

M
194.203
SZK

Tóth Sándor

A kuruc király

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1051 Budapest, Széchenyi fasor 6-8.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A KURUC KIRÁLY.

A KURUC KIRÁLY.

* *

KRÓNIKÁS TÖRTÉNETEK A THÖKÖLY-KORBÓL.

* *

IRTA

TÓTH SÁNDOR.

* *

PATAKY LÁSZLÓ TIZENKILENC RAJZÁVAL.

BUDAPEST, 1898.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDEŚ.

(HOFFMANN ALFRED.)

M 194.203

Budapest. Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája.

I.

AZ AGILIS ÚR.

I.

Az úrhatnám lócsiszár.

Csunya hírét verték föl a felső-vidékiek az 1569-dik esztendőben Thököly Sebestyén uramnak. Pedig csak olyan fél-falat ember volt nekik ökegyelme: *agilis*, semmi több.

Ki érti ma ezt a szót? Értették azonban nemes és vitézlő nagy uramék s szitkozódtak utána, úgy mondták Pozsonyban, a kir. kamara előtt.

— *Agilis?* * — nyomták meg itt is a szót. — Bíz' az elég baj ökegyelmének, hogy nem nemes. Az anyja vérsége meg nem menti.

— Kupcihér, lóköto volt az apja; — fejtették ki amazok — ebek országutján csavarog maga...

— Aztán mi a kereset ellene? —
Kapóra jött a kérdés, bár azért nehéz volt a felelet.

* A kinek csak az anyja nemes:

— Semptéröl hozzák a fogdmegek . . . Azoknál kereskedjék Nagyságtok. Ők beszélnek, hogy kerek a világ, de csak nem fér meg benne. Olyan, mint az Orbán lelke: ide kívánczik, oda csatangol, nyugta nincs sehol.

— Baj, baj; mivel hogy nem szabad ember.

— Szabad, a merre ő akarja . . . Most kezein a kötél; de ha nem ügyel Nagyságtok, bíz' isten holnap Szombatban* kóristol. Vagy még odább.

— Garaboncás lesz avagy hasonlatos, — tréfálkoztak fő-kamarás uramék.

— Hetedik fiú. Táltosnak mondják. Liliomjegy a bal melle alatt; ha mutatja, fölszikkad a golyvája annak, a ki rátekint . . . Mind semmiség ez azonban ahhoz képest, a hogy él. Tudja-e Nagyságtok, hol van hazája? Szombatban ha mulat, egész armádia a csuhadárszolga, a ki követi. S Debrecenben, mondják, olyan udvarháza van, hogy palatinus uramnak sincs külömb. Udvari főkapitány, hoppmester, főbejáró, fő- és vice-asztalnok, udvari hadnagy, de talán marsál is ott legyeskedik körülötte, hogy a kedvét keresse. S a töménytelen gazdasága! Beszélni sem jó róla: kísértetbe jön, ha emlegeti, jó keresztyén ember.

— Honnan szerzi?

— A hét bogláros, selyem zsinórzatu aranyos szablyát ugy-e? Meg a melyiknek ezüst a farkvasa, arany a keresztye? Hát a farmatringos, aranypitykés szügyelői, ezüsttel borított kengyelvasa, skófiomos nyakbavetői? Olyan tőlük a lova, hogy ember nem lát olyat, hanem ha Stambulba viszi sorsa. Kötött

* Nagy-Szombat.

fék, kötő-fék színezüst. Aztán a fehér cápa-szügyelő, meg a két bokor gémtoll? Nem lehetetlen egyébaránt, hogy ajándékképpen szerezte, mivel a váradi pasa jó embere.

— Hiszen ezt mind megvásárolhatja tőle kigyelmetek! Árus-ember, a ki ad-vesz.

— Nem is az a dolog fácitja . . . Onnan van neki, a honnan; ámbátor fura története van ennek is. Hogy a passarovici pasa bizta volna rá a kincseit, a míg a Jézus hitére tér s majd keresztelő után visszaváltja . . . Váltotta bezzeg: ungon-berken üthette szegény a gonosz ember nyomát. Az pedig úrmód lakozik, a hol akar; tengeren jár; hódas ló viszi; s mesébe való, a mi portékákkal kereskedik . . . Társzekerei roskadoznak a drágaságtól s maga szórja a pénzt, mint vető ember a magot.

— Ha jó földbe szórja?

— Oda!! Terem is utána s arat bőséggel. A semptei poroszlók majd elbeszélnek. Mi könnyítünk magunkon; Nagyságtok pedig azért fő-főhatalom, hogy a végére jusson, voltaképp mi szándékkal lehet ez az ember.

Alacsony, vizsga szemű, mokány ábrázatu ember volt a delinkvens. Peckesen állt bírái előtt s legfeljebb annyit mondott a vádra, hogy jó kedvvel biccentgetett utána a fejével s mosolygott.

Mikor aztán magukra maradtak, a főítelő-mester kíváncsian lépett hozzá s megkérdezte:

— Csak egy szóval sem védekezik kegyelmed? Tetten érték a poroszlók: ezer akó magyaradit csempészett át a semptei vámon. Hova szándékozott kegyelmed?

— Ezer akó, nagyságos uram? Akkor hát mit szólnak majd a hegyaljai szállításról? Még elhiszik a vádlóim, hogy valami princ vagyok. Pedig hát ágról szakadt ember volna Thököly Sebestyén ... Lovacs-káim is, a kiket a Hortobágyról vezetek, veszedelembe sodornak. Már pedig sietős a dolog, ma-holnap be kell jutnom Késmárcra.

— Késmárcra?

— Vagy igen. Ott biztonságban leszünk. Szörnyű a háborus idő, nagyságos uram! S lóban, szerszám-ban, de borban is erős a fogaték. Erdélyországból pedig ugyan kergetik egymást a stafféták, hogy: el ne hagyjon bennünket Thököly uram!

— Akkor kétszeres a kegyelmed büne: csempész is, ellenségnek is ad.

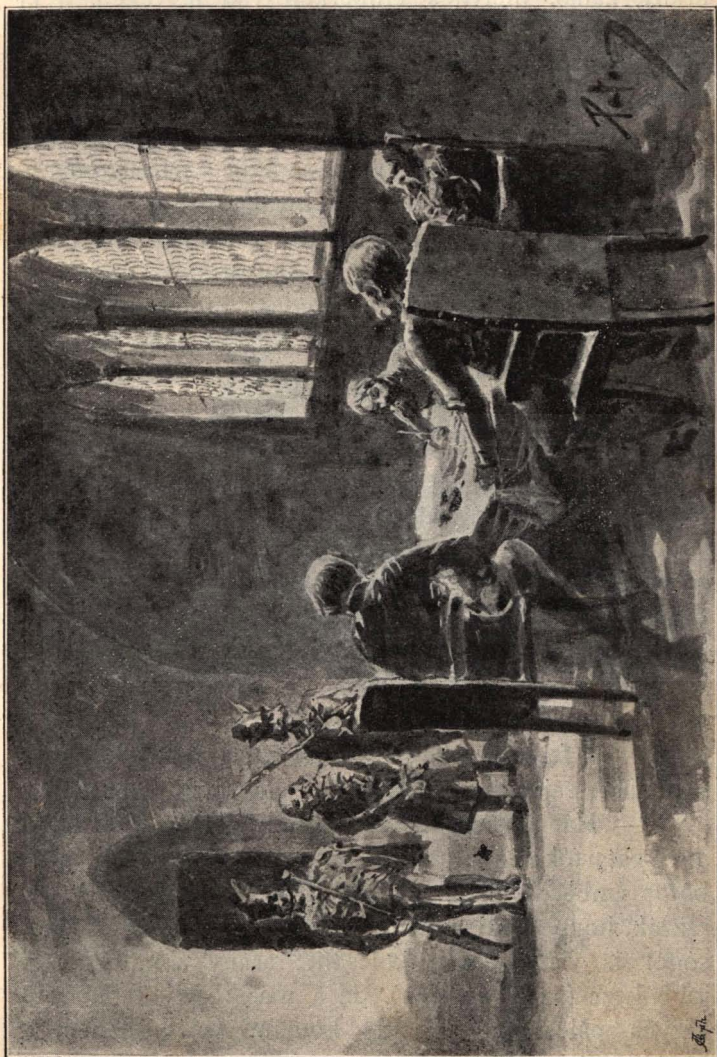
— Hát a felséges szultán? Kezemben az irás: kérnek is, fenyegetnek is. Ébhitű vagyok nekik; de a portékáimat hamarosan küldjem.

— Tyűh, fiam! akkor kevés neked a tömlöc ... Hallottad-e hírét a pozsonyi *Hóhér réjtjének*? Egyet villan ott a bárd, végeztetek veled.

— Annál is több az én bünöm, nagyságos ítélő-mester uram!

— Vesztedbe rohansz-e?

— Miattam. Némely nap meg Norinbergából utaztam haza. Látni kellett volna azokat a fájn portékákat! Habos csipke az asszonyoknak, damasz kard a férfiaknak; fülbevető arany virágocskák; gömbölyű korda öv, meg olyan, a melyik láncmódra készült: mintegy tőke-módra szaggatva a közit. A tőke arany, fehér szemekkel kirakott ... Aztán az aranyos barát-poharak, gyöngyházások; a tengeri sertevilla meg az

Peckesen állt birái előtt.

arany kanál, melynek emberkép van a végén, a ki körtét fuj ... Teremtő Szent Atyám, míg a világ, nem lát olyat Nagyságtok. Majd lekaptak értök a lábamról, hogy hazatértem, az asszonyok. Hát hogy ekkora örömet szereztem nekik, csukasson el főítelő-mester uram; bizony isten, utánam sir a fél tartomány.

— Lehetetlen, hogy mindnyáját behozta kegyel-med. Határon, határon belül ott a vámszedő: isten csodája, hogy ide, Semptéig is eljutott.

— Pedig úgy van, a hogyan mondom. Annak okáért bocsásson el vesztetre Nagyságtok. Hiremet hordja szél — — patyolatasszonyokhoz — — Palatinusné nagyasszonyomhoz is.

— Ismer az is?

— Ugy, mint édes magát. Megmondja, ha kérdik, hogy a szederjes zománcu karneol kupácska, a kiből gyönyörűséggel iszik a kegyelmes úr, az én szerzésem-e. Virága veres, zománcos; tetején a virágoknak négy öreg aranyos gomb van; egyebekben a hátán hármás csavart virág ékeskedik, a középső azokból is veres zománcu ... Két pompás gyertyatartócskája van főítelő-mesterné asszonyomnak is.

— A feleségemnek?... Szó, a mi szó!... Ember a tetején; rajta kigyó tekerőzik, a kezében meg pálca.

— Hát a másik? A szebbik. Hátán hordja a gyertyatartókat a plundrás német; mellette pajzsos és botos emberek állnak, a kik ő kegyelmének magyarázzák, hogy »coki a barátság«. Az igaz, hogy a német sógor is visszaadja a kölcsönt: arany almát kínál a jobb keze (azzal édesget), de a másikban ott a zöld kigyós pálca, hogy: »Ide komám veled, hanem a hátadat mutasd.«

— Az ördög van kegyelmeddel. Hiszen mindnyájunkat megront már kegyelmed!

Szörnyen elvörösödhetett ezekre a szavakra az ítélőmester úr, mert a kamara tagjai előbb csak összebúgtak, a szemöldöküket rángatták s közben váll mögül pillantgattak a pestises ember felé; utóbb azonban meghökölt az egész gyülekezet, mintha nehéz lidércnyomás eresz-

— A feleségemnek?...

kedett volna közéjük. Lopva intett a szem, hogy palástolja a zavart.

Mikor aztán kivezették a vádlottat, ember ember hátán tolongott az elnöki székhez. Szó kevés, hahota annál több hangzott az ajkáról. Mint mikor kacagó szélroham tarolja le a határt, de nyomban ráhossa az áldott esőt...

II.

Nemes, nemzeti és vitézlő uram!

Tessék-lássék, hangzott az ítélet: ezer rhénusokban marasztaltatik el Thököly Sebestyén a csempészett árukért. Fizet vagy leüli.

Tudta az imposztor, hogy kell a pénz. Török ült a hátunkon; azonfelül a királpártiak orra alá független magyar megyék dörzsölték a borsot; hát kétfelől nyujtotta kéregető kezét a szorongatott haza.

Fizetett: fényes, csengő volt a pénz. S olvasatlan adta.

— Sok lesz, — ütötte le a számolatlan összeget a kincstartó.

— Akkor hát újra kezdem, — felelt amaz rendületlen komolysággal. S csörögtette tizével, huszával a lázsiást, hogy meg sem állt a keze. Utoljára le kellett fogatni már valahol a tizezer után.

— Szép pénz, — bólíntott a kamara.

Azzal azonban nem volt vége. A kárvallott ember most maga szabta ki szabadulása árát. Felajánlott pénzt, bort, lovat, tábori eleséget.

— Kicsiny bűnöm nekem az, — mondta, — hogy csecsebecsékkal kedveskedem a dámáknak. Tudok én ennél is épületesebb dolgokat, nagysás uraim! A szegény magyar haza jóvoltáért volna szóm. Ott vannak a végek; ha talán gondoskodhatnám róluk, mert bizony mostohán vannak szegények.

Nagy áldozat volt az: ellátni a végbeli vitézeket. Egert, Esztergomot sokad magokkal; azok táján volt

akkoriban bizony Magyarország véghatára. Onnét, beláthatatlan világban, le Budától kezdve, a török hatalmaskodott.

Igy esett a kamarai per Thököly Sebestyén urammal. Vitték is híret az akadémuskodó emberek, hogy nagy rovást ejtett rajta az igazság; csak ő mosolygott magában s hordatta még nagyobb vakmerőséggel a társzekerein a csempész-árukat. Feléje billent az igazság serpenyője s gondja volt rá, hogy többé vissza ne essék.

Az armálista urak pedig toporzékolnak tovább, de csak mint a haragos gyerek, a ki tehetetlenül fület mutat. Tartott még a vigasztalásuk, hogy kupcihér ember maradt azért ő kegyelme, bárhogy ágaskodik. Az »agilisság«-ot nincs pap, a ki letörölje a neve mellől.

Pap ugyan nem, nagyobb földi hatalom azonban akadt, a ki csodát műveljen. Az volt az Igazság. (Gyors annak a keze, ha egyszer lépésre határozza el magát, bárha különben lassú járású.) Nem soká késett ezúttal: törölt is, irt is, azzal rendén volt a dolog.

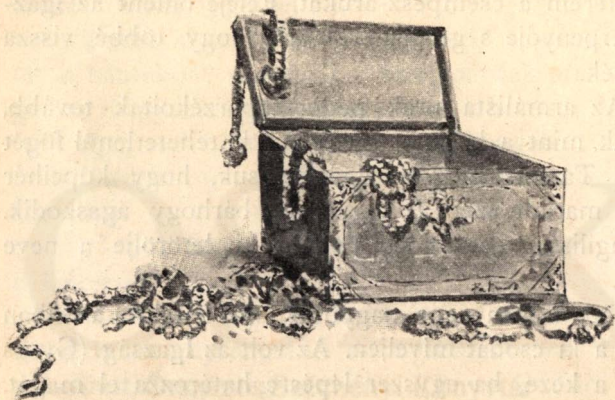
Thököly Sebestyén de Tekelháza: parányi irás, csak mint a nyul farka, erejében azonban beláthatatlan varázsu. A hatalom ott kezdődik, hogy parolára kénytelen hívni a tulajdonosát minden ellenfele, a ki akkor is úgy mondja, hogy:

— Nemes, Nemzetes És Vitézlő Barátom Uram!

Hogy merre folytatódik, hol végződik, ki tudta volna megmondani? Csak az ijedelem suttogott infámiáról, hogy fél tartomány nyakára ültette már most az armális levél az urhatnám lócsiszárt. Lássák kamarás uramék, hogy birnak utóbb vele.

Igaz is, bajt eleget csinált. Legelőbb megszorította a gazdag Fuggérokat. Adta a kölcsönt, végre aztán rámutatott Vöröskő híres várára, hogy:

— Százezer tallér, nincs tovább. Vagy a pénzt, vagy a várat adja Nagyságtok! Ünöm az özvegyi állapotot; új asszonyt veszek. Az pedig aranyos kalitkába való arany madár!

A híres család ötölt-hatolt, de csak nem birt szabadulni a csávából: vasmarok szorította a bogot. Szaladtak hát fel Prágába, Rudolf császárhoz, az öregek, hogy segítsen rajtuk, mert ősi fészköket nem bizhatják kótyavetére. Felzendül az ország, ha meghallja.

Thökölynek sem kellett több, csak éppen az, hogy könyörgésre juttassák a dolgot. Esze ágában sem volt Vöröskőre vinni szépséges asszonyát, Dóczy Zsuzsannát. Majd bizony, hogy abban a sasok várában, hol viharok, rémek váltják föl egymást, elepessze magát! Jó kupciher volt, tudta, mit csinál.

— Csak árulkodjatok, — dörmögte. — Így jutok én vissza a lovaimhoz Késmárkra.

Megjött a felséges úr levele: »notabili ac dilecto filio nostro«. »Érdemes fiam uram!« ilyenformán beszéltek bele. Hogy csak ezt az egyet ne kívánja, mivelhogy nálánál is nagyobb gúzs fenyegeti az országot, ha Vöröskörül kiszorulnak a Fuggerok. A király »reze« nyugszik a kezökben, azaz nyugodnék, ha a török háborukban rég lába nem kelt volna. Egyebekben kívánjon bármit...

Készen volt a kívánsággal.

Gavallér ember hírében élt akkor időn Laszky Albert, a Jeromos fia. Lengyel vér pezsgett az ereiben, lengyel módon pazarolta a pénzt. Összebarátkoztak hamarosan az új nemessel. Ez aztán folytatta a kölcsönt. Pusztán hozomra.

— Írást tennénk róla, bátya! — jegyezte meg egyszer a főúr.

— Megbirja Késmárk, — szerénykedett amaz.

— Késmárk? Uszik az már Rueber János kassai főkapitány uramnál. Negyvenkétezer forinton tartja zálogban.

— Annál jobb. Nála is fogytán a pénzmag. Ugy vegye Nagyságod, mintha nem lenne az a tartozása. Fizetem. Így tehát a kerek számnál volnánk.

— Hatvanezer forint, csakugyan.

— Három esztendeig nem is kereskedem érte. Jön, megy, mulatozik addig nagyságod.

III.

Késmárk ura.

Viharos csatáju, zimankós három év nagy idő, a mikor török szultán a magyarnak fényes fermánokban írja az áldott békességet, titkon meg kapukcsijával átizen a magyarföldi pasákhoz, hogy halászní a zavarosban nem tilalmas dolog. Színán nagyvezér maga is szaporán belátogat, gondolom: tisztességnak okáért mert hiszen nagy út Konstantinápoly, nehéz onnan szemmel tartani a pasákat, bégeket.

Albert úr ugyan tisztelte a fényes padisaht, hanem szemtől szembe soha sem került vele. Jobban huzta a szive a bécsi mulatóházakba. Hát a három esztendő hogy leperdült, meghökkent. S hogy emlékezetébe idézte a pénzes-zsákot — Thököly uramat, — megébredt a szertelen ijedelemtől nagy szive.

— Rádörrentünk, — erősítette magát. S irt kemény levelet a félúrnak, hogy majd megszeppen.

Nem csalódott. Jámbor, alázatos képpel köszöntött be bécsi palotájába a kupcihér.

Kérésen kezdte:

— Jól pedzi, — tünődött el a nagy úr. — Hiába, itt a külömbség köztünk. A ki úr, csak kiáltson; a többi magától megjön.

— Késmárkon házikót építtetett Thököly uram? — vetette oda félvállról. — Ezért kár volt idáig fáradnia.

— Már hogy nagyságod is tudjon róla. Akié Késmárk, az parancsol a várban.

— Széles a belső telek. Akár egy kis várat állíttathat bele kegyelmed.

— Ép az volt az én szándékom. Tudja nagyságod, micsoda agyarkodó nép a késmárki purger; hát — gondoltam — falat is huzatok a házam köré. Torony öt van rajta, hogy szemmel tarthassam, ha molesztálni akarná a külső lakosság a palotásházat.

— Okosan . . . Egyéb kívánsága pedig nincs, Thököly uram?

Azzal gögösen hátat fordított neki, hogy nem veszteget rá több időt.

— Ühm! — nyelt nagyot a sértett ember, a kiben egyszerre fölébredt az elfojtott, boszús indulat. Rég várt erre a pillanatra, hát kiszakadt a szívéből igaz szóval:

— Nem addig van, Laszky Albert uram, aki többet nem Késmárk ura. Én, Thököly Sebestyén, *de eadem* (érti ezt *kegyelmed*?) : én beszélek itt. Vagyok olyan úr *a váram* után, mint kegyelmed. Királyi szó fogadta, hogy úgy lesz s nem más-külömben! . . .

Mi történt s hogy történt ezek után továbbad a dolog, krónikámban arról nem olvasok; de hogy Laszky Albert haddal támadt Késmárk ura ellen, annyi bizonyos. Az új nagyúr azonban tudta, hogy fogadja. Ma is emlegeti talán.

A városi purgerok azonban nagyot hibáztak, a mikor pártját fogták előbbi uroknak s előhúzták a rozsdás fringyiákat, hogy megalázni segítsék a szerencse fiát. Megfájt nekik utóbb a kakaskodás. Harciasabb kakas került Késmárkra, a ki hamarosan megtépte tollukat.

Előbb azonban fényes menet vitte be a palotás-házba Thököly Sebestyén ifjú asszonyát. Akár a kis királyokét. Volt is oka rá; patyolat egy teremtés volt, cseppség, aztán bimbónak is bimbónyi. Nagylucsei Dóczy Gábor uram már csak rá merte bizoni a kalandos emberre, pedig eleget szorongatták miatta a vérei: a Dóczyak, híres Forgáchok, még hiresebb Nyáryak.

Csak ott fen, Bécsben, nem haragudtak az eset miatt. Ni! — mondták — cigánykereket hány sorsának útján a kupcihér, de csak odább kerekedik.

S szállt a hire Késmárk urának. A sok irigye forgatta utána a szót s adta is toldva tovább. Mint a hunyó nappal arasznyit nő az árnyék: azonképpen erősödött Thököly Sebestyén hire. Főemberes urak sorában emlegették.

— No purger! — berzenkedett ezalatt otthon a nagyúr. — Most lásd, kivel ákációzuskodtál.

S csapott nekik a vár udvarán komédiát, hogy a mását írásba aligha tették. Kantusdiákok szedték nótába, onnan maradt fenn a nyoma.

Ott kezdte, hogy a mióta asszonyt vitt várába, nap nap után úri prézenciára rendelte be a magistratust és céheket, a kik felváltva tartoztak felszolgálni híres lakomáinál. A diák-khórussal úgy rendelkezett, a hogy akarta. Városbíró uramat pedig, mint valamely alabárdost, állatta asztala mellett.

A cehális urak sem jártak jobban: vámot vetett a remekre, avatásra. Ott volt, ha limintáltak,* ha céh-áldomást ültek, ha husvét hétfőjén Mihály patrónus

* A céhbeli remeket megbírálták.

zászlaja árnyékában céhkönyörgést mondtak. S szedette be tőlük a fél aranyforintot az új mesterek után.

— A bolondját járja, — óbégattak szegények. — De ha még soká tart, belehalunk.

Oda sem nézett a jajongásnak. Még a mikor királyi kommissiót hoztak ellene Pozsonyból, azt is megtréfálta. Teljes három nap rendezte számukra a dáridót; utoljára pedig pompás uti-szekerekre rakatta valamennyit.

Nem is segített rajtuk más, csak a jó isten. Ambár azzal sem apadt ki végképpen a bajaik forrása: Thököly Sebestyén tovább plántálta a dulakodó természetét az utódaiba. Fél száz esztendőn át nyögtek még a jó késmárkiak, a mért egyszer kikötöttek vele.

Egy kis világforgulása mégis történt az 1591-ik év pünkösdi napján. Hatalmas ágyuszó verte föl a várnak csendjét kora pitymallatkor, mikor ép kelőben voltak a polgárok. Szaladt is össze öreg-apró, hogy mi csoda ütött a kaszamaták népe közé. Portyázó török hozza-e a bajt avagy újabb faggatás van a palotások közt készülöben?

Sem egyik, sem másik.

Megmagyarázta öröme vált ábrázattal a főbiró:

— *Kis megváltónk született.* Fia lett a nagyszonyunknak!

— Az, — volt a tudomásul vétel, — *de ördög az apja!*

IV.

Az erősséges ember.

Gyönyörűség volt nézni, hogy lépked a nagyúr a dicsőség útján. Mióta szekérszám hordatta el a királyi fiskáriátust, valahogy nagyon megszerették Késmárkot a főemberes urak. Nem is hordták ki onnan többé senki ember fiát.

Csak egyszer. Hanem akkor vele együtt valamennyit.

Vagy három évre rá történt ugyanis, hogy Pálffy és Schwarczenberg Győr falai alatt bizonyígtatták a régi magyar virtusokat. Sebestyén úr, a kit odavitettek, mint a sereg szállítója, csinálta a kommando derüs óráit: folyatta a tokaji királyitalt és az élceket.

Ment a háboru dolga, a hogy: adták-vették a török pasával a kölcsönt az egyesült hadak, de csak a reménykedésen túl nem vihették.

Járatos ember volt Thököly sok mindenféle tudományban; ismerte a hadi élet ezer csinját-binját, meg aztán gyakran megfordult Győr híres városában. Rémes meséket mondhatott hát a várbeli törökség erejéről, a győzhetetlen Aliról, ki, ha fehér lovára pattan, nincs az a keresztyén had, a mely megállhatna ellenében.

Mikor azért látta, hogy nehéz gond kezd ki a hadi tanács tagjait s már szó emelkedik az iránt, hogy nagyobb segítség érkezéseig tanácsos volna a szomszéd vidék felé lekerülni, nagy nyugalommal rákezde:

— Tapodtat se innen, vitézlő urak! Ismerem a török mondást: »El nem esik előbb Győr, a mig a

vaskakas nem kukorékol!« Hát, gondoltam, próbára kellene tenni ő kegyelmét. Nézze nagyságtok, hogy berzenkedik a főtorony csucsán; bizony bennünket csúfol, hogy nélküle művelkedünk. Azt mondom pedig, mienk a kakas: magyar kéz formálta, hát hozzánk húz a szive...

Nevetni való volt, a hogy mutatta, mondta. Pedig szörnyű komolysággal nyujtotta jobbját a várfalak irányába s csak egy izma sem rándult meg arcának.

A fiatalabbja próbálta is mókára fordítani a dolgot, de közbeszólt Pálffy János:

— Nem lehetetlen, a mit Thököly uram beszél. Csak azt tudná, hogy hajtja kukorikú szóra a kakast.

— Még ez éjjel ráhajtom, kegyelmes úr! — felelt az rettenthetetlen nyugalommal.

Elröppent a szó. Nehéz annak, a kit ígéret köt. Állott azonban elébe.

— Lóra a huszársággal! — folytatta. — S a mennyi tüzes ördög a sáncok alatt tátong, szólaljon meg egyszerre. A többi az én dolgom.

— S hogy jutsz a várba? Éjnek idején? — bátorodott a kérdéshez mégis pár címbora. — Nem magad beszélted, hogy Ali talpon van a nap minden órájában? Előbb hisszük, hogy kicsalod a kakasszót, mintsem hogy bebocsássanak.

— Már csak megkísértem. Nagyobb biztosság okáért főkommandáns generális uramtól viszek egy kis ajánlatot a pasához. Ahogy rászorulok, úgy veszem hasznát. Ha nagyon szorít, fegyverszünet iránt alkudozom vele. Hátrább nem tolom azzal ügyünket.

— Okos ember, — jegyezte meg Pálffy János. — De én azt hiszem, a levelemnek nem fogja hozni mását.

— Nyakát szegi, ugy-e? — kiabált pár sarokbeli a sátormélyből.

— Egy életünk, egy halálunk!

— Nem lehetetlen, — szólt csendesen a vállalkozó. — Egy életünk, egy halálunk.

S távozott.

Az éj pedig, hogy kezére járjon, az igazak sötét palástját vonta hamarosan az égboltozatra s terhes öblü fellegekkel szorította a vártetőt. Thökölyt, a merre haladt, pedig a sátrától fogva meggyorsította lépteit, lankadt világ fogadta s egy álmos ör a vártorony sarkában. Csoda, hogy volt még annyi élet benne, hogy megállítsa. Jobbjában hosszú alabárd, úgy rivallt rá.

Könnyen végzett vele. Zsebében volt az ajánló irat: szó nélkül mutatta.

— Alhatol, barátom! — vetette feléje bucsuzónak. — Engem nem látsz többet.

S ment tovább.

Hogy a pasa nagy udvaráig ért, meggyőződhetett róla, hogy nem ok nélkül ijesztette a tanácsbelieket. Fegyveres örök vártája nem egy mutatta, hogy erős és éber a védelem.

Gunyája nem tette feltünővé. Szigeti molnárnak nézhette, a ki látta, valahonnan a vár alól. Törökül beszélt s adta-vette a szokásos üdvözetet.

Nem sokáig kellett ismerőst keresnie: telve voltak a lacikonyhák, mint a hogy veszedelmes órákban történni szokott. Ott aztán kedvére elmulatozhatott az áros emberekkel.

A szerencse is kezére járt: megbizott emberét is ott találta. A hogy feltűnés nélkül tehetette, sietett is félrevonulni vele.

— Csakhogy rád akadtam, — intette magához egy oldalhelyiségben.

— Ovatosan legyünk, nagy jó uram! — figyelmeztette amaz. S körülnézett, ha nem tartják-e szemmel.

— Ne sokat kérdezősködjél azonban, — sugta a társa. — Inkább azt mondd el, hogy juthatnék fel a főtoronyba.

— A főtoronyba?

Fiatal ember volt a kérdett; tréfás képű, nevető tekintetű. Nem tarthatta magát a furcsa óhajásra, hát mosolygott.

— A muezzimot kántálja el benne kegyelmed?

— Kántálni magad kántálsz majd, szép öcsém!

— Aztán mikor akar felszállani Thököly uram?

— Éjfél előtt.

Felfogta a legény, hogy eszeveszett lehetetlenséget kíván az ura. Majd azt hitte, kótyagos lett a sörbettől, mert mohón ivott.

— Éjfél előtt, — ismételte azonban amaz s rengeteg konok ábrázatot vágott hozzá. Ismerte jól azt a nézését a fiú, hát szorongva hozzá simult.

— Legyen, a hogy nagy uram parancsolja . . . Bárha egyéb dolgok iránt vártam rég kegyelmedre.

— A nyakbavetőt érted?

— Azt. Nap nap után hivat Ali odaliszkje, a szép Fatime. Él-hal a gondolatért, hogy az övé legyen. Igért már huszezer tallért. Hiába mondom, hogy kevés.

— Elhoztam magammal.

— Ha engedne belőle Thököly uram? Sokat tesz értünk, keresztényekért a leány.

— Görög; illik, hogy tegye. Harmincezer taller annak az ára.

— Pedig máskülönben fel nem jut kegyelmed a kakashoz.

— Már hogy érted? . . . Vagy úgy? No, nem bánom. Hiszed, hogy elfogadja az ajánlatot?

— Mindenre kész...

A várkürtös ép ekkor adott jelt. Thököly elővonta óráját, megnézte.

— Tíz az óra, — mormogta. — Sietnünk kell.

— A legalkalmasabb idő: ilyenkor magára van.

— Hogy jutsz be hozzá?

— Magam: sehogy; könnyű szerrel azonban: a hugom. Ugy ismerik ottfen, akár magam. Csak egy a baj. Ha okát kérdi a kívánságnak?

Már most itt volt a bökkenő. Hamarosan hát meghányták-vetették a dolgot. Végre is a legény vágta ketté a tanakodást.

— Bizzuk a leányra. Ha kérdik, okosat mond. Egy kis irás kell ugy-e?

— A toronyörhöz. Igérheti, hogy emberi szónkat senki sem hallja.

— Annál hamarabb enged akkor.

V.

Mit kukorékolt a vaskakas?

Szót fogadtak alant. Ugy tizenkettőfél órátajban keményen hozzáláttak Pálffy János bombavetői, szakálasai. Mint a csillaghullás, úgy szaggatta a vár egét a röppenő tűzgolyó s a mi füstoszlopot vonszolt magával, összekavarodott a felleges éjszakával. Csunya világ volt.

— No most, fiam! — sugta visszaérkező társának Thököly, a ki messziről mutatta már az irást.

— Ali a testőrséggel nyomban itt lesz...

— S mi hir alatt?

— A huszárság betört a mellékkapun... Irtózatoss a küzdelem, melyet láttam... A döntő pillanatra várhatunk.

— Ugy hát előre!

Hamarosan ott termettek a főtoronynál. A szegény Ahmet fogvacogva állt helyén s körülötte egy sereg spahi.

Az irás, bár kelletlen, megtette a hatást. A kalandos ember elül, társa hátul lépegettek a tekervényes lépcsőzeten. Bizony legtöbbször bukdácsolva törtettek fölfelé.

— Nincs vége ennek, uram! — fohászkodott nagyot a fiatal. — Kegyelmed meg lám, hogy győzi!... No, az isten megáldja kegyelmedet.

— Miért, fiam?

Arra felértek. A válasz elmaradt. Már csak ide írom, hogy a könnyek fojtották el a legény szavát.

— Már most kántálni fogunk, — nézett körül Thököly a szemvesztő éjszakában.

Minő a kárhozottak világa: olyan volt ez a kísértetek órája. A falakon, a várudvaron: nyüzsgött a harc. A kétségbeesettek tusája.

— Győzünk... elveszünk! — adták a szót egymásnak a toronybeliek. Mert akképpen változott a harc esélye. A huszárság rég otthagyt a nyerget, hogy a gyalogságnak segítsen: olyan vitéz ellenállást tanúsítottak a janicsárok.

— Ali a fehér lovon! — ijedt fel egyszerre a legény.

— Meging a magyar.

Valóban, mint a vizáradat, söpörte ellenfelét az agg török . . . Még egy kétségbeesett erőfeszítés a mieink részéről; a következő perc, ki tudja, kire hoz döntő csapást.

— Rajtunk a sor! — kiáltotta el arra magát Thököly. De nyomban egy vasmarok szorítását érezte torkán.

— Ki vagy?

Élet-halál pillanata volt az. Előttük az ör, ki — mint látszott — titkon követte nyomdokukat.

Thököly félkézzel a vaskakas lábaiba markolózva, jobbával pedig kétségbeesett küzdelembe kapva, tartotta magát. Azonban az ör sem volt rest, pisztolyt fogott reá. S háta mögött két-három janicsár alakja villant elő.

— Kántálj, fiam! — ordított társára, lélekzetet kapva Thököly. Ép abban a pillanatban, a mikor erőre kapott alatt a magyarság.

A fiúnak sem kellett több. Orozva háta mögött termett az örnek s hosszú kését markolatig beledöfte

Rá messze kalimpált az éktelen test: lejjebb s lejjebb, míg a küzdősorok közé nem hullott alá. Egyenesen Ali lova elé.

— Kukorikú! Kukorikú! — sivalkodott diadalmasan a fiú. S fujta torka szakadtáig.

— Kántálj, fiacskám! — biztatta Thököly, a ki már most a fegyvereihez nyulhatott: a drágamívű pisztolyokhoz. Jöhetett ellene a megszeppent janicsár.

Alant pedig eszeveszett riadalom támadt. Mint a háragos vihar, a mely vészkiáltásban adja ki dühét.

— A vaskakas kukorékolt! A vaskakas kukorékolt! — kiáltotta, lelket kapva, a huszárság s mészárolta ellenét.

VI.

Tekintetes és Nagyságos Báró Uram!

— Ezt emberül megcsinálta kegyelmed, — fogadta a diadal után Thököly Sebestyént az egyesült hadak fővezére. — Most pedig pihenőre bocsátjuk, hogy asszonytársa ne sokat búslakodjék kegyelmed után.

— Rám fér, kegyelmes uram! — fogadta az a szíves parolát sorra a főemberes uraktól, generálisoktól.

— Ezt az írást azonban magával viszi kegyelmed.

— Viszem. S kinek adjam?

— A fia urának.

— Cseppség az; még összetépi.

— Kegyelmed olvassa majd helyette. Ugy hármasban, Thököly uram. Sem előbb, sem később, csak a mikor Késmárkra ér, Késmárkon is a tulajdon fészkébe.

— Ugy lesz, vitézlő nagy uraim!

Nem mondom, hogy nem furta oldalát a kíváncsiság, de csak szavának állt Thököly Sebestyén. Azt hitte legfeljebb, a bolondos fiatalok tréfálják meg az iratban. Mert hiszen ördögös egy művelet volt az a vaskakassal.

S biztatta magát, hogy kacag majd a fiacskája, ha elmondja: »Kukorikú: tanuljad, fiam!«

Otthon természetesen István úr, a maroknyi helyettes, majd lekapta a lábáról, úgy fogadta. Bizonyosan vásárfiát várt.

— Hoztam, fiam!

Orozva háta mögött termett.

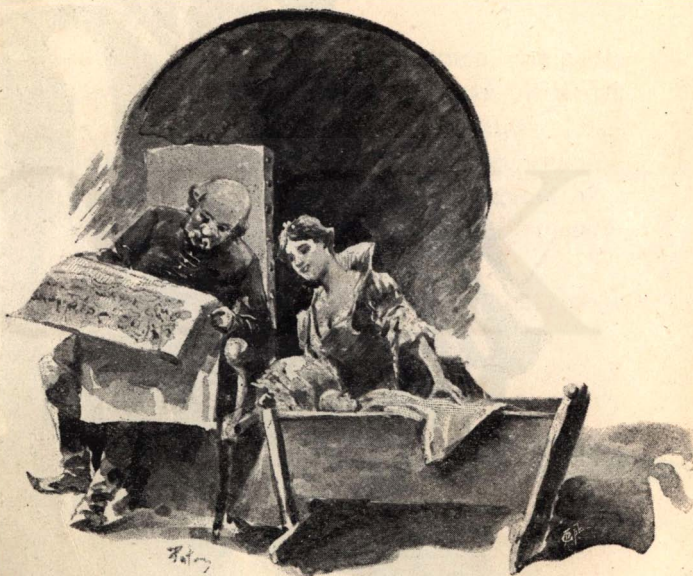
S nekiültek hárman. Ő pedig lassan, reszkető kézzel bontogatta a sulyos, vert arany tarsolyu pecsétet, a selyemzsinórzatot.

(Lehet ám ezzel lovazni!)

— Mi lehet? Mi lehet benne?

Nagy irás volt: a királyi felség kezéből. Pergamen lapján cifrábbnál cifrább betűk, azok közt is elsőnek egy drága név: a királyé.

— Állj fel, fiacskám! ha hallod, — intett az apróságra. Maga pedig félkézzel a szépséges asszonyát ölelte át. Ugy együtt tartották a levelet.

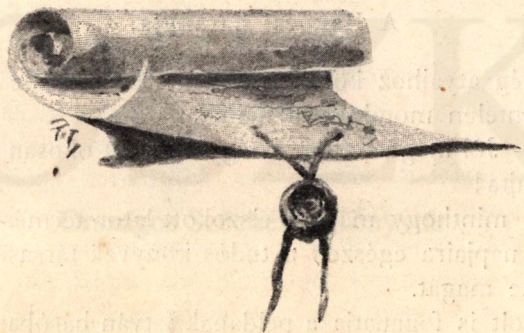
— Mi lehet benne?

»Vitézlő hivünknek, Thököly Sebestyén uramnak és minden meglévő és ezután születendő utódainak — olvasta — a birodalmi bárói méltóságot adományozzuk.«

Megálljunk a boldogság szavainál. Tekintetes és Nagyságos barón uram sem tett máskülömben ezen-tül, minek utána eleget dulakodott a dicsőség nehéz utján.

— Tovább majd te csináld, fiam! — szokta volt mondani.

Maga csendes embernek maradt.

II. A KIS FŐISPÁN.

I.

A Rákóczi harangja.

Rég atyáihoz költözött Késmárk ura; de a mig élt, szüntelen mondogatta fiainak:

— Jól megvettem az ágyat, ti hát okosan pihen-jetek rajta!

A minthogy maga is elszokott lator természetétől s öreg napjaira egészen a tudós könyvek társaságának szentelte magát.

Volt is foganatja a példának István báróban, a kit Stenius Simon, a heidelbergi tudós rector ékes latin feliratban magasztalt abból az időből, hogy az iskola padjait bujta. Az ő fiai meg már nagyhirű hazafiak voltak, köztük a legfiatalabb: István, e néven immár a második.

Hanem ekkorra már nagyot fordult a világ: török rémet űztek az apák, török barátságot kerestek a fiúk. A vasvári béke csak kijózanította a magyart, hagy baj lesz így szegény Magyarországgal, ha meg nem ébred: hite és szabadsága áll a kockán.

»Ha többször is ily haszonnal hadakozunk, békét csinálunk, — írta István úr a sógorának, — hamar végét érhetjük édes hazánknak.«

S keserőséggel a szívében huzta meg magát árvai várában. Pedig a mióta grófi rangra emelték s Árvai örökös főispánságába ültették, váltig hajtogatták a fejöket a felsővidékiek, hogy: Ehol, a Thököly-vér nem tagadja meg magát. Sebestyén úrtól maig hosszú az egyszáz esztendő, de hosszú utat is járt meg a nemes familia. Ugy van hát az ember, hogy soha be nem telik . . .

Persze a hazafi gondja más dolog. Az valami érthetetlen semmiség, a mit sem látni, sem hallani nem lehet. Csak örli a szívet, mint a szű; s ha kérdést intézünk hozzá, nyögő sóhajba fullad szava. Ki érti más azt, mint a szenvedő?

Felségesen eszelte ki Zrinyi Miklós még Vasvár előtt, hogy teremtünk egy önálló, hatalmas erdélyi fejedelemséget, aztán kezét fogunk a nagy, szent háborúra, hol megszűnnek a vallási torzalkodások s e haza mindegyik fia hirvirágot siet keresni a Duna-Tisza közén. Szép dolog lesz az s minden bizonynyal belevész a török . . .

Hanem a megpróbáltatás órái következtek. Azok mást mondtak.

Ekkoriban esett meg a nagy duzzogóval a dolog, hogy az alföldön jártakor kiköttette a püspök-ladányi eklézsia szép, hatalmas szavu Rákóczi-harangját s mintha processiót tartana, fel Árváig vitette maga előtt. Még a köszvény sem tartotta vissza a keserves úttól, annál kevésbbé a jajongó községbeliek panasza.

— Keressétek Pálffy Jánosnál, — mondta. — Ugyis Pozsony felé áll a szemetek.

Aminthogy a bécsi »Sasok* háza« ekkor már Pozsonyban tartogatta a fiókáit: Heister Hannibált, Pálffy Jánost. Esterházy Pál is csak úgy volt a szívével, hogy nem merte vallomásra szorítani... Erősödött a labancság.

Szörnyen megharagudott a vén kuruc a német pártra, a mely ime a szabadság földjét sem kiméli, s igérettel-fenyegetéssel bolondítja a szegény magyart.

Az a harang lett a talizmánja. Ékes betűk mutatták az oldalán a »*Rákóczi György*«-nevet, a ki volt olyan ember, hogy az árvaság napjaiban búval, keserőséggel gondolhatott reá. Mintha az ő szavát értené a hangjából; mintha az ő szívverése érzénék ki, ha a súlyos vastömeg odaüt a harang ércfalához.

Felyonatta a kaszamátákba. Oda aztán csapóajtót nyitattott a betegágya előtt, s naponkint leküldte a fiát, Imrét, hogy együtt tanuljanak tőle: maga feledni, amaz remélni.

Nem sejtette azonban, mekkora vihar kel a szavai után. Pálffy János nagyot prüszkölt utánok, hogy meghallotta: Püspök-Ladány felírt hozzá az elvesztett harangért.

— Kiugrott ugy-e — szolt a fiatal Esterházy Pálnak — a nyul a bokorból? Hát már most viszed, fiam, ellene a sereget. Adja a harangot, akkor megbocsátunk neki; nem adja, akkor áruló kuruc.

Sereg, bombavető, tüzes istennyila, de Esterházy Pál kérlelő szemei mit használhattak azonban a vén

* A némettség jelképe. A magyaré a griffmadár.

oroszlán haragja ellenében? Bús mosolygás közt tapogatták remegő ujjai a harangot, onnan feleselt vissza a követségnek:

— Ha majd meghalok, viheti Pálffy János: mondjátok meg neki. Akkor is azt tanácslom, ne hallgassa meg!...

Telt, mult az idő; künn erőszakoskodott a vitézi harag, benn ernyedt a honfiúi dac, mivelhogy a magyarok istene máskép határozott. Thököly Istvánhoz a halál járt már látogatóban.

Hogy egyszer mégis csak kiadhassa a harangot...

II.

Az eperjesi vendég.

Az 1668. év januárius 22-ike lázas forgalomba hozta Eperjes városát. A városbirói hivataltól a collegium rektorátusáig jött-ment a küldött, mintha ország dolgát intéznék az urak.

Levél érkezett napokkal előbb Árvából. Tudós Vitnyédy és Osztrosith professor urak irták Thököly István gróf nevében, a ki mivelhogy a várában élve eltemetkezett, Pomarius Sámuel rector-professor uram gondjaira óhajtja bizni egyetlen fiát, Imrét, a ki aznap-tól a maga ura. Eperjesre viszi első útja, hol a collegium tudhatja, ki volt Tkököly István. Onnan aztán a jóságos Ég majd odább segíti...

Végrendeletnek is bevált az irat. Az oroszlán kiadja a veremből szülöttét; maga pedig büszke daccal feni agyarát üldözői ellen.

Hát hiszen ha a nagy patronust kell megtisztelni: ért ahhoz a nemes professoratus. Városbíró uram sem különben, a ki tudja, mi a becsület s készít akkora dárídót, hogy meghallják a hírét az egész felvidéki tartományban.

S készültek az ékes dictiók s ékeesebbül a collegium főtere. Lesz fogadás, fogadás után lakoma. S nyüzsg az apró, nagy diák: a tömzsi grammatista, syntaxista; de a rhétor, a ki maga is oration töri fejét, meg a sok kántus-diák. Diszteremmé varázsolódik át a konviktus nagy ebédlője s az inasság görnyedez a teher alatt, úgy szállítja az ekszemonciát.

Esik közben szóbeszéd, ezer találgatás. Nagyhirű ember Thököly István gróf, szereti is a tudományt, de a levele csupa rejtvény. Urnak küldi-e a fiát, s ha annak, Pomarius uram hogy lesz vele?

Együtt van a gondnokság. A felügyelők sűrűn törölik az izzadságot, pedig kemény köszöntővel jár Téalapó. Csak a professoratus nyugodt és méltóságos. Ugyis tartja magát a végső pillanatig.

Egyszerre csatlósok lármája veri fel a város főutcáját; hintók előtt sűrűn lépdel a fullajtár s vezeti fékén a prűszkölő méneket. Utoljára jön a dízkocsi: nagy, fedeles alkotmány. Hat ló huzza, de annak is érdemes teher.

Vizsga tekintetek fogadják, hozzák közelebb. Itt a városi magistratus díszben; szemközt a collegiumi bejáróig a diákság; pódiumon a rectoratus. S a kántorok érces, hatalmas éneke megreszketteti a levegőt.

A mint beér a vendég, néma tisztelettel nyit ajtót kiszállásra előtte a főbíró. De a hogy bepillant, hűledezve áll meg, s nem tudja, higgyen-e szemeinek.

Jó szerencse, hogy nyomban ott terem tudós Vitnyédy uram, a ki a kíséret feje. Nagy parolára nyújtja kezét s mondja:

— Bizony, estére érhattünk csak be az úrfival.

— Az úrfival?

Elhangzott a szó. Kérdésre feleletnek pedig egy aprónyi emberke lép le akkor a kocsiról, a ki sem városbíró uramat, sem a tudós professoratust, de mást sem méltat figyelmére, hanem félszemmél át-átkacsint a principista diáksághoz s erősen rázogatja kócsagtollas süvegét.

A sollennitás azonban megkivánja a magáét. A rector úr is csak belefog a latin oratióba s pompás syllogismusokban fejtegeti a nap eseményét, hogy kárba ne vesszék a tudomány. A nagyokon kezdi, a kik oltárt emeltek a hazai műveltségnek s átcsap a fiatalokra, a legfiatalabbakra, a kikben — ha isten akarja egykoron — a két hazának és az evangélikus egyháznak fényesen beigazodnak a reményei.

— Órálhat ennek, rector-professor uram! — sugja szomszédainak a főbíró. S kacsintgat odább, hogy lássuk, mi lesz a replika.

Az bizony nem maradt el. A kis ünnepelt csak megkomolyodott hirtelen a beszéd alatt, de aztán nyílt, okos szemet vetett a rector úrra; úgy zárta be a dicsőítő conclusiót.

— Praestanter, domine rector-professor! — kiáltott végül a jeles férfiú elé. S tüzes Cicero-nyelven mondta odább a klasszikus köszönetet.

Emberül megfelelt magáért, pedig alig járt principista-korban. Mosolygott is nagy ravaszul Vitnyédy uram, a bemutató mestere, mikor szem-száj elámult a gyereken.

Azzal aztán visszazökkent a mederbe az ünnepség; főbíró uram is odajutott a szóhoz, mikor utóáztatáson karcsu delfines poharat emelt, professor uramék is váltogatva emlegették a »generosae spei et indolis adolescentem«. Igaz is volt, nagy név tekintett reá.

Közben az elhelyezés munkája adott gondot. A hopmestereknek, lakájoknak, inasapródságnak olvasva sem lehetett tudni számát, de hát a podgyásznak, igás lovaknak, paripáknak. S tetejébe került a bajnak az, hogy a méltóság gróf úr sem sollennitás, sem protectoratus okáért, csupán tanulni jött Pomarius uram védőszárnyai alá.

III.

Király a játékban.

Meg is tetszett a dolog mindjárt másnap reggel, mikor a növendékek a primusra gyülekeztek össze. Mindnyája érezte, hogy valami rendkívüli fog történni, mert a professoratus hosszú, redős talárisokban s háromszegletű kalappal sürgött az ambituson.

Az apró diák volt a legkövetelőbb aspiráns. A pergő szavú latin dictio nem oldotta fel közöttük a gróf urat a gyanutól, hogy egyivásunak kell lennie. Cseppség alakja biztatta a grammatistát, hogy közéjük áll; míg a syntaxista azzal bizonyított, hogy a replika után legalább is túljárhat az úrfi a coniugatión. Szinte hadi állásba terelődtek a csoportok s folyt a vita. A diák-virtusok következtek nyomban, mivelhogy öröm-

mel látták tüzes pillantásait a fogadás perceiben. S a pompás paripák, fogatok s képzelhetetlen sora a játék-szereknek villant meg sok ifjú agyában.

A secundus vetett véget a forrongásnak. A prae-fectusok sietősen szorították padjaikba a tüzeskedő feleket. S megnyíltak a könyvek, de csak a bizonytalanság nyomása alatt.

Végre hallgatag csend töltötte be az ambitust.

Nyomban utána, hogy a főajtó kitárult, felhangzott a rector üdvözlő szava.

Tehát diák lesz a gróf úr! Ahol, két inas hozza már is mögötte a könyves tarsolyt. Hova tér be?

Szánthó András professor úr mosolyogva lép fel azonban a kathedrára, majd vizsga szemmel tekint végig a padsorokon. Nincs megróni való a nebulók közt; úgy ül valamennyi ma, mint a szeg.

Jó jel. A diáknak is, a ki csalafinta ésszel kitálja, hogy a grammatista győz.

Ide, ide vele az úrfival!

Be is lép az; a rector úr kézen fogva vezeti. Két szolga székeket tol be utánok: öblöset; aztán alacsony, szegletes asztalt. Tudós Vitnyédy mester letelepszik az egyikre s int növendékének is. Ezenközben a classis professor oldalt huzódik a kathedra előtt s fellép a rector-professor. Gyönyörű beszédbe kap; feldicséri a kitüntetett Alma Matert s a kitüntetőt. Tehát Thököly Imre gróf mától fogva grammatista diák. Itt az; egyebekben a város vendége.

Aztán a napirend következik. Geographia, mathe-sis, nyelvtan latinul. Közben colloquiumokat tartanak a virtusokról, a melyek közt válik meg a jó magyar S, reptül az óra, egymás után. Persze a szünet a leg-

kedvesebb: a respirium. Az már az ambituson, meg az udvaron folyik. Folynék, az igaz, máskülönben, de ma babona tartja fogva a diák-csoportokat.

Másnap, harmadnap összébb szorul azonban a térköz. Imre úrfi maga ad jó példát: oda-odasurran kicsinyhez, nagyhoz s örömmel parolázik. Beszél bizony sokat a szegény apja uráról, de a paripák gondját sem veti el. Az okozza egyetlen baját, hogy a játéka ügyetlen. De csak beáll, ha rőtáznak s szalad a méta felé.

Megy a munka is. Olyan, mint egy kis öreg a studium-órákon. A geographiával van legtöbb nehézsége: ott, a hol a birodalmi császár országa erősen benyulik a miénkbe. Hogy lehet az, mikor mi Magyarország vagyunk? Inkább a török szultánhoz hajlanék, ha kérdezik; az legalább velünk együtt pusztítja a németet.

Hallja, érti Ladivér Illés professor úr. Tetszik neki a felfogás. Gondolja, azért poétája a kollegiumnak, hogy okuljon rajta. Ha így tetszik az úrfinak, pompás versekbe írja. S nem lehetetlen, hogy a közvizsgálatokon is keresztülmegy a dolog, a mikor az »Eröslelkü Papinianust« játszatja el a diákjaival. Imre király (az úrfi) ott kierösködheti magát a római császár előtt, de a kinek csak nem enged tapodtat sem az országában...

Csodálni való, hogy osztja meg Imre gróf a kettős szerepet. Kidülledt szemekkel temetkezik nagyemlékezetű Alváry uramnak a genusokról irt verseibe s diadalmasan dörömböli ujjain az »Alteram us, aut er, ir, ur claudit, quae mascula sunt«-t; aztán nagyúri tekintettel olvassa le az arany tálcán nyújtott lakoma-menu-t; összeölelkezik a céka-ütővel, ha a

metához ért s méltóságos komolysággal viszi a házi gazda tisztét, a mikor a professoratust vendégeli.

Mesés történet kering továbbad róla: valami olyas, a minőt ékes rigmusokban Argirus királyfiról irt meg vagy száz évvel ezelőtt Gyergyai Albert. Szakasztott ilyen az ő sorsa, mivelhogy árván bolyong idegenben. Majd csak neki is üt egyszer a szabadulás órája, mert az lehetetlenség, hogy végigküzdje hosszú diáksorban az összes klasszisokat.

— Királyfi az! — bizonyítja lelkesülten egy szóval-szívvel diák és vendég az examenen, a mikor jó Papinianus vértanu históriáját mutogatják a szinpadon. — Hogy megjátszotta, ugy-e, Imre királyt!

IV.

A küldöttség.

Akarva, akaratlan, hát csak a tündérkezés útjára kellett lépnie. Hajtotta a diák-közvélemény . . .

— No gyerekek, — kiáltotta el egy szép tavaszi délután magát Imre diák, — király volnék köztetek, de hogy lesz ezután? Nagy pecsétű levél jött rector-professor uramhoz Erdélyből: a nagyságos fejedelem, Apafy Mihály kezeirása.

— Hogyne jött volna? — komolykodott az egyik rhetor, mivelhogy a rhetoriskolában néminemű statusdolgokról is hall az ember. — Anyád, Gyulaffy Mária, erdélyi asszony volt. Hát bizonyosan a huszti váratok miatt irnak. Tatarozni kell avagy apád urad elfeledte fölszedni a jobbágyadót.

— Püspök majma a kalaphoz! — nézte le a szomszédja a szóért. — Annyit értesz hozzá. Apafy uramnak szorul a kapcája Gyulafejérvárott, hát támogatást keres. Ugyan kinél keresse másnál? . . .

— Imre királyunk a támogatója! — rikkantott ez okosabb észrevételre a grammatista osztály.

Csakugyan volt valami igaz a szóban. Erdélyt annyira megviselték a háborús idők s főkép a török adó, hogy érdekléssel sietett maga köré gyűjteni a véreit. A hatalmas Thököly-családot különösen.

A levél is ez irányban kezdte, s hogy a módját megadja, nagy sollennitással felajánlotta Mármaros főispáni méltóságát.

— Ez a praemium! — hüledeztek a fiatalok, mert királyt tenni könnyű a lelkes szíveknek, de a főispánság nem tréfa-dolog. Hány emlék vezet vissza hozzá: a mérhetetlen hatalmához, a mikor akkora úr, hogy még a szolgabírónak is parancsol.

Praemium-számban maradt azonban a levél. Bizonyosan öreg Thököly István fundálta ki az okos eszével tudományban, erényben haladó fiacskája részére. Rector-professor uram kitett ugyan magáért is az examenen s tudós görög verseket dedikált a méltóságúrnak; hajh, de ekkora úr csak nem éri be szegény diák-jutalommal. Így okoskodhatott az öreg s irt kemény levelet Erdélyország urának, hogy az gondoskodjék valami kitüntetésről. Különben veszedelem érheti.

Hiába, van ész a retorikában. A mi conclusióhoz jutott a diákság, felségesen megcsinálta mindjárt rá egy hétre az erdélyi deputatio. Annak is a feje: Teleky Mihály uram.

Micsoda nagy úr! Arany csótáros, gyöngy-csábrágú a lova, maga pedig ékes, miként Salamon királyról írják az ó-testamentom könyvei. De a szép, piros szattyán csizmái! . . .

Vele az urak: Naláczy István, Bély Pál, Csáky István gróf. Iródeáknak pedig jó Cserey Mihály áll a sorban, a ki penna-fogható ember s a nagyságos fejedelemasszony benfentese. Csoda-relatiót ír az erről a napról is.

— Viszik már! — sóhajt fel a fiatalság. (Ez az első gondolata.)

Szépen órál Teleky Mihály. Jóságosan mondja Erdélyország szeretetét a Thököly-ház iránt s örül Imre úrfi haladásán. Aztán felolvastatja a fejedelem kinevező levelét, végül ráteszi jobbját a fiú vállára.

— Erdélyország legyen, fiam! a sorsod: szerencséd, emelkedésed.

— Az lesz, bátya! — fogadja a diák.

— Akkor hát installatióra jössz velünk. Örüljön Mármaros az új főispánnak. Onnan visszatérsz, ahogy apádurad óhajtja.

— Soh'se látunk többet! — fogják azonban körül a siró gyerekek. S ölelik, csókolják, a hol érhetik.

— Eljövök én értetek, — biztatja ez sorra őket. S még a lóhátról is (mert úgy jár a főispán) bucsút int feléjük.

III.

A TOKAJI SZÜRET.

I.

Székely támad.

Lovon ment, gyalogszerrel menekült odább a kis főispán. Nem a mármarosiakon mult, hanem a

balsorsán. Az avató-ünnep örömeire hosszú bujdosása következett.

Tizenhárom éves korában vágott elébe rossz csillaga. Labanc uramék fogták el Pozsony felől s küldték rá, hogy nehéz, göröngyös útra világítson, a merre halad . . .

Kopasz Teleky Mihály, mikor annak rendje-módja szerint bemutatta a jó mármarosiaknak új urukat, csak kimutatta hamarosan, hogy hamis ember. Fogadkozott erősen, hogy dehogy akarja a nagyságos fejedelem a

város kárát a gyerek-főispánnal. Titulus az egész, nem zavarják meg a játékait. Itt lesz ő, a helyettes úr.

— Nem is jut akkor soha hozzá, — jegyezte meg Csáky István, — hogy a főispáni székébe üljön.

— Ülök én! — sugta vissza a kis ember.

Erős szívvvel mondta. Teleky Mihály nem hallotta bár, elérte a szemeiből.

— Megtalálsz! — dörmögte magában.

Azóta kereskedett ez a két ember. Az öregebb furfangos ésszel, a fiatalabb vakmerőséggel. Nem látták egymást e naptól fogva, a hogy akarták volna; a mikor hosszú idő után találkoztak: nem mondotta már a szemébe egyik a másiknak, hogy győzedelmeskedett.

Ott kezdem Thököly Imre históriáját, a hol meg-ingott lába alatt a föld. Valóságos földingás volt az, a melytől megremegett az ország szíve.

Gondolom, szegény István gróf harangja dübörögtette meg. Azóta járt-kelt, de szilaj rohanással, mindenfelé a moraja. Ugy hitták akkor, hogy: a kurucság kél; nem nézheti többé nemzete pusztulását.

Szomoru egy világ: Lobkovitz az ébresztője, meg egy hosszú, keserves gubernium. Sokszavú a latin dictionarium, de csak ekkoriban találják ki országunk örömeire: a pátenseket, accisákat; a hadi tanácsbeli, kamarai contributiókat; a porta-praemiumot. Adóban ezerféle nyomort. Említsem-e a német zsoldost, zsoldosnak sáskajárását? A pestises idöket? Nem volt-e drága barátságunk a német sógorral, török komával? S a cirógató oláh, a szerb, a kik hozták a tatárt s a jószágos égnek a hány büntető csodája van, valamennyit?

Kuruc-labanc idők: vagy száz esztendő, a melynek a krónikás hasztalan siratja mulását. A szertelen pajtáság rántott-e a magyaron, hogy vakon hitt s mikor torkán érezte ellensége halálszorítását, akkor is biztató tekintettel édesgette szorosabban magához? Vagy hogy a hatalom vére pezsgett az ereiben s nem érezte meg, mikor kerülgeti a halálos pillanat?

Elöttem a derüs-borus mult: a Bocskayaké, Bethleneké, a Rákóczy Györgyé, a ki hitért, szabadságért hordja ország keresztjét; de csak tovább reménykedik, hogy a mit az apák álmai mondtak, üdvösség napját hozzák meg a fiak.

Jó Thököly Istvánt most tették el közéjük. Ne sirassa tovább a jövődöt; tele van hiszen boldogsággal a szívünk s százfelől is hív a jó barát s nem tudjuk, merről szorítsuk vissza a kínált parolát...

Erdélyben jár Imre gróf. Fogadj isten-t siet mondani a jóságos izenetért Apafy Mihály uramnak. Teleky Mihályt is tiszteli; de csak maradni szeretne Huszton, ha már a kapitányságát neki szánták Erdély, urai. Keserves kenyér a bujdosóé, kivált mikor egyebet sem hall széles ez országban siró panasznál. Vagy tiz év óta bujkál a kuruc sivatag világban; ha hát Erdély-ország igaz szívvel van hozzá, szánja rá magát s óvja meg véreit.

Napnál világosabb dolog, hogy Apafy uramék egyében sem törik magukat. Nyilván, a hogy Petröczy, Imre gróf sógora, mondogatja: »Inkább bármiféle ördög alatt, mint a német alatt legyünk«. Jó ideje barátkoznak már Wesselényi Pállal, a ki hogy összevert a zászlaja köré pár ezer bujdosót, irogatja ám a kérő levelet s vezérséget kíván.

Azt ugyan nem kaphat, de kapja helyette a hirt, hogy mozdul a székely s a ki mozgatja, Teleky Mihály. Teleky, a kit a dicsőség szomszárja ingerel.

— Szathmárnak megy, — hozzák Husztra az újságot Imre úrfinak. Azaz, hogy nem gyerekember az már: tizennégy esztendővel olyan komor, hogy szinte megdöbben, a ki szavát érti. S vasfegyelmet tart s katonának edzi a várnépet. Majd, ha pihenőt kíván, átlopózik Hunyadra, felüti a könyvtár fóliánsait s órákhosszat tanul Gusztáv Adolfról, Bocskayról, Bethlenről: örökké egyet, hogy ne hagyjuk a hazát.

— Szathmárnak megy. — Ez az újság. — Addig, addig kedveskedett a székelynek, a míg nagynehezen mégis ráadta fejét. Nyakas a göbé, nem ül fel könnyen bárkinek. Teleky uramnak annál kevésbbé.

— Székely megy Teleky Mihálylyal? — pattan ki haragos kétséggel Thököly. — Tűz a vízzel? S Teleky Mihály az, a ki hirvirágot háborús földön keres?

— Nincs máskülönben.

— Akkor babona fogta a székelyt.

— Az. Belevakult a szeme a nagyúr újdónat-újszattyán csizmáiba. Úgy, lóháton járta be a székely tartományt.

— Nem állt még soha ellenség előtt.

— Azt tudta a székely is. Rosszul tudta: a tulajdon szemeivel győződhetett meg róla, hogy vitézlő ember Teleky Mihály. Pompásan festettek az arany sarkantyúi is... Hát még, a mikor szép szóval kapta le lábáról a székelyt! Vehementián kezdi, mert nagy benne a generális büszkesége; de a mikor letorkolják, kezes. Bíró István udvarhelyszéki hadnaggal is ekkép

barátkozott össze. Inni akart az útszéli forrás vizéből a jámbor; hát leszállt lováról. »Hogy mersz leszállani?« — haragoskodott, előre-hátra ugratva ménjét, a nagyúr. Amaz visszahajlik, nézi s megszólal: »Ne morogj, uram! ha igaz generális vagy. Vagyon törvény; ha mit vétettem, láss hozzá. Mert isten engem úgy segéljen, ha kapom ezt a kardot, a tenyeredbe teszem a fejedet«.* Tetszett a válasz. Tíz arannyal fizetett meg érte.

— Azért még sem győz Teleky Mihály.

Ki hallgatott volna akkoriban gyermekes profeciákra?

Ment a székely, mintha isten küldené ki, szegény Magyarországra. Vitte hitét, hogy előtte a győzhetetlen nagyúr: s a merre lép, mintha földből kelne ki a bujdosó világ, oldalához áll, a ki félti honát.

Debrecen, Patak diákjai az elsők: fegyver híján kezökben a gerundium.** A kik ellen ők szállanak, veszett azoknak ügye.

Csupa tűz, lelkeség a had. Teleky uram gusztálja is sorban s nem tud a szíve szerint választani. Nehéz a székely, de szivós; a diákban meg a legutolsó is olyan, mint az eleven kéneső.

— Döngeti ám Szatmárt! — szalad Husztra megint a hir. S a másik nyomában: Praktikál is már Teleky úr a némettel. Kezében a parancsnok... Hát csak diadalmas vezér a kegyelmes úr!

Im azonban rút játékba kap a szatmári tisztség. Érti kapitánya szavát, hogy levonulnak a vár elé a

* Cserey M. Históriája 139. 1.

** Füttyös.

tisztásra, mivelhogy nagy tisztelője a császárnak Teleky Mihály. Rövid lesz az alku.

— Ott leszünk! — néznek azok össze.

A székely is duzzog, a diák is füstölög magában. Eb ura fakó; de az ilyen had veszedelem. Csak úgy ne legyen, hogy: »Székely támad, székely bánja«.

— Bánja Teleky Mihály — szárnyal a friss hír, de már szégyenletesen. Mint gúnykacaj hangzik, a mit mond: »Kivágták a tisztek a stóbot; fut a székely.«

— S a diadalmas vezér?

»Neki szorult a mocsárnak. Lova aztán okosabb volt ő kegyelménél, messze vetette magától.«

— Szathmár szabad tehát?

— Nevető néppel, amely itt-ott dőledez az ör-torony körül s nézi, csodálja, a kit szerzett, a diadal-mas zsákmányt.

— Teleky Mihályt?

— Nem őt, hanem a — *szattyán-csižmáit*...

Bolondos egy történet, de csak talpon jár haza-felé Teleky Mihály. Valamerre Kolozsvár táján vesz újra lelket, s első dolga lemosni bármi áron szégyenét. Ir hosszú leveleket s ígér.

Igérhet! Pedig a lelke rajt', hogy visszaszerezze a szattyánokat.

— Ezzel hát végeztünk volna — motyogja huszti magányában Thököly. — Már most ki lesz a *második*?

II.

Hirvirágok.

Ki-kisüt a bujdosók napja. Wesselényi Pál, a ki velök portyázgat, biztatja őket Európa gondjával; de a ki mozgatja is a félvilágot, az a kis huszti gróf. Keserves irást önt szorgalmas pennája Szobieszky János, a lengyel király elé; majd meg XIV. Lajos sógorát biztatja, Bethune marquist s annak is tudós követjét: Akakiát. S hamarosan megfogán terve, hogy élére áll a bujdosóknak s új királyt tesz Magyarországon.

Kétfelől a baj: a német és török hozza a viszályt. S ingadozik a magyar: szeretné megszeretni bármelyiket, de tudja isten, sehogysem hajtja rá a szive.

Aztán Apafy Mihály uram is nehezen kászolódik. Ki legyen a fölkelés új vezére: ezen töri magát a fejevári rezidenciában, mialatt az óráival bajoskodik. Mert azok neki a legdrágábbak. Egyebekben sokat hallja Teleky Mihály sűgő-bűgő szavát:

— Wesselényit elfogatjuk Thökölyvel. Mazna ember. Hanem ha ezt félretettük, hogy leszünk Thökölyvel?

— Bár szinméz volna! — vélekedik a fejedelem.

— De hát félszemmel néz, a hová néz.

(Bécset meg Stambult értette.)

— Ha a mi emberünk lesz, hajolni fog. Tudja Nagyságod, mi a politikánk: a bujdosók nyugtalanításák Bécset, mi meg a szultánt biztatjuk. Megválnak aztán, merre forduljunk.

— Ahogy kegyelmességed akarja, Teleky uram! ... Csak aztán más kosarába ne szedje az epret.

— Kiébe?

— A magáéba. Ugy bizony: az apja vére. Thökölyi István kuruc ember volt, az a fia. Akkor aztán felsül kegyelmességed a politikával.

Igy östörögtek az erdélyi öregék. De hát mit tehetett Teleky Mihály, a mikor ország csúfjára csak nem kerültek vissza Szathmár fokáról a csizmái? Hogy állott volna másodszor is a bujdosók elé?

Hanem csomót kötött a gondolatára. Szemmel tartja majd a friss kurucot, s ha lehet, beköti szemét. Világtalan ember mohón kap a vezető kéz után ...

Irta azért a *gyereknek*, hogy ha már isten akarata szerint felkerekedik a magyar, ragadjon ő zászlót s verje fel hívó szózáttal a bujdosók oduit. Ahogy sikere lesz, talpra áll Erdélyország

»Megbékélt ellenséghez ne mindenben bizzék az ember« — jegyezte Naplójába az ifjú vezér. S mosolygott ravasz társán, hogy vele akarja kikapartatni a — gesztenyét.

(Meg kell hagyni pedig, hogy csinos volt a csere az eltüntetett főispánságért. Mert Máramarost az időtől fogva egyszer sem láthatta, mi több: Rusztból is kitúrták Apafyék. Az ilyesmi különben akkor könnyen ment: a pereskedő fél, ha kereste az igazságlátó forumot, úgy sem találhatta meg. Túlán pedig, a felső vidéken, a lengyel határig szabadságért jajongó kuruc hadak vártak intésére.)

Husz esztendő is volt. De a viharos évek hosszú során át megtanulta, hogy egyedül magában

keresse erejét. S felpezsdült ősapja vére is benne, mikor lelkes hada élén először látta volt magát.

»Megraktam jól a fészket; ti csak rakjátok tovább!«

Sok ellenség állott szemben vele. Nem az ágyúk dőreje hívta azonban, hanem az okosság. A törökhöz pártoljon-e, vagy a némethez? Jön a francia követ, kettő-három; egymást váltja a kilincsen a lengyel király embere: kihez forduljon? S a Teleky-politikát is nem ismerte-e föl hamar? Olyan az, mint a Janus-arc: kettőt mutat, pedig egy benne a gondolat. De vajjon melyik az?

Mégis álmainak megvalósulásánál hitte magát. Előtte a fényes mult, melynek sugarai csak elvetődnek korára is. Nem ébred-e a magyar? Thököly István a mit el nem mondott, hanem ha titokban, a Rákóczi-harang hangjaival váltva néma szót, érti ma félország. Ezer a bú, mely zaklat; ezer a gond, mely tépdesi lelkünket; ezer a halál, melyet a jogtalanság fegyvereitől szenvedünk. Óh, ha teljesülnének számításai: török a némettel vészen, viharos borút állva ki, temetetlen sírhalmokat hagyna oda, honnét újultan újulna fel a honfiero, mint visszatért szellem, a melyet nehéz álom nyomott el a tusák óráiban!

Azón kapta magát, hogy lázas versenyre kel képzeletében baráttal, ellenséggel. Kiben bizhatik? Az elnyomorodott bujdosóban-e, kinek kétségbeesés a fegyvere, átok a tüze? Vagy királyok, császárok titkolozó embereivel, kiknek szava mézes ígérlet, de csak olyan oszlopok, a melyek egy intésre összeomlanak?

Azt mondták róla később, hogy a színlelés csodálatos mestere. Azzá tette a sors s talán legnagyobb ellenfele: Teleky Mihály.

De a hírvirágok útja is csodálatos. Örök szinképváltó módjára festi eléje az iratos harcmezőt, a vér-rózsákat, melyeken lába taposni fog, s valósággal talán el sem érheti a boldogulás gyöngykoszorúját...

Diadal jelölte első lépteit. A bányavárosok: Besztercebánya, Zólyom, Selmecebánya, mintha szabadítójukra találtak volna benne. S Bécs, a büszke ellenfél ijedten szállott le a magyarhoz, hogy egy kis biztatással visszatérítse, ha megtevédedt.

Fordult is, a ki fordult; csak a honfibu maradt elernyedő. Kiáltó szó még a pusztában a fölkelő hadé; nincs, a ki bizhassék. Oduját a bujdosó is félve hagyja el, s előbb gyanakodva tekint maga elé, s figyel, ha meghallgassa-e a biztatást.

III.

Thököly csillaga.

A bujdosó kurucság vezére, Petneházy. Dávid azt mondta egy izben Thökölynek:

»Inog ez a mi hajónk (a felkelés ügyét értette). Az irásunk olyan a hazafiak szemében, mint a szél, mely odaveti a vízhullámokat a vitorlának. Hanem a járása bolondos ám. Támasszon egy kis vihart, térdre rogy a bizakodó. Így vagyunk mi is. Bujkálunk utatlan utakon, lessük a szabadító szózatot, de aztán látni akarjuk, ki hirdette szabadulásunkat. Mutassuk meg előbb hát magunkat, aztán előjön a magyar!«

Velejére talált a szó. Most bizony járt-kelt, buzditott, fenyegetett Thököly Imre, de maga nehezen

tanulta meg, hogy többet ér száz biztatásnál egy vitéz harci cselekedet.

S volt más is, a ki tanítsa: egy asszony.

Munkács várában mulatozott egyszer táborkarával. Magyar tisztesség fogadta, hiszen magyar nő volt a gazda: Zrinyi Ilona, I. Rákóczi Ferenc özvegye. Két kis árva az oldalán, tenger bú ország romlásáért a szemében: úgy várta palotásházában a felkelő vezért.

Három nap, három éj állt a lakoma. A mit szem, száj kíván, roskadoztak tőle az asztalok. Folyt is a tervezés, kivált hogy az első kuruc asszony ült legfelül, a ki előtt nagy szíve szerint erős akarattal magyarázkodhatott Thököly Imre gróf.

A negyedik napon, hogy kidőltek az urak, maga elé hivatta vendégét a vár asszonya. Talpig gyászban fogadta.

— Vígán volt kegyelmeitek — szólt. — A honfi-bú hadd ömöljön, gondoltam; mint a megfellegetsedett ég, ha napja hevített. De ma komoly szó váltsa a tegnapit. Mi szándéka van kegyelmednek? Kedveskedés volt-e, a mit beszélt a felkelés ügyéről? Hunyóka nap a dicsőség: az vezeti-e kegyelmedet? . . . Hosszú évek óta láthat itt, özvegyi magányomban az ország; láttam ígérkező s elernyedő népet; de a lelkem azt mondta, új idők új emberére kell még várakoznunk. Kegyelmed-e az, avagy tovább tűrjünk elhaló békességgel?

Felséges volt így, szenvedő vonásai közt az olt-hatatlan tüzzel, alakja. Hosszan nézte Thököly Imre s mennél tovább látta s gondolkozott el a szavain, annál inkább érezte magán, hogy eltörpül előtte fiatalos hevével, az álmodozó tervezgetéssel; a vággyal, mely alkotásra hívja; a bizalommal, mely fényes megvalósulást fest szeme elé s a gyengeséggel, mely száz

felől várja támasztát s egyet nem tud, hogy a saját erő a siker feltétele.

— Mit akar kegyelmed? — folytatta a nő. — A magyar a százados járom alatt meggörnyedett. Nem ereje lankadt el, sem akarata. Mert hiszen pusztaság és rom, a hova tekint; s üszkei közt egykori házának övét siratja. Mi hát a kegyelmed szándéka: sírni a síróval, vagy áldatlan harcba vinni a megfogyott hitet?

— Sem azt, sem ezt — hangzott egyszerre az ifjú válasza. — Egy asszonyért jöttem, a ki nélkül céltalan a mi munkánk. Elmondjam-e, hogy rég lessük, ha felénk tekint-e zárt falai közül? Ha szenved-e velünk; ha számít-e törekvéseinkre? Vára ennek a nagy tartománynak Erdélytől a bányáig a kulcsa; szeme pillantása, mint a cikkázó villámé; szava egy reményadó szózat. Érte jöttem, hogy megkérdjem, kezét fog-e? Szent lesz a harc, melyre bűnk vezet; de hát a bú nem itt lakik-e, mint síri szellem, a mely kitörni vágyik s csupán az erős kéz, mely visszaveti kösírjába, nem engedi megnyilatkozását?

— Ezért, igazán ezért jött kegyelmed?

Átható, csaknem éles tekintettel nézett végig alakján. Aztán lesüté szemeit.

— E kéz szabad — végzé aztán — azé, Thököly! ki boldogulásunkat először hirdeti nekem. Kegyelmed lesz-e az? ...!

— — — — —

Vezető csillaga hát megvolt a hajónak. Nem is keresett odább Thököly Imre; tudta, hogy az első kedvező szél biztos útjára viheti már.

— Úgy is jó, főgenerális uram! — mormogta Harsányi.

Visszakanyarodott Sárospatak felé. La Borde, a parancsnok, kezében tartotta a fél földet. Mint valami kis király, a kit a bányák dolga nem nagyon érdekel, a váradi pasával pedig, a kinek magának is sokszor meggyül a dolga a felkelőkkel, farkasszemet nézhet. Ha ezt az embert kicsalhatná odujából!

Az erősséges asszony vele küldte a szerencsét: nem kellett sokat lesnie rá. Petneházy uram csak elfogott portyázás közben egy német kurirt.

— Mondtam ugy-e? — kiabált már a messzeségből.

— Mit mondott kegyelmed? — ingerkedett Szücs János, a másik alvezér.

— Németet fogott — toldta meg a társa, jó Harsányi Miklós. S goromba gesztusokkal magyarázta odább, hogy be boldog ember a vitézlő ur: megörül, hogy labancot kapott.

A hadi tanács azonban együtt volt: fanyar bor mellett, mogorva hangulatban.

— Hát mit tud a német? — faggatózott Harsányi.

— Többet náladnál, a ki vinkót iszol. Tokajra menjünk, azt mondja. Szüretre hív meg La Bord uram. Vele a nagysás urfiak: csupa labanc.

Apró malacborda-csontok közt piszkálódott amaz, mivelhogy vacsora közben pertraktálódott a dolog. Fel is vetette a fejét a szóra.

— Szüretre? — ejtette ki mohó kívánsággal. — Akkor nem iszom. Az első csapnyitáson ott akarok lenni. Delfines poharamból nyujtom az italt Bord uramnak.

— Már azt rám hagyja kegyelmetek — szólalt meg Thököly. — A gazda én leszek. Vendéglátónak azonban ketten-hárman jók lesznek kegyelmetek.

IV.

A szikszói puttonyosok.

Enyhe november elsei napok jártak. Szikszó mellett, az újfalusi szőlőhegyek népe éppen dús terméshez készülődött.

— Adtál, Uram! — sóhajtoztak mindazáltal a gazdák — de hát, a hányan vagyunk, hogy szüretelünk?

S bizony irigyen pislogtak le az országútra, hol kétezer kuruc villogtatta fényes fegyverét. Vágtatva jártak azok, mintha eszökbe sem jutna, hogy ott, a fejük felett most készül a legfelségesebb királyital.

— Egy csapatjuk kiválik — mutogattak fenn az atyafiak. — A hernádi út felé.

— Isten hírével! — dünnyögte a távolabb álló. — Marad nekünk is. Ám lássa kendtek, hogy felhajlik a sereg a szikszói úton. Van ott ember, de sok.

— Lehetnek másfél ezeren. Kuruc az mind. No kó'mék, megyünk eléjük.

Ha miként a mennyég leszállott angyalai látására, siettek a rohanó lovasságot fogadni, annál nagyobb lett a csodálkozásuk, hogy a fiatal, csaknem gyerekarcú fővezért megpillantották.

Szóforgató ember volt Ambrus gazda, hát ő állt a deputatio elé.

— Szivesen látnak kendtek? — felelt Thököly. — Aztán sokadmágunkkal ne legyünk! La Bord ezredes is jön ám a gróf úrfiakkal, dámákkal. Cigányt hoz.

— Éppen ez a mi bajunk, nagyságos főgenerális uram, mivelhogy nagy az istenáldás, kevés az ember.

— Elég lesz ötszáz kuruc? Híres szüretelők. Mi meg addig feljebb rasztagolunk.

Magyar volt a szőlősgazda, megértette hát a beszédet. Parádés fogadásra készül a fiatal úr, mivelhogy fiatalok érkeznek.

Látják azonban a szőlőbeliek, hogy fele sem tréfa, a mit az ötszáz végez. Nagy szerénységgel lerakja fegyverét, lepányvázza lovát s ki, a hogy a kunyhókban éri, szedi a paraszt gunyát magára.

— Ezt becsülöm — emeli meg kalapját Ambrus gazda. — Hát a puttonyt elbirja-e, vitézlő uramék?

Kétszer sem kérdezte: glédában álltak már a fiúk.

— No most munkára!

Mint varázsütésre tisztultak egyre-másra a sorok. A jámbor gazdák ümmögve nézték, hogy telnek a hordók s telek telek után ürül.

— Kifogyunk — nevet hozzá Ambrus gazd'uram.

S már válasz után tekint körül, mikor egy siheder paraszt szökik eléje. Patyolat az inge, százcáncu a gatyája s pörge kalap, félrecsapva födi fejét.

— Hogy lesz eztán, szolgám? — veti rá jóleső pillantását az öreg. — Egyet fordultok, itt a sok vendég.

— Abban járok magam is — volt a válasz. — Csapos legénységet állítottunk már fel, a kik nyitogatják már a pincetokot. Az első hordót itt kezdjük meg.

Háta mögé mutatott, hol izmos kezű kuruc legények fáradoztak a boros állványok körül.

— Körben a tisztáson — parancsolta a legény.

— Úgy lesz, főgenerális uram! — rikkantották vissza amazok, mire elképedve fordul társa felé Ambrus gazda s mondja:

— Főgenerális uram? Tyűh, ebben a mundérban? Megkövetem nagyságodat! . . .

— Sohase tegye, gazd'uram! . . . Jó leszek mi, csaposnak? . . . Fogadom az ezredes urat; aztán cigány kezdi a láb alá valót, a folytatót pedig mi adjuk.

Be sem végezhetette szavát, mikor sebes lovon hirmondó sietett hozzá.

— Dobszánál a labanc — köszöntötte a vezért. — Onnét ment ki Aszaló felé százötven lovassal Gerstorf alezredes, mivelhogy hirünket vette La Bord.

— Megütköztetek?

— Ütközni ütköztünk volna, ha a temető árkába nem hátrál a labanc. Ottan játszottunk bujósdit vele, mivel összefogdosni nem akartuk az emberét. Jó szerencse, hogy Dobszáig elhallatszott a biztatásunk; nyomban ezer embert küldött az ezredes úr.

— Csak nem vertétek széjjel őket?

— Isten ments! Együtt jöttek ám a gróf úrfiak is. Azt mondta erre Harsányi ezredes-kapitány uram, hogy a szüreti mulatságukat ne zavarjuk. Kapja hát magát Szücs János, hátrálót fuvat. A németnek sem kellett több: utánunk! Hej, hogy örvendeztek a kis úrfiak!

— Neki izeledtek az üzésnek?

— Neki, azok.

— Akkor lóra, fiam! S felbízottod ezeres-kapitány uramékat, hogy két-háromfelé vágjanak egérutat. Mulatni akarok.

Oda került éppen Horváth Ferenc kapitány-hadnagy, az adjutáns, hogy a parancsot fogadja.

— Fegyverre a fiúkkal! — kiáltotta Thököly, bucsút intve a futárnak. — Mikor aztán megsokalja kegyelmetek a talp alá való nótánkat, bemutatkozik a had, Kétszáz lóra készen álljon, a többi gyalog csap alá, felénk.

Szolt s a szedők után sietett.

V.

A csapos-legény.

Nagyot futottak az úrfiak s La Bord uram fujtatva szidta, a hogy sulyos testéből tellett, a szaladó kurucot.

— Soha ilyen népet! — kiabált. — Prüsszög a puskaportól s elinal.

— Caesar mondhatta el csak, — erősködött visszhangjául pár gróf-gyerek — a mit ezredes úr. Kardunk vakító fényű a szemüknek.

— Felirjuk Bécsbe, a Novellákba: olvassa országvilág, hogy vége a kurucnak.

Tartott ekkép a dicsekvés darab ideig. Végre az ezredes megsokalta.

— Elsepertük a tisztást — mondta. — Már most szüretre urak!

Mint a gondolat, épülődött fel a lakoma. A kuruc legénység be boldogan is nyársalta az ökröket s forgatta tűzön az aprómarha-népet! Vicánkoló dámák settengettek körülöttök s öntötték nagy kanálból a

pecsenye - hízoló szalonnalevet. Az óriás prések is megnyikkantak, hogy hívólag szűrődjék a must s bizony a kisasszonyok odaborultak a nyíláshoz s szürcsölték a pohárból, szalmaszálon is az édes italt.

— Itt a jó! — biztatta a főcsapos a legvigabakat. De már a másrásból, mikor szaladós útra kapott a pecsenye. S emelte a pompás delfines poharakat.

A cigány sem volt rest: huzta a tust, mikor ezredes uram vette át a szót s dicsérte a szép hazát, melynek földjén van még, a mi pezsgésbe hozza a vért. Tus után csak a láb alá való következett.

— Ez a győzelem! — rikkantottak a gróf urak, a kiket, azt hiszem, inasévre adtak a győzhetetlen ezredes oldalához. — Megirjuk!

S nagyobb igazság okáért ott, a hordó tetején, neki gyürkőzik egy nyurga adjutáns s ír ékes relatiót hosszú papíron. Még a címet is megfogalmazza, hogy hiba ne essék, ha kézhez kerül.

-- Pecsétet reá! — üvölti valaki, de már nyilvánvaló, hogy nem fogná keze a nyomót.

— Nyomom én! — nevet a főcsapos s abban a pillanatban pompás markolatú pisztolyt ránt elő inge alól s kisüti. Talált is a golyó: végigszántott csunya pizsoknyommal a papiroson s meg sem állott, a míg a gróf úr testén meg nem pihent.

Ez volt a jel.

Amazoknak sem kellett több, bár nehéz szívvel, de csak hányták le magukról a puttonyokat. Egy részök a dámák köré, a többi neki a stóbnak, úrfiaknak. S pisztoly, dákos a kezökben.

— No labanc, — törtek elő — a ki hét apád lelke van: kell-e talp alá való?

S fűjtak iziben olyan nótát, hogy sikongott a vászonnép, bárha a kalyibákba fogva, s dőledezett a labanc. Egyik a másikra, hogy azt hitte Ambrus gazda, toronymagasságot ér a sok tetem.

Hát még a mikor a rasztagoló had tört elő. Isten ne adj olyan keserű napot, de csak soha meg nem szünőt!

Hogy aztán szorósnak látta a szőlőbarázdát Bord ezredes úr s a lova, népe eszeveszettül rohant alá az útra, Thököly meglepetve látja egyszerre Harsányi Gáspárt.

— A lelke az, úgy-e, kapitány-hadnagy úr? — rivalt rá.

— 'Sz ha az megvolna! — sóhajtott az, búsan kandikálva be valamelyik kalyiba nyílásán.

— Ott veszett? — mosolyodott el a vezér. S gyönyörűséggel hallgatta a szive-fájós urat, hogy ők bizony sem két, sem háromfelé nem szakadtak, hanem egyenest szemben fogadták a labanc hadat.

A férfiával ekkép elbántak volna. De az asszonyok, mi lesz azokkal?

— Gavallérok vagyunk, főgenerális uram! Ambátor nem tudni, így a hogy látják, mint fogadják majd nagyságodat... Együtt még a cigány, a ki ha német is, nem hagyja asszonyát. Hát, gondoltam, megmutatjuk neki, hogy vigad a kuruc.

Ha elfogadták-e Thökölyt, kurucok virágát, a ki hogy praesentálta magát s előbb lassu, majd gyors lépésben, pörge kalapiját baljába kapva, ropta a táncot? S a többiét: puttonyosét, harcosét vegyest? Nem csoszogó langaus volt a tánc, hanem tüzeslelkű magyar s tüzes a kar, mely a patyolattestet ölelte.

Bizony, bizony be is alkonyodott, meg is virradt; de a nap sem volt rest, hamarosan kezökre sietett: hirtelen fordult, sőt harmadszorra is ámulva-bámulva dörgölte álmos szemét, a mikor még mindig nyüzsögve-bolygva találta a párokat.

— Jön már a kuruc! — bátorodott utolsó pihenéskor a szóhoz Harsányi. — Írás sem kell neki többet, főgenerális uram!

IV.

A KURUC KIRÁLY.

I.

Nehéz választás.

A kis ijedésre összebb került a bécsi haditanács. Tréfa ide, tréfa oda, de hogy akkora surimuri támadt La Bordék fejében a friss hegyaljaitól, meggondolni való dolog. A milyen lázongó természetű a magyar, még odaveti magát Thököly Imre lábaihoz. Pedig az kész veszedelem volna, a mikor rettenetes indulatokkal fészkelődik a török nagyvezér s a francia követ is egyre-másra küldi a felvidékre, ha nem is a pénzt, legalább a fényes ígéretet. Az sincs különben rendén, hogy XIV. Lajos most már Lengyelországban tartja küldöttjét, holott Erdélyben volna helye; s a mióta újra összekülömbözött Teleky Mihálylyal a fiatal versenytársa, egyenest ennek nyújtja a barátkozó kezét. Mintha kész fejedelem volna!

Itt segíteni kell.

Zemplén várában találta követjük az ifjú zendülőt. Kenetes embert küldöttek benne: Saponarát,

Sárospatak új parancsnokát. Thököly Imre, mint jó-vérű lutheránus, hasonlóképpen jámborhitű ember.

Azon kezdte, hogy áhitatosan bejárta a vár urával a templomokat s lépvést vitatta, hogy az egy Jézus hitén levőknek hogy s mint illik e szomorú időkben összetartaniok.

— Nyomor és veszedelem várja nagyságodat és a híveit, a meddig eddigi útján halad.

— Nem lehetetlen, Saponara uram! — hagyta rá emez.

— Világos, hogy mindenki kívánja a békét; de úgy érzem magamat, mint Jehu próféta, midőn Joram király kérdezte tőle, hogy a békét hozza-e?

— Kegyelmed úgy hát a próféta?

— Micsoda békesség, válaszolt Jehu; holott Jézabelnek, a te anyádnak gonoszságai és varázslásai felette igen sokak? ... Így mondta Jehu. S Jézabel, a nagyságod anyja, Stambulban lakozik.

(Már ennyire vagyunk? — villant meg a kérdés Thököly agyában. Mert hogy a török szultán sok jóakarattal tudakozódott felőle, hallotta; de ily szoros szövetségre nem gondolt. Annál jobb tehát.)

Istenes szóval adta meg ő is a replikát. Tudós ember volt minden íja-fia a bibliában, hát olvasta rá, szegény fejére a citátumokat. Hogy keresztyén hazafi maga is, a ki tehát hitért, hazáért óhajtja a békeséget.

Azalatt azonban, hogy a választ elmondta, nagyot fordult a világ — az agyában. Lám, a bolond német maga adja az élesebbik fegyvert kezébe. S nem is rossz fegyver, csak okosan kell tartani. A szultán keze az,

— Kapkodnak utánam, — jegyezte meg — mint püspök majma a kalap után . . . De ha a kalapot én teszem a fejemre!

Nagy gondolat volt ez: Magyarország fejedelemsége. De hát mikor egy drága emlék bizsergeti a vért: azé a szépséges asszonyé! Fülében csengett édes, biztató szava; de maga előtt látta a büszke tekintetet is, a mely azt látszott mondani:

»A fényed lesz a mi napunk; az erőd a mi felmagasztalásunk.«

Nyilvánvaló, hová célzott. A bujdosó Thököly Imrét nem láthatja szeme; a győztes úr, kinek ország riadalma hirdeti nevét, egy szavával megnyithatja Munkács köfalát.

Hiszen a szerencse csillagát adta oda ez a nő. Vajjon ne kövesse-e?

Egy kis írás a nagyvezérhez egyengesse hát az utat. A hatalmas porta hajlandósága ha feléje dől, a legpompásabban fog menni a dolog. Addig pedig Saponara csiszolja a bécsi jóindulatot.

Karikacsapáson forgott a sorsa: egyszerre jöttek válasszal Stambulból, Bécsből a megbizottak. Csak éppen zavarba hozták, mikor Kaposon egy nyomásra akarták megnyitni ajtaja kilincset.

— Apage, pogány! — vágott lesújtó pillantással alacsonyabb társára, a törökre, Saponara uram. A jóságos Jézus nevében hozta az engesztelés fegyverét.

Harcias volt a másiké. Bizott is benne; hát engedte, hadd nyisson elsőnek az ajtót.

— Angyali nyelven beszél kegyelmed — fogadta Bécs hívét Thököly. — De hát lassan járnak, mint a gonosz szándék. Annak is cammogós az útja. Ehol

sebesen jut a kezembe török szultán izenete, ha kell-e Erdélyország fejedelmi széke, mivel únja már Apafyt s ráadásul, mondja, Magyarország trónja következik. Lajos király is írta a minap, hogy egy kis tartományt kerített ki számomra a birodalmában, vagy ha jobban tetszik, lengyel földön. S megtesz hercegnek. Tudja pedig te kegyelmed, hogy magyar úrnak mekkora föld a kompetentiája. A felséges császár annak okáért erősen gondolja meg, a birodalmi hercegséget ajánlja-e föl, ha alkuszik, avagy odakényszerít a török császár oldalához.

Következett aztán a másik megbizott Budáról: barátságos szóval, meleg meghívással. A Teleky Mihály híres mondását idézte, hogy: »Vigyázz, a németet még senki sem csalta meg!«

Arany igazság volt: kapott is rajta Thököly Imre. Kivált hogy fejedelmi volt a meghívó s királyi a tisztesség, melyet ígértek.

II.

Diadalok útja.

Szavának állt a török. Fel Budáig s jobbra, a meddig Eger várát árnyalják a Mátra hegyei, ünnepet ült az új szövetséges tiszteletére.

A pesti oldalon, két mérföldnyire a fővárostól, fogadta a díszes követség: vagy ezer janicsár. S a hány lépést tett, annyi újabb csapat csatlakozott a kíséretéhez. Síposok és kornétások zengték előtte az

indulókat s a nép — török és magyar vegyest — lelkesedve tolongott körülte.

Útja Pest alá vitte, hol Ibrahim vezérpasa fia üdvözölte; majd átkerültek a város határán, hogy a budai hajóhídhöz jussanak. Diadalív fogadta ott s fent és alant tisztelgő ágyúrobaj.

Négy napon át látta pompával, tisztességgel a pasa. Akár egy hatalmas fejedelmet. Örömben úszott a vár, mint tündérek földje: nappal lakomákban fáradt, éjjel felséges tüzeket gyújtott a várhegy fokán s a szomszéd dombokon. S alant gyönyörű gondolák surrantak tova, sűrű versenyben, a Duna csendes habjain.

Kifogyhatatlan volt a házi gazda a szivességben. Parancsszavára megnyitlak »a leírhatatlan szépségű fürdők«, a régi palota romjai, hol Mátyás, a nagy király büszke fenséggel fogadta Velence és Stambul bámuló követségét; felvezette vendégét a szent halomra, hol imádkozó dervisek őrizték a két csodatevő szentnek csontjait.

— Tekints alá — mutatott a Duna új medrére s a holt ágra. — Az egyiknek szavára változtatta meg folyását a víz. A másik a mi csodaerősségünk: miénk e föld, a meddig ő akarja.

Aztán az ajándékok átadása következett, melyekkel a szultán fejezte ki barátságát új szövetségese iránt. Egymásután vitték eléje agák, csauszok, bégek a drágaságokat: pompás fekete mént, aranyművű vezérbotot, koronás süveget, díszkaftányt s aranycsattos vörös maic-övet. A nyereg, melyet utoljára hoztak, félország kincsével ért föl.

Fel is ruházták, fel is ültették a paripára s új ezred fogta körül, a mint a gazdájától bucsúzott. S előtte, utána messze elhangzott a kiáltás:

— Éljen a magyar király!

Hát az egri úton s benn a Dobó-várban micsoda fény várt reá! Kötéltáncosok, repülő dervisek, ezer mesterek mulattatták úgy, hogy Harsányi Gáspár nagy respektussal kezdte nézegetni urát s utoljára is kifakadt:

— Haj, haj, fejedelmünk! Lekap a lábadról a török!

Mert hiszen egészen a szíve szerint látta folyni a dolgok sorát Thököly Imre. Saponara kért, rimánkodott túlfelől, Munkácsról pedig biztató mosollyal intett feléje a fejedelemasszony. Két érdek egyesülésének látta közeledni óráját: a Rákóczi-házét, mely Erdély elvesztett trónjára számított s a másikat, mely őt magát tegye Felső-Magyarország urává.

Harsányi szava sokat megfordult azonban agyában. Azóta, hogy barátja a török, óvatosságra készítette különben is esze. S éppen Zrinyi Ilona helyzete tanította meg rá, hogy körültekintető legyen s Bécs ajánlataira ügyeljen. Munkács asszonyát sok érdek fűzte a királyi házhoz, azok közt nem utolsó volt, hogy rendületlen híve maradt hitének. S fiára, a kis Rákóczi Ferencre is úgy várt jövő, ha házasságának útjába nem vág a politika.

Végre is ígéret kötötte a nőt. Az első diadalok után Thököly választ kívánt.

— Királyom ha enged, — mondta az vendégének — kezem tiéd.

— Enyém az már, asszonyom! — vágott vissza az ifjú — ha a szived az.

S büszkén, mint a kit szerencséje emelt föl, mondta utána:

— Ma még összeköti szerelmünket az Ég. Bécs enged-e, vagy sem, mellékes dolog... Munkács az

utolsó, mely hódolatra vár: legyen ma az első, a ki hirdeti, hogy a felsővidék új fejedelmi párt kapott!

— — — — —
S a bombavető hűségesen elmondták 1682 június 15-én országnak-világnak, hogy a mit az ősök szerencséjével kezdtek, a Dóczi-, Thurzó-, Gyulafy- és Bethlen-családok rokonsága után a Thököly-ház megtette az utolsó lépést: Magyarország első asszonyát fűzte magához örök, elválaszthatatlan köteléssel.

Harsányi Gáspár ezért sietett megemberelni magát. Kiosont a lakodalom örömei közül, lóra ültette vitézeit s azzal neki Kassa hatalmas várának. Ha már megdőlt Munkács, ez se maradjon el. Így aztán szép kerek föld lesz a kurucé.

Az alkalmatosságot Szirmay András szolgáltatta borozás közben. Eperjesi iskolatársa volt ő kegyelme Imre úrnak. Úgy bolondságból sügta oda az ezereskapitánynak, hogy:

— Tudok ám én valamit, bátya!

— Meghiszem. Az Oderánál, Frankfurtban nem hiába taníttatott az apád. Fő-fő tábori inzsellérünk volnál. Hát mi volna az, a mit tudsz?

— Egy kis kassai sétára gondoltam.

— Éjnek éjszakáján, úgy-e? — villant meg a vén kuruc szeme. — Akkor jobb ma, mint máskor, ha indulunk.

— Rendben-e a sereg?

— Vagy hatszáz emberünk ... Öcsém! bombavető is kell ám oda.

— Csak egy pár tarack. Zaj nélkül megyünk. Ma július 18-ika; holnap éjjel rajtaütünk a citadellán.

— Erős az, mint a Sion tornya.

— A nyugoti részén lesz a mi utunk. Az első taracklövésre rést kapunk; a többit a dákosok végzik. Nyomban izenetet küldünk a fejedelemnek. Itt lesz az huszadikára, a fölöstököm idején. Haj, haj! hogy megörül majd neki a szépséges asszony!

— Tartozom vele, öcsém! — ütött fel az ezerekapitány. — Thököly Imre fejedelem ne mondja: fölemelt bennünket, mi meg alul maradtunk.

Igy esett, hogy egy óra alatt megdőlt Kassa vára s Harsányi Gáspár uram dagadozó kebelével irta még az éjjel a vár fokáról urának:

Török szerdár is érkezik nagyságodhoz, hogy megsegítsen. Pedig hát elég nagy erő nekünk a kegyelmességedé: országnak asszonya.

III.

Török barátság.

S hogy az ország legboldogabb emberének mégsem volt elég nagy az az erő!...

Hat nap múlva hirdette pedig Kassa megvétele után a közfelkelésre szólító kiáltványban, hogy a jogtalanságok mértéke betelt: isten küldi a személyében büntető pallosát... Elintézetlenül odázzák el ujabb egy évre sérelmeinket; Sopronban bölcs végzést hozott az ország, de papiroson maradt a jóakarát; a császár a felkelők vezérét elkerüli s internuntiumt küld a portára, hogy nyugalom árán elveszítse a magyar szabadságot... S hozzájárult az ijesztő hír, hogy Bécs

át akarja adni Érsekujvártól Nagy-Szombatig, s beljebb, túl a Tiszán azt a nagy határ vidéket, a mely a szabadság igaz földje.

A nép, mintha álomból ocsúdnék, riadt fel a szózatra. »Százszor inkább szabjon kalpag rendet a kalpagnak, — kiáltá — hogysem rabul adjanak el!« S gyorsan behódolt Szádvár, Eperjes, Lőcse, Tokaj, Ónod és Putnok. Egy vár állott még: az erős Fülel.

— Megdől az is; — biztatta a fejedelmet jó szelleme, Zrinyi Ilona — csak idő kell hozzá.

— Periculum in mora: a késedelem halálom lesz — replikázott a nagyralátó ember. S ha asszonyának szelleme ennyi diadalhoz juttatta, nem akart megállapodni. Sietett benső új barátja, Ibrahim üdvözlésére.

Úgy készült neki, hogy Füleket megdöntse.

— Kemény ember őrzi — dünnyögött Harsányi, mikor a cifra csótáru, fényes segédhad mellett bandukolt. — Meglássa Nagyságod, Koháry István inkább törik, mint hajlik, ha ezt a népét a bástyarések közül megpillantja . . . Szálka a szemökben, mivel portyázó huszárai és hajdúi örökké a végeket bujják. Éles fegyveröktől, megvetett lesöktől retteg Buda. S menyire büszke, hogy hitéért síkra szállhat ellenök! Gyalázat az, hogy magyar segíti romlásunkra a pogányt.

De azért kocogott lován.

Ismerte Thököly, hogy háborgós a gondolata, de tudta, hogy hűséges embere. Válaszolt is, nem is az öklelő szóra, pedig ellenében is vádaskodás rejlett abban.

Hanem, a mikor a vár alá értek, mégsem kerülhetett ki fájó pillantását.

— Ahol — mutatott Harsányi piruló arccal Ibrahim visszatérő küldöttségére vezére előtt — Koháry

nem hátat fordított nekik? . . . Már most mi kaparjuk úgy-e ki török uramnak a gesztenyét?

»A jeruzsálemi vésznek képe« újult meg a városban. Török, vagy félezer »szállott Mahomedhez« legelsőbb, a mint a főkapu alatt felrobbant a puskaapor; s mikor másodszor is küldött Ibrahim kemény parancsot, rengeteg szakálosokkal ontotta Koháry a janicsár hadat

Annyi volt a halott, hogy temetni kellett. Ekkor Thökölyt hívatta a pasa.

— Küldj embert Ulman béggel a várba. Fegyverszünetre kéressük a várbelieket. Ki legyen a küldötted?

— Jó lesz Petröczy, a sógorom.

— Annál jobb: külön is értekezhetik a kapitánnyal . . . Ha mienk a vár: értsd meg, királya vagy az országnak . . . Sátramban a szerdár a felséges szultán athnáméjával.

Ment hát fel a kettő. Elöttük a trombitás, ki adott jelre megszüntette az ostromot.

— Mit akarsz? — fordult Koháry a béghez.

— Három napra pihenőt, a míg temetkezünk.

— Akár hatra. S tovább?

Ez a kérdés Petröczynek szólott. Az sietett is a válasszal.

— Thököly Imre fejedelem nevében kérem fel a várat.

— Később halld válaszom. Most pedig, ha fáradtak nem vagytok, mutatok nektek valamit.

S vitte hosszú sétára őket: a kaszámátákba; a várudvarra, hol próbált serege harc után fegyverben várta parancsát; az élésházakba, hol garmadában állott az eleség.

— Kincseim is érdekelnek talán, érdemes bég — fordult ekkor be a belső házba. Fegyverek, drágaságok halomra álltak ottan.

— Ez itt a pohárszék s rajta az asztali készletem; — mutatott be végül a nagyterembe — megér hatvanezer tallért.

A bég nagyot bókolt a fejével s ráhagyta, hogy méltó fogás lenne mindez a világyáró töröknek is.

— Úgy hát eredj — szólt amaz — s mondd meg a vezérnek, ha ő mezőben lakik, mi várunkban és házunkban; ha ő doboltatja magát, mi is; ha ő nem fél, mi sem.

Magyarán hangzott a válasz: keserűn értette Petröcz uram is. Vagy tán ő értette igazabbul.

— Megvállik még — fogadta a hírt Harsányi, mikor kedvetlen pillantotta meg fejedelmét. Aztán bizalmasan tette hozzá:

— Király lesz nagyságod. Ezért az ígéretért segítünk Ibrahimon. De aztán coki a töröknek!

IV.

Kuruc a kuruc ellen.

Köszá lélek volt az ezeres-kapitány. »Pacsirtázó« huszáraival élén, a hogy szerét tehette, messzekalandozott a határban. Tudta rég, hogy nagy erővel van a várban Koháry István, meg hogy ha rá nem kényszerítik, rendületlenül ragaszkodik az uralkodó házhoz.

Többet várt azért az ostromnál a portyázástól. Két-három titkos követét így sikerült már elfognia a

várkapitánynak; de bár tőlük mitsem tudhatott meg, biztosra fogta a dolgot, hogy nehéz napokat kell élniök a várbelieknek.

Végre, mikor a követség felment Koháryhoz, értesült róla, hogy nagy ott a baj, mivel a magyarság jórészt egyetért a felkeléssel s csak kapitányának szigorúsága tartja vissza a szökéstől. Ez idő óta szüntelen résen állt s lesette Koháry követeit.

Szaporán érkeztek ezek. Már a kilencedik indult nehéz útjára.

— Jól vagyunk már! — mosolyodott el. Akkor vette ezt a hírt, a mikor Thökölyvel beszélt. Készen volt a tervével: fővezéréhez sietett.

— Nagyságos főgenerális úr! — jelentette — a várba megyek követségképpen. Koháry uram ma már ott van, hogy azt nézi, merről tágasabb. Azaz, hogy zendül a magyar s élteti Nagyságodat.

— Honnan tudja, ezeres-kapitány uram?

— Van itt ész! ... Kilenc követe indult a várkapitánynak: valamennyi Pozsonynak, Bécsnek. Gondolom, nem parádénak okáért ... Hát beszélni kívánok vele.

— Ennyire volna a vitéz örség? S a kapitány? Haragudott pedig Petröczy, hogy annyira foghegyről diskurálgatott vele. S a töméntelen élelem és fegyverek?

— Annál nagyobb dicsőség nagyságodra. Ezt akartam. Érezze a török, hogy nálunk nélkül, bármennyire óhajtotta Füleket, semmire sem mehet.

S megbízó levelét átvéve, sietősen vetette oda:

— Még egy hatalmas ostromot, főgenerális úr! A három várat egyszerre szorítsa nagyságod. ...

Inkább a török, mint magunk ; úgysem lesz foganatja. Koháry uram, ha a verembe jutott, nem egykönnyen engedi ki az utolsó diadalt kezéből. Győzzön is: akkor kezdődik az én munkám.

Nemsokára megdörrentek az ágyúk: izenet föl-felé, hogy az utolsó ostrom veszedelmet akar hozni arra, ki még ellenállni mer. Nyüzsgött a janicsár a bástyák alatt s Ibrahim biztatással, száz ígérettel lelkesítgette a tüzmestereit. Hasztalan; ha a szétrobbanó gránát a vár emberében kárt okozott, tízszeres volt emitt a veszteség,

— Átkozott gyaurl! — ordított mérgében Ibrahim.

— Győztünk! — hirdették ottfenn a védők. —

A török nem vesz rajtunk erőt.

— Hát Thököly Imre fejedelem? — settenkedett a sorok közt Harsányi uram kérdése. — Mert ő ellene fog fegyvert, a ki tovább védi a várat. Erkrad, a német hadak kapitánya, nem azért vezet-e benneteket? S Koháry uram vitéz ember, szereti is a hazát, de a szabadságért s hitért emeli-e fegyverét? Széles e hazában hirdeti új fejedelmünk nevét s ti támadtok ellene?

Mint a sebes vizáradat, járta be szava a harcosokat. Össze is állottak hamar, a mikor Koháry Istvánnak sikerült visszaüzni az utolsó rohamot. Komoran sütötték le szemöket, elgondolkozni látszottak.

Hosszú szünet után megszólalt egyikök:

— Ez a mi bajunk, ezeres-kapitány uram! Forrongunk napok óta: a kötelesség tart itt s a szabadság hív amott... De most leróttuk az utolsó tartozást: fut a török.

— Thököly Imre fejedelem utánam jön, ha kívánjátok... Nyissatok előtte kaput... Követségben

érkeztem, s az erősséges ember kiküldött ide közétek, hogy lássam, ha erősek vagytok-e még? Vitézek! amott a főkapu: a ki fejedelmünk híve, fogadására siet.

— Mindnyájan ott leszünk! — volt a lelkes válasz.

Koháry István pedig istenben, hazában való jámbor hittet dugta vissza a hüvelybe szablyáját s mosolyogva fogadta a kurucot:

— Vagyunk még ezeres-kapitány uram!

— Pedig én alkudni jöttem. Most adtam meg a jelet, hogy Thököly Imre fejedelem e pillanattól vendége kegyelmednek . . . Ahol, jön is már.

— És az én seregem nyit kaput neki . . . Ezer tüzes ördög: hisz' ez árulás!

— Az is, nem is. Ha egyszer a szíve huzza a magyart! Kuruc az egy szálíg.

Megrendült e szóra a vitéz ember, de aztán kardjához kapott.

— Késő, főkapitány uram! — fogta le szeliden a jobbját Harsányi. — A becsületnek eleget tett kegyelmed, a többi mi dolgunk.

— Vigyetek!

— — — — —
»Nem akartam feladni a várat — felelt a szemrehányásra, mikor Thököly tábornoka fogadta. — Megesküdtem a kapuban Leopold császárnak, hogy ott fogok élni és meghalni, hanem embereim adták fel azt.«

— Nem volt elég a mi hitünk? — támadott ellene a kurucok szava.

V.

Éljen a magyar király!

Kemény parolával sietett fősátrából győztes fegyvertársa elé Ibrahim.

— Örömünkre volt nagyságod e napon! — szolt s rámutatott Thököly zászlaira: »*Tandem volente Deo!*« Az isten akarata volt: hirdette azok felirata.

— Allah akarta! — magyarázta a boldog muzulmán. — S Allahnak legyen áldott az akarata.

Hosszú, díszes menetben vonultak fel a győztes muskétások. Két zászló lengett előttük csapatonként Thököly címerével; utánuk pedig lelkes sorai haladtak a felvidéki nemességnek.

— Legyen ünnepe a kurucnak is ez a nap! — lépett fel most a sátor-emelvényre Ibrahim, kit akkorra már a bégek fényes kara fogott körül.

— A felséges szultán nevében! — intett az elcsendesedett tömegnek. S hirdette ékes szóban a régi barátságot, mely Bethlen Gábor fejedelem óta e földhöz fűzi Allah híveit, s az újat, melyért Thököly Imre fejedelem ma a nagyok sorába lép.

Erre a szerdárhoz fordult, ki nagypecsétű irást tartott kezében. Az volt a szultán athnameja. Királlyá teszi benne Thökölyt.

— Éljen a magyar király! — visszhangzott bérceken, völgyön egyszerre az üdvkiáltás.

S jöttek sorra a pasák a királyi jelvényekkel. Szultán ajándékai voltak sorra: a köntös, kard, kormánypálca, zászló és korona.

Az első pasa földig hajolt a választott előtt, aztán e szavakkal nyujtotta át az adományt:

— Thököly Imre, vedd e köntöst, melyet a mi leghatalmasabb s győzhetetlen császáruk küld neked annak jelétül, hogy magyar királynak választott, és tudd meg, hogy ki tőled e köntöst elveszi, a császár vállairól tépi le azt.

Aztán a kard, pálca és zászló következett. Utoljára a korona. Hatalmas süveg, fejszorító koronával, tetején hátrakonyult véggel. Ibrahim maga illesztette oda a fejére.

— Magyarok királya vagy! — kiáltá erős hangon. S meghajlott előtte. — Hódoljon neked, a ki magyar!

* *

Még egy diadalt engedett neki a sorsa: Teleky Mihály érkezett Apafy fejedelemmel a táborba. Velök siettek azok a bujdosó nemesek, a kik Erdélyhez szittottak. Füleik ostroma volt a cél, hogy ők is eleget tegyenek végre, a sok huza-vona után, a tisztességnek.

A vár nélkülök esett ugyan Thökölyék birtokába, de a lelkesedéstől nem bírta visszatartani már Kende Gábort, Szepesi Pált sok mással egyetemben Teleky.

— Mobile vulgus! — dörögte a szebeni szenátorral, a ki méltó társa volt.

— Legalább elbucsúztak volna önagyságától, — dörögtek mások — eleget költöttünk reájok,

— Hagyjátok! — huzta össze sűrű szemöldjeit a nagyúr, ki utolsó foszlányait látta szétfoszlani reményeinek, melyekkel Erdély és Magyarország egyesítését tervezgeté. — Ennek is meg kellett történnie.

Thököly Imre, hogy őszinte hódolatát fogadta népének, tartozott a mult iránt azzal a tisztelettel, hogy a közörömtől el ne ragadtassa magát. *Fejedelem* akart maradni továbbra is, bár ország gondjától bús hívei sokaig emlegették benne *a kuruc királyt*.

V.

ÜLLŐ ÉS KALAPÁCS KÖZÖTT.

I.

A lejtős út.

Mégsem egészen így gondolta el a dolgot Har-sányi Gáspár. Fejedelme, látni való, feltétlen bízik a hatalomban, mely fölemelte s e bizalom vesztére lehet. Avagy nem kapta-e el a siker, s észreveszi-e magán, hogy a saját érdekében csuszamodik le az igaz útról? Egy erős protestáns tartományt állítani szembe Ausztriával, mely a hatalmi túlkapást megakadályozza: nem utolsó dolog, mikor a német fejedelmek is szorítják háta mögött a római császárt; de ijedelemmel töltötte el a könnyű hit, hogy Európa hatalmasságai csupán a szabadság népét akarják támogatni bennük. Ingoványon látta állani urát.

A nehéz idők s az apró kuruc portyázások fogyasztották az erőt. Az ellenfél is összeszedhette már magát, a mióta a francia udvarnál sikerebben alkudoztak követei. S XIV. Lajos király ajándékot küldött a fejedelemnek is, bájos asszonyának is s irt

azonfelül lelkes sorokat; de az ígéretei csak légvárak alkotására voltak valók. Ezekhez pedig értett a fejedelem.

Sorra dőltek a bányavárosok: megannyi örsze-me azóta a labancnak. Torzsalkodó összekapásokon túl nem lehetett vinni velök. Adták-vették a kölcsönt.

— Bár jönne valamire való ember! — dünnyögte Harsányi, a ki únta már a csete-patét.

Ha kívánta, megjött. Félelmetes labanc, a ki java embere volt Bécsnek: Schultz altábornagy. Az ezereskapitány urak korábbi időkből ismerték. Vitéz harcban kapott sebet, azóta nem látták.

Harsányi, mintha verebet fogott volna, olyan kedvre kapott a hírre, hogy méltó ellenfélre talál. Kockán játszott ép a társával, Petneházyval Kis-Szeben körül, mivel a fejedelem megállapodást parancsolt.

— Behódította már az egész Szepességet — mondá Petneházy, hogy a főlabanccal ijessze társát.

— Késmárkot fájlalni fogja ő nagysága — toldta vissza amaz.

— Egy ugrás ide Tárca s meghiszem, Schultz uram hamar elénk kerül. Beszéli, hogy a fejedelem hada csak préda után leselkedik s »kerüli a német büzt.«

— Morózus egy ember!... Palocsáról akarta kipörkölni hadnagyodat, Lánczit, komám! De ő kegyelme hamarabb eltalpalt a hajdúkkal...

— Mondja, a ki — — Ötezer labanccal mérte volna össze, ugy-e a fegyverét, a mikor ötven hajdúja lézengett a vár fokán?

— Persze a kegyelmed talpasai!

Ezen a szón aztán összegabalyodott a két úr. S aligha marakodásra nem kerül megint a sor, ha a fejedelem nem lép be sietősen a táborba.

— Harminc muskétást, százhusz talpast küld kegyelmed gyorsan Szebenbe! — fordult Petneházyhoz. — Schultz ostromra jön.

— Meglesz, nagyságos fejedelem!

— Kegyelmed maga pedig négyszáz lovassal künn cirkál s csipdesi, a hol éri a labancot.

Harsányi gonoszul odavágott vitézlő társa szeme közé, mintha rémítené. Szóval is mondta aztán, hogy Thököly távozott.

— Bucsúzzunk, komám!

— Minek a?

— Hátha utóljára fogtunk ma kezet? ... Négy-száz huszár: mint a forgószél, úgy elsöpri jó magaddal Schultz uram. Mi a fejedelemmel Eperjes alá huzódunk. Onnan gondoltam, hogy baj ér.

Összenéztek. Fele bolondság, fele komolyság: érezték mindketten. Petneházy azért elkomorodva felelt:

— Mindnyájan isten kezében vagyunk, komám! De ha élek, Eperjes alatt termek ... Úgy fordul nagyobb szükség lesz ott az én karomra ...

Bizony, fergetegnek vált be Schultz hada. A várkapitány hiába tüzelt, Petneházy sem sokat csipdelőzhetett: »dongatta« a falakat a labanc ágyú. Estére híre-hamva sem maradt azon a földön a kurucnak.

— Ez már valaki! — futtatta lovát Petneházy a fejedelem után. Csupán azzal a jó hírrel köszönhetett be, hogy pár napot mégis késlekedik majd a labanc, mielőtt erősebb harcba állana. Segítő csapatokra vár. Ajánlotta azonban, hogy a városban foglaljanak állást.

Okos tanács, nem fogadta el a fejedelem.

— Elég lesz a várhegy — adta ki az ordereket.

— A tüzmesterek a sáncok közé viszik a seregbon-

tókat s onnan irtják az ellenséget.... Hétézeren vagyunk.

S neki bizakodva, mint szokta, ült lakomához táborkarával.

II.

A lecke.

Repültek a bombák Schultzék útjára. Kemény emberek jártak azonban ott: legelől Veteráni ezredes és Barkóczy, császári részről a felsőmagyarországi vicegenerális a huszájaival; hátul pedig maga Schulcz.

Két erő akart másnap összemérközni: kipróbált a labancé, tapasztalatlan a kurucé.

— Itt sem állunk meg, — súgta bajtársának Petneházy, mikor késő éjjel elváltak. — A magunk kárán kell okolnunk, a míg hinni fog a kuruc.

— Vereségtől tartasz?

— Több, mint bizonyos. Schultz elszánt katona. Dragonysai, mintha egy erdő mozdulna ki helyéből, úgy törnek át a mi hadunkon. Csak érzékenyebb csapás ne érjen... Tréfának vettem a minap, hogy beszéltél róla; ma előre látom, hogy vakmerőség a mi fegyelmezetlen kurucainkat szembe állítani vele.

A következmény igazolta sejtelmét.

Kora hajnalban értek be az előcsapatok: egy század vasas és dragonyos Veteráni ezredessel s a Barkóczy öt zászlóalj huszársága. Nagy feladat jutott nekik: felzavarni Thököly seregét, hogy Schultz készen fogadhassa.

Vagy kétszáz huszár és vasas csapott le hirtelen a völgyességbe. Hegyszakadék rejtette őket: alva találták jórészt a tábort. Alig egy óra munkába tellett s szét volt verve a fölkelő sereg.

Thököly maga ágyban vette a hírt, hogy menekülnie kell.

— Jó lecke nekünk, nagyságos uram! — toppant be Harsányi. S véres szablyája mutatta, hogy erős küzdelem közt törhetett magának urához utat. — Nincs veszteni való időnk: a ki menekülhet, boldogul.

Maroknyi csapat állt a sátor körül; velök Petneházy, a ki fejedelmének felnyergelt paripáját tartotta.

Úgy ketten vágták ki aztán magokat.

Szebent Bártfa, Makovica, Sztropkó, Dunajec követtek. Csapás csapás után. S a makovicai kapitány nem ok nélkül panaszkodott fejedelmének, hogy úgy szétugrott a kuruc, hogy tévedések játéka az igazhitű. »Már most a magyarok közül is nem tudom, kinek hinnem kellessék.«

— Megint az irást forgatja önagysága — duzzogott bajtársa előtt Harsányi. — »Nincs rendén, hirdeti, hogy akárki reménységében meghüljön és a nemesi szabadság helyett robotoskodó, utálatos állapothoz jusson.« Igaz szavak; de a dákosé élesebb.

— Kémeinktől hallom, estére nyomon ér Schultz. Nem elég neki a diadal: Eperjes után áhítozik.

— Azt pedig nem adja a fejedelem. Ha a vár elesnék, annyi volna, mint feladni ügyünket. Hát, komám, eddig van: fapipát sem ér a tudományotok. A kölcsönt azonban visszaadjuk a labancnak.

És sietett a fejedelemhez.

— Tovább megyünk — fogadta az kedvetlenül. Volt oka rá, a multkori kudarcon felül érzékeny vesz-

teség érte: hadi készlete, ágyúi, szekerei, zászlói, az egész kancellária sátorostul s ezüst neműi egytől-egyig martalékul estek.

— Lehetetlen csatát állanunk — mondotta aztán.

— Helyesen, nagyságos fejedelem! Hadunk pacsirtázní tud, támadni nem. Ez iránt volna kérésem.

— Harcolni akarsz?

— A magam módja szerint. Nagyságod Leleszre huzódik, a hol biztonságban maradhat. Magam a huszársággal e tájon rasztagolok. Eperjest nem adjuk.

— Jó német örzi: Feltmayer s vele Tunyogi Sámuel.

— Rájok mérget vehetünk: hűséges emberek. A míg ők vezetik a védelmet, a vár rendületlen áll . . . Nem is ez irányban kereskedem. Többet akarok.

— Lekaszabolni akarja kegyelmed Schultzt?

Mindaketten mosolyogtak a kérdéshez: a fejedelem a mélabús tekintettel, mely veszteségeit érzi, Harányi pedig a lehetetlenség gondolatának hatása alatt.

— Segít a tél — szólalt meg hosszú vártatra.

— Az oxycrucium kibirja: itt is tanyázik, ott is támad; de a vasasok nem állják soká a hideget.

— Schultz alig fog tágitani.

— Abban bizakodom. Csökönyös ember, régtől fogva tudom. Szolgáltam is a keze alatt. Ha egyszer Eperjes alatt lesz, földi hatalmasság el nem távolítja.

— Mi hát akkor a kegyelmed szándéka?

— A kölcsönt adom vissza. Kuruc módra, a hogy én szoktam. Meglássá nagyságod, disgustálni fogja a téli háborúskodást. A tavasszal aztán talpra állunk.

— Segít a török. Nagy tervekkel készülődik Bécs ellen . . . Sikere a mienk.

III.

Kuruc védelem.

Kockán állott minden. Ha Schulcz megveszi Eperjest, megdől Thököly fejedelmi hatalma. Ma még az az ember, a kivel Bécs alkudozni kénytelen.

Erre a feladatra vállalkozott Harsányi.

Első dolga volt, hogy felment régi jó bajtársához, Tunyogihoz. Nagy munkában találta, rendeleteket osztott a védelemre.

— Huszárokkal jössz? — kiabált az rá már a távolból.

— Magam is az volnék. Ha hát nem jó szívvvel láttok, dobass ki. Előbb azonban hol a kalyibád? Pihenni akarok. A lovamat addig lássa el valaki, mert még ma visszatérek.

— Azt ugyan jól teszed, fiam! Nincs most időnk enyelgésre. Szívbeli barátunkat várjuk, Schulcz uramat. Talán estére beér s mi, a hogy látod, serényen készítjük számára a »fogadj isten«-t. Itt vannak a gyerekek (a német kis ágyúkat és a nyolclatos öblü kalibereket értette): ezek végzik a fiatal kantust. A fontos, hosszú ércágyú-sor amott meredezik, talpfába verve, hogy ha sikkant, ne fájjon neki. Az ötvenöt fontosak a főkapu irányában bömbölnek a ködobáló tarackokkal. Pöfög a vasmozsár is, csak meg ne siketüljön bele, a ki hallja. A golyóvető lövegeket egyenesen Schulcz uramnak szántam, mivelhogy úgy kívánja a tisztesség. No

még a karó-védek (palisszadák) körül van egy s más igazítani való . . . Haj lesz cincogás!

Nagyot nézett rá azután s elnevette magát.

— Nem ijedsz meg? Pedig, a milyen szaladós munkában vagyok, harapós a kedvem . . . Dehogy is eresztlek el, fiacskám! Csak egyet fordulunk, aztán szolgálatodra állhatok.

Kerültek, fordultak; egyszerre csak kényelmes pamlagon találta magát Harsányi uram. Pár inas-apród falatozni valót is adott fel s hozzá jó hegyi borokat.

— Így már összebb kerülünk, öreg! — mosolygott a gazdára, ki mintha megváltozott volna, átölelte őt. S szíves szóval látta:

— Csakhogy jöttél! Innen ugyan ki nem szabadulsz . . . Ha halni kell, velünk térsz meg kulcsos Szent Péter atyánkhoz . . . Hát hol hagyta a sereget? S a fejedelem — tartsa isten! — Lelesznek fordult? Hozza-e már segítségünkre a nagyvezért? Vagy inkább a francia királyt? Jó szomszéd a lengyel is, Szobieszky János, a ki erősen barátja; bárha tartok tőle, elhalászsák előlünk a bécsiek . . . No, megeredt a szám; de hát ne csodáld: az ilyen áristom-világban elfelejti az ember, hogy beszélni tud.

Iddogáltak, pihentették a hazafi-gondot; meg újra előszedték ország baját, nyavalyáját. Végre az okosabbik szóhoz eresztette vendégét a barátságos gazda:

— Mi ebszemét keressz is te voltaképpen nálunk, fiam! Mert hogy az én gyöngy ábrázatomért fáradtál volna ide, mégsem hinném. Rég idő volt az, a mikor a pajtáságért tehattunk egymáshoz utat. Ma a politika hoz és visz mindnyájunkat.

— Orizni jöttem a kaszamatáitokat, meg hogy labanc uraméknak vale-t mondjak, ha rátok unt. Elsőbed pedig valami egyébre gondoltam. Cudar időjársunk van: télapó, mintha harmad öregapja bundáját kapta volna magára, úgy megdermeszti a világot, hogy én nem tudom, az unalomtól hova legyünk. Labanc uramék csak elfüstölgetnek a sáncok közt; ha kialszik a pipa, újra csiholnak. Ti meg itt fenn prüsszentetek rá. A prositot ha én kurjantom a határon, kevés mulatóság. Azóta szánom ezt a belsőséget is, pajtás! Mi lesz a bűgó asszonyaitokkal? Eperjes szüzei is dőledezni fognak, hogy elpusztult falaik közt a fiatalság... Ötszáz huszár, az angyalát! a ki idejön a sáncok közé s huzatja a cigánynyal! Ti meg csapra veritek a hordót s felnyársaljátok a nyársalni valót... Mit szólsz hozzá?

— Elhagytad a folytatást. Tüzet pedig a nyárs-hoz Schulcz rak s pecsenye-forgatónak maga áll oda. Paprikát is hoz a sült-höz öblös mozsarakban.

— Igy, igy gondoltam magam is, de sőt beinvitáljuk a kegyelmes urat... Öröm lesz nézni, hogy nyujtózkodnak labanc uramék a pecsenyeszag után, s leányaitok, mint Tantalus királyt egykor az istenek csemege-étke, tüzes-édes táncukkal ingerlik fel a lisztes zsákja népét. Hajrá kuruc! kiáltom én...

Igy, ekképen kiegyenlítődték a nézetek. Lator ember volt, a hol mulatni kellett, Tunyogi is; aztán meg nem ok nélkül bizakodott abban, hogy romlására nem lehet a várnak az ellenség. Valóságos stratégiával készült a védelemre, s az erős falak magok is, mintha megnyugtadni akarnák, komor szótlanságban meredeztek körüle, mint járhatatlan szirtek az utas szeme előtt.

Mikor a labanc kommando betért, a vár népe a dermesztő hidegben jóságos tekintettel kandikált a lövőrések mögül reá. Az ágyúszót sem vette zokon, sőt tisztességnek okáért maga is vissza-visszafeleselt. De csak, mintha szót váltana. S melegedett közben a nagy tüzek körül, meg viasszaladt, ha akad-e friss látni való.

Meg kell hagyni, Schulczék komolyan dolgoztak. S ha künn nem akad bolygató, nem tudni, nem javára dől-e el a dolog, olyan erőködést végzett. Dehát Harsányiek sem voltak restek s mutattak a várbelieknek olyan fura cselekedeteket, hogy a szegények már-már megsokalták.

Legelsőbb is Harsányi, éppen az ostrom hevében, mintha a föld mélyéből termett volna elő, heves támadást intézett az ágyúsok ellen, a kik természetesen hanyatt-homlok szaladtak a táboriak közé. Harminc-negyven ágyút szegeztek akkor be a kurucok. Másszor, éjnek éjszakáján a vezérsátorhoz lopózott egy csapat s ott keltett ribilliót. Aztán a zaklatásnak nem volt vége-hossza: csapdosta az ezeres-kapitány, a kit ért.

A hideg pedig felségesen munkált. Nyilván, hogy a bolondos kurucnak a kezére járjon. Óriás hómezőt rögtönzött a vár köré, hogy a sáncárcok színültig megteltek. S nem érte be vele: dermesztő jégviharokkal kedveskedett.

Fehér volt a tábor; az arcok is, mintha rizsporral hintették volna be. S a ki magyar odavetődött, kajla bajuszát hegyesen hordta. A gonosz lurkók — Harsányi huszárai — pedig annál szaporábban nyargalóztak a mulattatásukra. »Kuruc-cúc«-nak hitták utóbb az ilyet a fázós labancok.

Eltelt a két hét, el a husz nap; Schulcz azonban nem akart tágitani. Szigorú ordere volt a vár ellen. A felsőbbek meg a karzatról kandian lesték, ha unja-e már a rasztagolást.

Huszonegyedik napra döntő támadásra készült. Dideregve sorakozott a hada, bár a tüzmestereknek nem sok dolguk akadt. A becsületért kellett még egyszer a mérkőzést megkísérlenie.

Látta a várnép a szándékot s ijedten tódult Tunyogi lakása elé. Mert az előtte való nap óta fura dolgot mívelt: kis hordókba fejtette a bort s a szakácstudományban vitézkedett.

Ravaszul nevetett a kérdezősködésre. Csak annyit mondott, hogy asszony, lány ünneplő köntösben sorakozzék reggel. Az első ágyúszó a jel. A többi majd következik.

IV.

A visszaadott kölcsön.

Este aztán lement a magas sáncok elé. Lapáttal, seprővel kísérték az emberei.

— Nem rossz, — mondták a vének. — Schulcz elől hordatja a havat.

Hát még kora hajnalban, a mikor óriási nyársakat állíttatott fel, s a főkapu táján Harsányi emberei egész ökörfalkát tereltek be a tisztásra! Szem, száj elállt az imposztorkodásra.

Megdörrent azonközben az ágyú: egy, kettő; aztán sok egyszerre. Izenetnek volt még pora a labancnak.

— Végünk van! — jajongott a várbeli patricius-ság. De a fiatalság bizsergető valamit érzett a lábában s parancsolatra felvonult a kommandós-ház elé.

— Elegen vagytok? — sodorintott jóízűen Tunyogi uram az ablakból. S számlálgatta, mustrálta: ropogós táncra ki s hány való.

— Tyüh, milliom fergeteg! — intett az adjután-sának. — Lesz dolga ma a huszárnak.

Azzal ki az asszonytáborhoz. Mert hasonlatos volt egy kis táborhoz a sok szép asszony, leány. Kackián kiöltözködött valamennyi.

— Processiót tart kegyelmed? — sokalták meg az ősz apák, anyák.

— De még milyet!

Valósággal úgy, szépen párosával haladt lefelé a menet. Csendben először, hogy oktalan zaj ne támadjon. A kaputoroknál azonban rettenetes sivalkodásba kaptak az őrálló siposok, kürtösök. Abból aztán megértette a vászonnép, mi készül vele.

Mentek is, mint a kívánat. A tüzesebb vérű már az útban aprózta a lépést, mintha a hideg szorítaná.

Nézték a csodát labanc uramék s megállt kezökben a szablya. Világ fordulása van-e, hogy ostrom évadján táncra gyűl az ellenség? S minő ellenség! A ki a szemeivel, a mosolygásával csatázik s úgy oda-tapad az emberhez, hogy erőszak el nem választja. Aztán a tömérdek lacikonyha, a honnét irtózatot guny-nal füstölög az ágyúszóra vissza a kacagó rözsetűz; hordó hordó után gurul előre s hátra (akár a golyó-bisok) s dévaj tüzmesterek — akarom mondani: mar-kotányos asszonyok irányítják férfinép veszedelmére a csapat.

Kiáll azután szörnyü fadárdákkal a tüzek mellé holmi kormos nép. Lehet vagy ötven ember. Utánok lomha tömegek kullognak: az ökrök, — s vezényszóra agyba-főbe ütik őket székálló mesterek.

Ez sem elég: sivalkodás támad. Olyas, mint a mikor malacok, juhok közt folyik kegyetlen mészárlás. Vadnak is ejtik sorát: azokat azonban elébb megkönnyítik a lompos ruhától, hogy tulságosan meg ne izzadjanak. S az aprómarha-nép, a riadó szárnyasok hogy védekeznek, pedig ölbe fogják őket a főtékmester vászoncelédei s jó meleg fazekakba bujtatják!

— Szörnyűség! — sóhajtozik az ostromló fél. S próbálja, ijesztéskép az összegyűrt öklét mutatja át.

— Gyertek át, — hangzik hozzájuk vissza a válasz.

Im' azonban kürtszó jelenti, hogy megjöttek a táncosok. Zuzmarás nép a Harsányié, de ahogy betér, egyben az igazi színét mutatja: felolvad a kackiás had szeme tüzétől. S hideg-oszlató lesz a muzsika, hogy sokallja, a ki érzi, a lácikonyhák melegét.

Nem is tüzelnek aztán: ott felejtí a parazsat, a ki rakta, s neki fohászkodik az ökörsültnek, hogy kedvére mardossa. Ökleli az öklelés mesterét. A vékonypénzü fajta pedig, az asszony-nép, a rengeteg bélesekét készül fölfejtetni, meg a fonós kalácsokat. S kering a pohár, mint a bujdosó kuruc. Az első töltést azonban messze öntik a sáncfalón át. Boresőt lát a didergő labanc.

— Istennel való kísértés! — óbégatnak alant. S bizony, zendülés támad, ha a tábor elé ki nem lép valamelyik generálisa s át nem kiáltja:

— Lesz-e elég?

Kapóra érkezett oda válasz. Harsányi egy parancs-szóra garmadába állíttatott jó csomó elemózsiát: sonkát, oldalast, de sültet is, s kicsi hordókat, hogy öröm volt nézni, mekkorát fognak gurulni a lejtős oldalon, ha útnak eresztik.

— Kóstolónak, — izenték a dévajok.

S tust fujtak a kornétások s hozzá tele ágyútorok hirdette, hogy: Soh'sem halunk meg!

— — — — —

— Így sem verték még meg a labancot! — toporzékolt örömében, hogy Schulczék kullogó hadát megpillantotta, Harsányi uram. S nyujtogatta a kula-csát, ha vagy egy szóra visszakérhetné tisztelt barátait.

V.

Nehéz idők.

A becsület megvolt; a dicsőség azonban hunyó napként mutatta magát.

Nagy idők változása következett. Azok először Harsányi Gáspárt pusztították el. Angernnél találkozott portyázó hada Lothringiai Károly herceggel s eltűnt az ütközet hevében, hogy senki sem tudhatta, foglyul esett-e avagy a csatatéren maradt.

Gyászos híret könnyezve fogadta a fejedelem. Nagy igazságot olvashatott volna ki a sorsából, hogy a török barátság veszedelmére lesz.

Soha sem szerette a mokány kuruc a »színes, mézes szavakat«, a melyek Stambulból hangzottak a

fölkelők felé; utolsó találkozásukkor is kérte urát, ne a fermánt lapozza, hanem jogát keresse. S a jog az erős kar.

Kegyetlenül megtréfálta ezt a könnyű hit. Csak nemrég hirdette bizakodó feleinek, hogy: »A török potentia már isten rendeléséből annyira előrement, hogy emberi mód szerint alig resistálhatni neki«, s nagyot bókolt szívbeli új barátjának, Kara Mustafa nagyvezérnek, mikor világírtó hadjáratra hozta közénk mérhetetlen hadát.

Nem rajta mult, hogy a »csillagvezér«-nek Bécs, Párkány, Esztergom, Érsek-Ujvár hamar a kezébe jutatták a felséges szultán selyemzsinórját. Az új barát helyébe más, okosabb lépett, a ki aztán, ha ő segítette a vihart, meg nem állította az elemeket. Paskolják, a hol érhetik.

Európa szitotta újra fel a vihart, mikor elülni akart. Ha irtó harcra készült a török, következze a bosszué. A Jézus nevét vitték harcba, a kinek oltárát pogány kéz szennyezi. A Szent Liga szállott ki síkra: XI. Ince pápa, a római császár, Szobieszky János és Velence ura. Ellenökben balcsillagzatu nép állott s annak bizó szövetségese, Thököly.

»Üllő és kalapács közé jutottunk; — irta kétség és reménykedés közt a szerencsétlen a pápának, — ne ítéljen el tehát Szentséged rosszakaróim sugalmára, ha fennmaradásunk érdekében egyedüli szövetségese-sünkre támaszkodom.«

Az egyedüli szövetséges pedig, Ibrahim Sátán szerdár képviselőjében, keserű gondolatok közt hozta számára a bajt. Pesttől Eszékig ütötte a nyomát, hogy magához hívhasa. Izente, irta, hogy bár sietősen várja

a visszaút, lehetetlen, hogy parolát ne váltson vele. Utoljára, hogy nem találta, új pasát rendelt Váradra: Ahmedet, akinek e méltósághoz egy volt a jogcime, hogy elfogja Thökölyt.

A bujdosó fejedelem, mert megint azzá lett, miután párthivei nagyrészt élszökdöstek oldaláról, valóban üllő és kalapács közt érezte magát. Egyfelől kedveskedő izenetek váltották egymást Váadról, hol előre látta a tört, melybe lép; másfelől Erdély, a hallgató Erdély támogatására várt. Meg kellett aláznia magát ellenfele, Teleky előtt, kitől legalább egy időre menedéket kért.

Sikertelenül várt. Végre is, a mikor már lehetetlenség volt a váradi meghívó elől kibujnia, bal sejtések közt útra határozta el magát.

VI.

A fekete leves.

Hatodmagával ért be a vendéglátó pasához. Szorongva léptetett a várhidon, mint a ki mögött ha bezárul a kapu, örökre bucsút vesz övéitől.

Lessenyei Nagy Mihály, egyik benfentese, kit a nyomoruságban sem hagyott el jó kedve, marcona képpel integetett Absolonnak a csikorgó Vaskapu-torok irányába, hol fényes janicsár-sorok várakoztak.

— No diák, cerimoniaś halott lesz ma még kegyelmed . . . Egyenest a hóhér rétéjére szállítják.

— Legalább imádkozik kegyelmed, — zsörtölődött az, — hogy szaporán a nyomomba léphessen . . . Sátán uram csinálta számunkra ugyis ezt a komédiát.

A fejedelem is, ki »bágyadozva« követte őket, búsan pillantott a fogadó-küldöttség elé. Volt, a mi nyomja a lelkét: a veszteségek gondolata, melyekért bizonyára csak őt okolja szövetségese.

Kellemes csalódás érte.

Szorongva léptetett.

A mint átjutottak a bejárón, üdvözlő beszéd hangzott hozzá s a vezér-aga Ahmed nevében kijelentette, hogy ura vendégének tekintse magát.

Rendén ment a dolog. Pompás lakosztályt mutattak számukra; sürgő-forgó szolgahad teljesítette körülöttük tisztét. Ahmed is a fényes agák gyülekezetében várt reá, s mikor belépett, fölkelte kerevetéről, megölelte, majd jobbjára ültette. Ékes beszédek folytak

aztán, melyekre ő sem maradhatott adós. Így szeretkeztek, barátkoztak, hogy szinte olvadozni kezdett a s pirongatta magát, hogy kételkedni tudott.

Majd lakomára vezette a gazda. Tíz, tizenkét fogásig tartott a dicséret történt s nem történt dolgokról, hősi cselekedetéről, a melyeknek Stambul az élő tanuja; sőt ráadásul ravasz mosolygás közt poharat is ragadt a jólelkű pasa s versenyt itta vendégével a bakatort.

Tiltja a Korán a bort, de nem a barátkozást. Ekkép értette Thököly a dolgot s maga sem restellte, szaporán köszönte új hivére a felséges italt. Még a Szent Írás citatumaival is kedveskedett, hogy feledtesse a hibát. Annak betűit úgysem diszgyasztálja a török.

— Kigyógyítasz a bajomból, nagyságos pasa! — koccintott vele. S köszvényes lábára mutatott.

— Az a szándékom. Rá sem kell állanod, csak a palotás házig, a hol szekérre ültetünk. Azután paripát akár sohase láss, ha akkora nyavalya bánt.

Szertelen boldogság fogta el a gazdát. Utoljára már maga emelte barátja elé az aranyos tálakat, csak-hogy mozdulnia se kelljen.

— Megárt, — nevetett az.

— Akkor hát pihenőre térsz, öregem! Csak még pipára gyujtunk.

— Engedelmeddel erről lemondhatok; amazt azonban kívánja testem.

— Hohó, nem addig a': hátra van még *a fekete leves!*

Új dolog volt az akkor még minálunk. Kuruc uramék csak a hírből ismerték, még pedig a francia király udvarából, hol akkoriban itták ujságnak a kávé. Ördögös egy ital lehet különben, mert a mióta divatja kelt, mód nélkül megkedvelték az urak.

Komáromy, a fejedelem titkosa, nem is habozott kijelenteni, hogy orvosi receptum van róla, a mely szerint mindenféle bajnak hasznos szere, de legfőkép a lábbajos embernek kívánatos.

— Úgy, úgy, — hagyta rá a pasa.

— Tilogus ember, — kacagott a fejedelem. S dehogy szabadkozott tovább: ha orvoseMBER mondja, beszedi a kuruc, ha méreg is.

Hozták nyomban a porcellánokat. Egyet, a legszebbet, sajátkezüleg rakott elébe a pasa. S mutatta rajta a cifra feliratot.

— Olvasd, öreg!

— Török irás, — mondta Komáromy.

— Annál jobb.

Próbálta a fejedelem. Szedte össze tekintetével az ákom-bákom vonalakat.

— No ugy-e?

»Mene-Tekel-Ufarsaim.«

Rémséges szavak: bibliás ember érti, mit jelentenek. Valami olyast, a mit hüledező ajk ki nem ejt, csak a szem beszéli tovább. »Ütött a boszú órája.«

Szédület fogja el a nézőt. Megriadt tekintete előbb a pasa gonoszul eltorzult vonásain szegzik meg, majd tétova keresgél, mintha biztató magyarázatra várna.

— A felséges szultán nevében! — pattan fel helyéről ekkor a gazda. S szavára ajtó nyílik.

— Rab vagy, Thököly Imre! — hangzik újra ajkáról. S int s pribékjei lépnek be zörgő bilincscsel.

— Árulás! — kiáltozza a kíséret s mint a megriadt fióka-sereg, fogja körül fejedelmét.

VI.

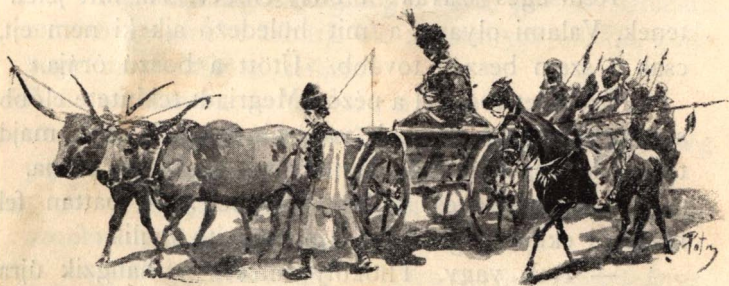
MUNKÁCS ASSZONYA.

I.

A szánom-bánom.

Sátáni játékot űzött a boldogtalan fejedelemmel
Sátán Ibrahim. Rajta is vesztett hamar.

Belgrádra nyomorú ökrös-szekéren vitték Thö-
kölyt. Ott aztán egymás után kellett kilincselnie a

Belgrádra nyomorú ökrös-szekéren vitték.

bosztandzsi basik, átutazó kapucsik s több »nagysá-
gok« ajtaján. Kezében az athnaméval követelte vissza
jogait, hogy annak értelmében a fényes porta egész

Magyarországot s a hozzácsatolt provinciákat megszerzeni tartozik számára. A jó urak megcsókolták a felség iratát s azzal vállat vontak. Szerdár uram dolga — mondták.

Ha az övé, akkor szemtől szemben kíván állan vele!

Meg is jött a nagyhatalmu úr, a kitől reszket majd a világ, a ki Budától idáig lakozik.

— Jaj, Thököly uram! — sugdosott a bosztandzsi basi, a ki ott a háziurat vitte. — Én bizony felkisértetlek hozzá, de aztán te lásd, ha boszúságában le találja üttetni a fejedet.

Nem valami kellemes biztatás, hanem azért ajtót nyitott a fogoly. Igaza vitte.

Fergetegre számított, csendes emberre talált, a ki beléptekor sietve küldötte ki őrálló embereit, leszállt pompás székéből s majd hogy eléje nem szaladt.

— Allah hozott, érdemes barátom! — e szóval üdvözölte.

Azt hitte Thököly, hogy fordul a világ vele. Az az édes szó hej! egyszer már nagy keserűséget okozott neki. Most megint azzal fogadták. S folytatódott a váradi barátkozás: oda kellett a bársony-divánra ülnie s hallgatnia, hogy kereskedik régi barátja helyzete felől.

— Cudarság volt, — mondta a szerdár, — a mit veled míveltünk. Eddig nem ismertük egymást, nem is hittünk egymásban. De most úrrá teszek, fejedelem!

— Várait, országom elvesznek; nekem egy óra most drágább, mint másszor száz, kegyelmes szerdár!... Aztán az asszonyom, a ki szorongva les le a munkácsi útra, ha érkezem-e.

— Szépséges asszony!

— Elsírat nap nap után, tudom.

— Sohase tegye! Hatalmas úr lesz: én teszlék azzá. Várfalairól nézze dicsőséges bevonulásodat... Csak türelemmel légy, a míg a hírelőim Budáról visszaérkeznek.

Nagyot lélezett Thököly a kihallgatás után s egyben megtért a régi hite. Hibázott a szerdár, de látni való, jóvá teszi bűnét.

Ajándékot talált cellájában: patyolat kendőt asszonya részére. A kik a kíséretéből látták, jó jelnek vették.

— Csak aztán el ne sirasson valakit vele, — sóhajtott titokban Komáromy.

Másnap megismétlődött az ajándék: újra drága kendő, mint a hab.

— Nyilván siratni való, — jósolta megint a titkos.

Harmadszorra aztán levél is volt mellékelve a kendőhöz. Rövid pár sor:

»Életet életért: beteljesült rajtam a mondás, fejedelem! A fejeddel akartam játszani, hát az enyém gurul el. Asszonyod pedig szárítsa fel könnyét ezzel az emlékkal: utánad sirta; illik, hogy utánam szikkassza.

Ibrahim Sátán s. k.»

— Debuisset pridem! — szökött fel székéről diadalmasan Komáromy. A mi azt jelentette, hogy soká késett ő kegyelmessége részére a selyem-zsinór. Plenipotentiárusa volt a fényes portának s ehol a nyakát szegte. Legalább az utolsó perceiben megmutatta, hogy igazhitű, becsületes muzulmán...

Az első elégtétel hát megvolt. A második sem maradt el. Új szerdárt küldött a hatalmas szultán, még pedig Amhátot.

Régi jó ismerős még a végbeli időkből. Együtt szolgáltatták Érsekujvárnak valamikor a fejedelemmel a munitiót. Koccintottak is magyar hittel, török okossággal, hogy a Koránnak se lehessen kifogása, a barátság is erősödjék.

Ez már pompával érkezett. Hja, mikor a szerdárságban csak most pillantotta meg az első fény-sugarakat! S kegyes volt, mint az ujdonsült potentátumok.

— Ihon a mi régi barátunk, Thököly Imre! — kiáltott a tisztelgő felé. S kezefogása mutatta, hogy isten igazából javára lesz.

II.

Szikra a homályban.

Jó Harsányi Gáspár, ha élt volna, bizony meg-
rázza tamáskodó fejét. Hát ennyire volnánk, hogy
szerdárt küld a szultán engesztelésül, aztán Aradra
viteti a fejedelmet maga elébe s Ali gyulai pasát adja
melléje, hogy vágatvást kísérje, még pedig diadalme-
netben Váradra? Váradra, bukása színhelyére, mivel-
hogy ott kell megadni a szultán parancsolatából a
fényes elégtételt?

Hát még ha látja Ahmed pasát, a ki alvezérei,
bégjei és csauszai előtt vonul ki Magyarország királya

elé. Azt köszönti benne s alázattal instálja, hogy ne vesse meg szerény hajlékát.

Zöld köntösben, veres mellényben, meggy színusztus süvegben lovagolt visszafelé, korábbi gyalázata útján, a fejedelem. Török és tatár had mögötte, előtte, a kik kaftánokat terítettnek lova elé s virággal hintetik be a vonó-hidat, hol nemrég roskadozó járása közben durva janicsárok lökdösték. S Ahmed hogy iparkodik feledtetni a multat, a fagyos mosolyt, a vér-lázító parancsot!

(Valjon előhozatná-e megint az ibriket?)

Hidegen viszonozza udvarlását a fejedelem. Kerüli a házat is, lakomája ellen pedig az a mentsége, hogy a tilógusa most a feltétlen úr. Patika-láda velök: azontúl sem étele, sem itala.

Igazában nem a gyanú teszi óvatossá: sokkal kedvesebb gondolat. Egy kis levelet szorongat a keze közt. Áldott kéz, a ki irta.

»Te vagy az én törvényem. Az én szemeim örködnék Munkácson; az én lelkem keres a bujdosás földjén... Ha nem jöhet, kész vagyok elmenni gyalog is, valahun hallom kegyelmedet.«

Oh pedig nehéz a helyzete az ősi várban egy asszonynak. Kora pitymallattal hagyja el ágyát, s alig futólag csókdoshatja végig apró két gyermekét, már is munkára hívják Caraffa ágyúi. Az pedig megfogadta, hogy szép szóval, gonosz akarattal, bármi mód elüti Thököly kezéről utolsó várát. Annál is inkább, hogy asszony benne a parancsnok.

»Siessen kegyelmed, — írja odább a levélben, — különben elvész a vár .. Inkább vesszen különben

minden körülöttünk, sem hogy a kegyelmed respektusa szenvedjen.«

Felséges a szerető szív szózata; olyan, mintha isten angyala hirdetné. Erő a csüggedőnek, bölcsesség istápja annak, a ki egykor megtévedett...

Erzi a fejedelem, hogy nincs maradása. De hát ellenségei ülnek mindenfelé, a merre vágyai ragadnák. Egy kis assistentia kellene, izeni át szerdár uramnak, majd meg a nagyvezérnek, a ki hasonlókép az országban kóborol. Bár a váradi pasa segítené! »Mivé leszek, ha a feleségem s gyermekeim elvesznek?«

Igen ám, csakhogy Ahmed huzakodik. »Kegyelmes uram, — válaszolja urának — Munkács hat napi járás Váradtól s hozzá még a Tiszán át kell jutnunk. Mit tegyünk csekély erőnkkel, ha az ostromlók elébünk jönnek?«

Ha a Tiszán át vezet az út, az a parancsolat, hogy Szegednek kell fordulni. Ott jár Mercy a labancokkal. Gyalogösvényt, szekérutat ki vágjon arrafelé, ha nem szerdár uram?

— Rosszul vagyunk, — jegyzi meg Komáromy. Hiába, már az a sorsa, hogy mindig próféta legyen s a bajt kiáltsa, mint pusztában Behemót.

Mennek azonban. Szép tavaszi nap pirkasztja arcukat: olyan hizelgőn, mint a dicsőség, mely maga után csábítja soraikat.

Hol a Maros a Tiszába szakad, ott állapodott meg a fejedelem. Arról nézte a világot, a merről tágasabb lehet. Szerdár uram diadala most nem érdekelte.

— Nem bánom, — erősködött az — ha innen gondoltad ki utunkat. Hát majd erről vágjuk. Kecske-

métről szállíttatja Mercy a takarmányt, elfogod a huszárjait. Magam addig a vár körül irtom a gyomot

A takarmány megkerült, hanem a gyomirtással megkésett szerdár uram. Pogánymód lefülelte a labanc. Hogy a Tiszába szorult java népe, jajveszékelve tépdeste szakálát, úgy kiabált hada után:

— Oh Mohamed népe, az Ég haragja szállott fejünkre!

III.

Golyót farag a labanc.

Vágtalan maradt az út is: ungon-berken botorkált jó Thököly Imre uram. Bojtorján tépte ruháját, szikla vérezte lábait, a fejedelemségének is befütyölt az erőszakos idő. Ugy tett vele, hogy a *mult* emberének nézte s elhaladt mellette . . . Régi lom ökegyelme, gondolta, a kit alkalmasint a sutba temetünk . . .

Munkács pedig rendületlen állott. Öreg archiváriusa számlálta ostroma idejét; de a hogy teltek a napok, kelletlen látta a haladó éveket. Utoljára letette a tollat. Minek írja tovább? Harmadszor mutatkozik immár Szilveszter apó, de a kit várnak, még sem jön a fejedelem. Levelei mondják ígérétét, biztatását; de csak a messzeségből kiáltó szó, vagy inkább jajpanasz ökegyelme.

S milyen végzetes idők ezek! Makacs ellenség az árkok előtt, benn meg »vendégszámot« váró patyo-

lat asszony, a ki remegve olvassa a percekét, hogy édes urának odategye ölelő karjaiba újszülöttét.

Valjon megkönnyíti-e vágyait a jóságos Ég?

Haragos a labanc főhatalom ottlent. Trombitásokat küld fel kedveskedő ajánlatokkal. A sas-fiók az asszonyellenséghez. Bécsben tanulta így. Előbb rádörrentett a bűgő vezérre, hogy majd minden bizonynyal megriad.

A »vitézlő rend« azonban szótlan mutat asszonyára. Beszél az helyette, ha kérdezik.

Császár kegyelmét ajánlja a küldöttség. S mondja veszedelmes készülődéseit Caraffa úrnak, a ki olyan ember, hogy szavának áll.

— Negyvenhét napja állom az ostromot, — feleli a vár asszonya. — Egy nap hetvenhét bombát szedtek össze a gyerekek, a mi mutatja, hogy gavallér ember Caraffa uram. Hat emberünk eddig az áldozat: azokat is hiába intette várnagy uram, hogy ne kapdossák jobbra-balra, ha dörrenést hallanak, a fejöket. A jámbor németje nem hallgatott a tanácsra. Egyéb kár nem esett bennünk . . . Hiszen a palánkig sem érnek a gyújtó szereik! . . . Ne bolondoskodják hát önágyasága, hogy síró gerlékét kerestet veletek a falaink között.

Azok a palánkok! Hogy prűszkölt a generális úr erre a szóra! Nem hordatta-e Kassáról az ágyúkat, hogy a közelségökbe juthasson? S mikor látta, hogy a rengeteg árok miatt hasznavehetetlenek a bombavetőik, nem kísérelt-e meg száz más fogást?

Azért tudós ember a német, hogy segítsen magán. Segít önágyasága is, még pedig imígy. Új faltörő mozsarakat vásároltat Lengyelországban, hogy majd kilöveti velök a tömérdek golyót. Százszámra nap nap után

ha döngeti a palánkot, utoljára mégis rést tört. Akkor pedig nyert ügye van.

Büszkeséggel nézi a vontató csapatokat. Pompás, karcsú nyakú résbontók, a miket szállítanak. Örömlés, ha egyszer megdörrennek:

— Hajrá, tüzmesterek!

S nagy teleszkópon méregeti a palánkot s integet adjutánsa felé, hol képzeletre előre már a tátongó réseket.

Hatszáz mozsár hosszú sorokban, mint haragos istencsodák, a kik alig tartják magokat. Csak egy parányi kovatüz nyissa meg indulatjokat, akkor aztán féktelen áradat, a mibe átalesnek.

— Tüzelj! — adja meg diadalmasan a vezér a jelet. Még számokat is mond hozzá, hogy Jerikó omlásához legyen a hatás hasonlatos.

— Tüzelj! — ismétli másodszor is. S intene harmadszor, de csak elhül a szó ajkán. Mozsár, a hány, hirtelen megpukkan s hátulról pőfékeli a füstgomolyt.

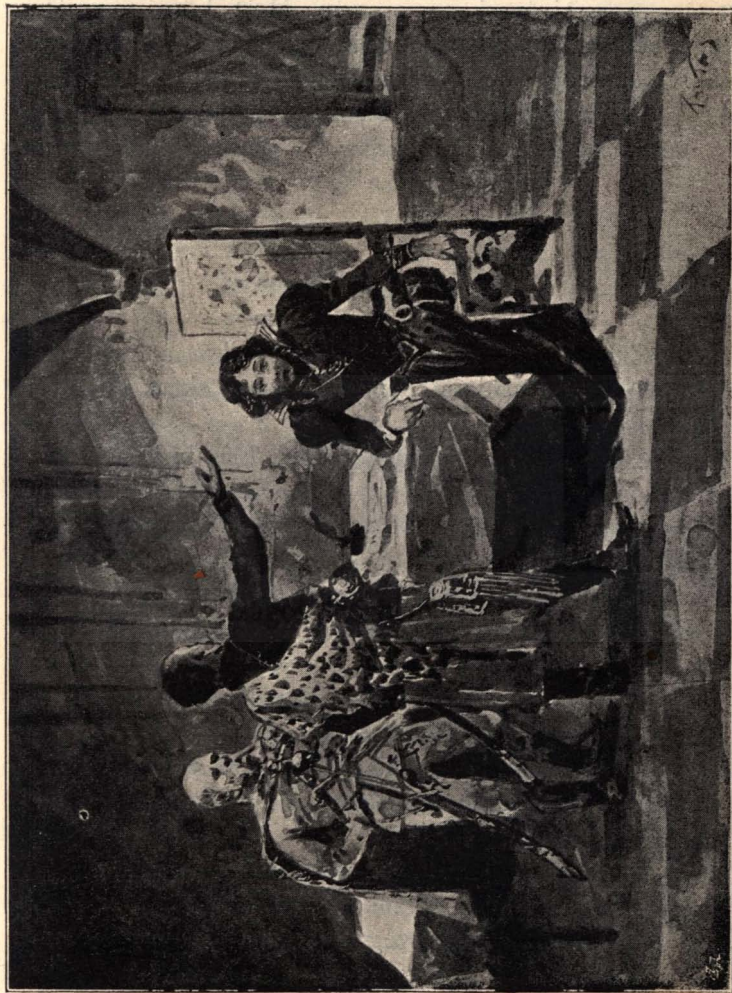
Mi az? Mi történt?

Bizony kárba veszett az okos tudomány. Főtüzmester uram pironkodva jelenti, hogy kövérek a régi golyóbisok, elszorítják a mozsárban a szelet. Így soha egy sem jut át Munkácsra.

Látták ottfen a műveletet. A hogy egyenkint leásták a földbe a tüzes csodákat, volt embere a várnak, a ki mégis megdöbbszent szívvel nézte az attentatutumot.

— Szólni szólnak, — nevetik ekkor már a generális urat.

S nevezhetnek tovább. Caraffa uram találékony eszű férfiú, a ki megmutatja, hogy mégis kifog a palánkokon.

Császár kegyelmét ajánlja a küldöttség.

— Már meg mit csinálnak? — kérdezősködik másnap a kíváncsi asszony nép. Mert kora regg óta egyebet sem tesz harmadebéd tájáig, mint a falrések körül ácsorog s lesi vitézlő ellenfelét.

— Faragják a golyóbisokat.

IV.

Az erősséges asszony.

Csak visszakacagott a palánk, mikor a megreparált dőngetők zaklatták. Sehogy sem akart megnyilatkozni.

Elégtétel ez annyi megcsorbult bicsaknak, késnek, a mikor önagysága már az evőkészletét is feláldozta s az átkozott mozsár most sem akar egyebet, csak prüsszkölve-nyögve bocsátja ki a löveget?

Akad azonban új plánumos ember. Igéri, hogy éjnek évadján rést vág a palánkon. Magyar, hát igaz beszéd, a mit mond.

— Úrrá teszlek, fiam! — fogadkozik a generális. S talpon áll, a míg meghozzák a hirt.

— Győzelem! — kiáltja. S szalad ki az árok irányába, hogy hallhassa, hogy csobog át a víz. A víz, az ő legnagyobb ellensége.

Mire leér, vagy egy singnyit mutat a bátor ember; hogy annyi lefolyt a palánk mentén. S foly már most szünetlen. Akkor pedig vége a vízároknak. Feltölteni s rávontatni a faltörőket gyermekmunka.

Mintha verebet fogott volna, úgy örül a generális úr. Dudolva lépeget sátra felé s már menet szövögeti

a holnapra szóló álmokat. Hát még ha a puha párnára hajtja fejét.

Keltegetik azonban odaát a nagyasszonyt. Kis-asszonyleány kettő-három is rohan ágyához s ijedten újságolja a hírt, hogy kiszakadt a palánkbeli árok s reggelig aligha le nem csapolják a labancok a vár vizét.

Perc alatt talpon áll s vele a várnép.

— Ki hozta a hírt? — kérdi legelőször is.

Egy hajdút említenek, a ki őrálláson látta meg a veszedelmet. Sietett jelentést tenni s azzal újra eltűnt.

Alig beszélnek, mozgás támad hátul a tömegben. Majd ketté válnak a sorok. Egy alak válik ki lihegve belőle. Csutom viz a teste.

— Itt a hajdú! — kiáltja és siet nyomába száz alak.

— Lent járt kegyelmed? — fogadja izgatottan Thökölyné.

— Elmult a baj, nagyasszony! — felel az. — Átusztam az árkot. Egy gyapjuzsák elvette labanc uramék kedvét. Reggelre akár feljebb áradjon a víz... A palánkot azonban nem hagyjuk.

— Hiába, — dörzsölte ébredés után Caraffa a szemét — nincs szerencsém az asszonyokkal!

A minthogy a második planumnál is cserben hagyta a tudomány.

Ottfen azonban egyebet mondott a nagyasszony. Parolát nyújtott az egyszerű hajdúnak e szóval:

— A mig ily emberek védenek, nem félti Munkácsot Zrinyi Ilona.

Egyebekben tartott a blokáda. A hol elernyed a kéz, ott az idő segít. Azóta hát sétálgatnak Caraffáék

a tisztáson s hadakoznak aratás-gyűjtés idején a paraszttal.

Utoljára mégis az nyer, a ki elúnja a mulatságot...

»Rongyos várba jó szívvvel látnánk mindnyájan kegyelmedet«, — írja azonban nagy titkon Thököly árvája. Mert nem egészen úgy áll a dolog, a hogy mutatja. Pénz, eleség fogytán van; a termésre pedig semmi kilátás. S immár a harmadik év tele is beköszöntött. S hiába, ember az ember, ha kuruc is, ha asszony parancsol is.

— Franciák királyának ír kegyelmed, — utasítja prokurátorát, Absolon Dánielt. — Igéret szép szó, de ne hagyjon el a talpalatnyi földön, mely még a miénk. »A Szentírásban olvastam, hogy kopogjatok és megnyílik az ajtó, kérjétek és adatik nektek; kopogtattam, de nem kaptam választ; kértem, de elremít a mély hallgatás.«

Oh, hogy maga is egerútra kénytelen lépni! Eseng a hitegető szóért, pedig volt idő, hogy óva intette ugyanattól urát. Majd napi szemlére indul, lelkesíti hadát s kéri, hogy türelmét ne veszítse el. Késik a segítség, de el nem marad.

A zuzmarás idő azonban versenyt jár ostromra Caraffával. Ijesztő arculatától fogyatozik a hit. S panaszos szavak bujókálnak az apró kalyibákban, majd kitörnek a nyiltabb terekre. Onnét aztán szárnyat öltve járnak keresztül-kasul.

Érkezik közben a férj levele is. Boldogtalan, — írja. — Mint erdők vadja, bolyg s nincs nyugvóhelye. Egy még az erőssége: ő, a gyenge asszony... Vajda-Hunyadban van egyetlen reménysége, oda siet. Erdély, ha érti közeledését, majd csak megszánja balsorsát.

Szinte élettelen omlik le székére s zokogó arca kétségbeesetten temetkezik két kezébe.

Pedig még szomorubb dolgot is kell hallania.

Radics várnagy lép be hozzá. Megriad a tekintete, mikor látja s görcsösen fogdossa az ajtózárat. Szóljon-e, visszatérjen-e?

Kényszerűség hajtja, hát beszél.

Napi szemlére indul.

— Lázong, nagyasszony! a katonaság. Hite megtört, a mióta nem kapja zsoldját. S nap nem mulik, hogy alulról fenyegető irás ne érkeznek. Szabad elmenetelt ígér Caraffa annak, ki áruló, s halált, a ki továbbra is ellenáll... Három év nagy idő: eleget tettünk a becsületnek. Áldatlan harc ez s ugyan kiért? Thököly Imré nem fejedelme többé az országnak. Elbujdosott, tudja a had.

Maga is elrestelkedik a kemény szavakra. Remegővé válik a hangja, hogy az óriási küzdelmet látja, mellyel asszonya vivódik.

— Künn fegyverben áll az őrség; — tördeli beszédét — pénzt vagy feladást követel. Siró porontyokat, roskadozó hitvest támogat, pedig éhségtől elgyötörtén maga is alig áll.

Zugó kiáltás töri meg közben a beálló csendet, mert hiszen néma az arc, melyhez tekintete fordul.

Gondolja, visszavonul, időt enged neki.

Végre felegyenesedik a nő. Válasz nélkül tekint reá. Kémleli lelke gondolatát.

— Értem, várnagy úr! — szól. — Éléskamránk kiürült. Nincs más segítség, csak ha magam segítek. Előbb azonban hadd szóljak a sanda gyanuról, mely kegyelmedet és Absolon uramat környezi. Thököly Imréről van szó, az én uramról, a ki nem fejedelme az országnak, de sőt eladta kegyelmeteket. Levele ment, mondják, a pápához, hogy annak hitére tér s szabaddalása fejében árulója lesz a saját véreinek. Igaz-e ez?

— Igaz, nagyasszony! Száll felénk a hír s nincs erő kettőnkben, hogy meghazudja. Ez az ok, a mért feladjuk Munkácsot.

— S ha nem hagyott el Thököly s éjt-napot értünk vérzik szive? Én mondom, a ki megátkoznám a kezet, mely hiveink gyászat írhatná. Hite-csavargó lett-e Munkács ura? Itt van utolsó levele, abban is hűsége az eskühöz, mely hozzám s hazájához köti. Ennyit kegyelmeteknek . . . Most pedig akarom, hogy Absolon uram lóra üljön. Lengyel királyhoz viszi útja. Azzal szekrényeikhez sietett; felszaggatja a zárat s szórta ki drágaságait.

— Itt a pénz: ad rá lengyelek királya. De Munkács áll, a míg maga nem parancsol másként a fejedelem!

V.

A roskadozó szárnyfalak.

A lehetetlenséggel akart dacolni. Megvesztegette a tulajdon embereit, csakhogy a bujdosó ne tudjon szenvedéseiről. »Te vagy az én erősségem.« Most az lett az övé.

Mint két bolygó, a kik egymást kergetik. Pályájuk össze nem érhet s csak nagy messzeségből látják egymás bágyadó fényét.

S levelei sűrűn követték egymást. »Ibi, ubi — cito, citissime«: ez volt kívül a feliratuk. Küzdünk és vagyunk; kegyelmed azonban mozgassa Erdély-országot!»

S naphosszat-szaka kiles a messze országútra. Szeme kénytelen a labanc táboron át tekinteni, hogy lássa, ha nem érkezik-e felsegítő haddal, fényes lovon, mint egykoron, bizalommal szívében. Alkura hívja az eget, melynek ostorát érzi; váltságot követel, vagy ha nem azt, rég nélkülözött sorait.

»Erősnek talál, — áztatja magát reménykedő gondolattal. — És soha sem fogja megtudni, milyen sor egy asszonyé, a kit minden elhagyott.«

Kimerülten roskad aztán az ablak-könyöklőre. Kisasszony-leányai szánakoznak rajta, s mivel amúgyis lábbadozó, kit hosszú betegség gyötört, erőszakkal vonszolják ágyába. Kemény tilalmat is hall orvosától.

A reggel azonban megint talpon éri. Nincs érkezése, hogy magával törődjék. Egy útja van, hanem attól el nem térhet: le a várkertig, hol parányi sir a határ s onnan vissza ablakához. S a két pont képzete szüntelen egy gondolattá érlelődik agyában: kis gyermeke, kit atyai csók nem illetett s a bujdosó férj, ez a gondolat.

Könyörtelen cirkalmakat ír didergő ujjáival ablakára a tél. Odavarázsol lehetetlen utat dermedt fenyőidomokkal; állongó patakot, a melynek partjait hó lepi s hóösvényben lépteket. Csak a hirmondó alakját nem hozza közelebb.

Végre, azt hiszi, ütött megváltása órája. Követtség jön alulról. Mohón les alá.

— Caraffa embere, — figyelmeztetik az asszonyai.

Csakugyan az. Utoljára tesz a labanc vezér ajánlatot. S nyomatéknak okáért felbontatlan küldi Thököly levelét.

Nyomoru ember írása, a ki maga fordul ellenfeléhez, hogy nézzen istent s könnyítse meg a nő és gyermekek sorsát.

Levele hasonlót mond. Adják fel a várat — rendeli. Csak a fejedelmi jelvények maradjanak asszonyánál, egyebekről lemond. Lesz irgalom aztán a bécsiekben, hogy illő tisztelettel fogadják Munkács asszonyát.

★

Rab azóta Zrinyi Ilona. Kolostor őrzi, tisztesség környezi; a lelke azonban szárnyaszegett madár. Söhaja az egy, mely szabadon követheti bujdosó urát ...

VII.

A SIR ELŐTT.

I.

Boru, derü.

Csak nem akart nyugodni Teleky Mihály. Követése addig alkudozott a bécsiekkel, a mig meg nem sokallották Stambulban. Ezenközben ütött Hunyadra. Lássák ottfen, hogy érdemes ember, a kit parolára fogadjanak.

A bujdosó fejedelem, ki ellen lopva küldötte seregét, szinte úgy osont ki várából. Összes tábori készlete, élékes szekerei és pénzes ládái ottvesztek. »Egy mentém a rajtam levő köntösömön kívül, egy ingem vagy dolmányom nem maradt ott.« S akkor érté a baj, mikor a szépséges asszonyán óhajtott végső szükségében segíteni.

Megirta azonban ellenfelének a szomorú jóslatot:

»Befogja kegyelmeteket még a labanc, mint az ökröt s favágó tőkének fogják tartani.«

Méltó ember vállalkozott a munkára: Caraffa. Éppen most végezett, Munkács után, a szegény eper-

jesiekkal. Hogy Thökölyvel akartak paktálni s összeküvést szerveztek volna Leopold király ellenében. »Vértörvényszéke« gyászos idők emlékeül maradt...

»Traktál kegyelmetekkel s beljebb-beljebb hatol«, hangzott a szegény száműzött figyelmeztetése. Csak-hogy a ki megérthette, Teleky Mihály, nem hallgatott rá. Szebenben, 1688 május 9-dikén iratta alá Apafy Mihály fejedelemmel a híres nyilatkozatot, hogy Erdély elszakad a portától.

Nem volt tovább maradása. Diadalmas fegyverek hódoltatták be a földet, melynek egykor ura volt s Erdély, talán hogy könnyítsen sorsán, maga vette fel az ígát.

Belgrádnak vette le útját. Most már világosabb célja volt: Erdélyt, melyet Teleky áldozatául tekintett, óhajtotta megmenteni.

Oroszlánbarlangba jutott. Ellenségei akkor alkudoztak fejére. Caraffa áhítozott a dicsőségre, hogy ajándékuil kedveskedhessék vele. A »botránykő eltávolítása előtt« — így nevezte meg őt II. Szulejmán köveinek — tudni sem akart a béke-alkuról.

— Érdemes is szót vesztegetni rá? — döbbsent meg a gonosz kívánatra Zulfikár effendi. S mondta tovább, hogy elejét vegye a dolognak: Nem becsüli őt többre a fényes porta egy kutyánál.

— Ha csak annyira sincs tisztessége, — vágott vissza amaz, — akkor mért nem adjatok kezembe?

— Thököly valóban kutya, ki a szultán parancsára lefekszik vagy felugrik, ugat vagy elhallgat, de mégis az osman padisah kutyája, a ki urának szavára mint bős oroszlán törhet előre.

Igy esett meg az alku. S a szerencsétlen fejedelem most is bizott, ha kegyel mosolytak feléje a

szultán követi. »Arcával a nagyvezér lába elé borult.« Mint a lázas beteg, kit álmok képek ragadnak.

Pedig balsorsában sokszor erősnek mutatta magát. Az alsó dunai tartományok során meg-megvillantak diadalmas fegyverei: Nikápolyig járt vitéz hadával.

— Hűséges eb, — ismerték el a divánban. — Most, hogy Erdély ottveszett, csinálhatunk valamit vele. Legalább utat egyenget főhadunknak Töröcsvár felé, onnan az ország szívébe.

Sietett is a kapucsi pasa Drinápolyból Ahmethez. Nagy irást hozott a pasák számára, a kiknek ekkor az volt a feje. Divánt rögtönzött, alig hogy betért.

— Tépíték a felséges szultán szakállát! — förmedt először is az urakra. S hosszú beszédben magyarázta a sérelmet, mely a felséges uron esett. Nincs hivebb embere ma Thököly Imrénél, a ki útjába ér, büntetlen tépdesi.

Volt riadalom. Ahmet, szerdár korából a legbűnösebb, ijedten kapkodott a szakállá után, mintha azon esett volna meg a bántalom. Aztán gondolt egyet, odahajolt a kapucsihoz, csókkal illetve a fermánt s erős hangnyomattal szólt:

— Ne essék gyalázat többé a felséges padisah szakállán. Ahogy fölszentelt írása kívánja, úgy tisztelje meg pasáim gyülekezete Thököly Imre fejedelmet!

A fejedelem (névleg az), mikor díszruhájú bégek siettek lakására, hogy a divánba hívják, elképedve fogadta a hirt. Sok volt a rovásán: a csapások végtelen sora. Azok gondolata kerekedett föl először agyában.

Eleget verte a sors, hogy halálára gondoljon. A kapucsi mi egyébért jött »az ebhez«, mint hogy láb alól eltegye?

— Isten kezében van életünk! — sóhajtott jó keresztyén lélekkel. S hogy időt nyerjen, apró készülődéssel mentegette magát.

— Lehetetlen, — kapta válaszul. — Azért jöttünk, hogy magunkkal vigyünk. Fullajtárok hoztak gyaloghintót, hogy hiába ne fáradj.

Szép, aranyos mívű, belül bársonybélésű gyalog-szer állott ajtaja előtt. S körül díszörség.

— Csak mig pár sort irok, — esengett a lesujtott ember. — Rabasszonyomnak írom császár városába.

— A mennyi tetszik: gyönyörűséggel ird. De majd csak hallgasd meg a nagyságos diván határozatát.

Mit volt mit tenni, engedett: beemeltette magát nagy ünnepséggel a hintóba. S hagyta, hogy sorakozzék elül-hátul a díszgárda. Érzéketlenné vált minden iránt. »Bucsútlan szakad el üdvössége napjától!« ez a félelmes gondolat fogta el.

Holt-eleven volt, a mint tekintete Ahmetre esett. Barátjának mutatta egykor magát, de hajh! megtanította a keserű tapasztalás, hogy mit tartson a török barátságról.

Belép s megáll. Szokatlan mozdulat várja a pasák sorából. Valamennyi feláll, aztán mélységesen hajlong.

Boldog idők visszajátszó képe csalja-e? Álom-e, a mit lát? S Ahmet, a ki lelép az emelvényről, megcsókolja, majd pompás nyusztos mentét borít reá, aranyos bélésűt, hogy szinte kápráztatja a szemet? S jön egy effendi, a ki erős szóval olvas fel egy iratot?

1680 június 8. a dátum. Tulajdon keze írása a legdicőségesebb és győzhetetlen szultánnak, a ki fényes érdemeiről emlékszik s jutalmazást ígér.

— Hűtlen sáfarkodott Apafy Mihály, — kezdi aztán beszédét Ahmet. — A te istened gyorsabb volt Allahnál, magához szólította, hogy büntetését vegye . . . Erdélyország trónja üres. Légy ura mától, nagyságos fejedelem! Jó Bethlen Gábor utódja vagy: lépj nyomdokába. Mert hatalmas Allah és az ő prófétája, a kik igazsággal tekintenek az igazakra!

II.

A torzsalkodók.

Fejedelem volt újra s kezében a hatalom, hogy a ki kerülte, szemtől szemben állhasson most ellenfelével, Telekyvel.

A főgenerális úr, ez idő szerint »birodalmi gróf« s a megboldogult fejedelem kis fiának kancellárja, nagy zokszóval fogadta az új fermán hírét. Ugy állottak ugyanis akkor még az erdélyi viszonyok, hogy a »peculium« szótól irtóztak a főemberes urak s a hogy lehetett, tüntettek országuk önállósága mellett, valósággal azonban nem volt az egyéb adófizető tartománynál. A főgenerális a többi közt a hadvezérség jogát vitte, pedig Heisler és Dória kezében volt a szövetséges had ereje. »Hogy én rám senki ne panaszkodjék, mondotta a zernyesti ütközet előtt, az ország generálisá levén, elbujtam, im ezt a fehér szakállamat ide kegyelmetek köziben hoztam s kész vagyok itt is meghalni.« Meg akarta hát még egyszer mutatni Thökölynek, hogy hiába hirdeti magát »Isten kegyelméből

a fényes portától kinevezett erdélyi fejedelemnek»: csak egy hajszálnyit sem enged Erdélyország a jogaiból.

Vagy huszezer kuruc, tatár, török és oláh állott azonban fegyverben ellene. A bozzai úton készült fogadni őket, mert Dória vitéz századaitól, ha nyílt téren támadhat, sokat remélhetett.

Késő estidőn kapta egyszerre a hirt, hogy Töröcsvárnak kanyarodott az ellenfél s hamarosan lekasabolta a sáncörséget.

— Így is jó, — vitatta Heisler előtt, ki másnap fenn, a sziklatetőn magyarázta, hogy tanácsosabb volna »elszállani« Thököly elől.

— A Vaskapunál elég ezred van, — biztatta. — Két kis tarackunk mi ennyi ellenségnek. Hozatunk közben ágyúkat a várakból.

A főgenerális úr elmosolyodott. Hol a világon kedvezőbb alkalom megtörni a lázadót? Töröcsvár előtt óriási katlan a völgy, a főszoros elállva; a székely talpasra egyéb sem vár, csak husángokkal paskolja le a vakmerőt. S Dória ezredes a hat századdal oldalt támad, míg Heisler uramra már csak a »lécskázás« marad. Aprítja, a kit futtában ér.

S pompás respegen mutatta, hogy civakodnak az előörsök a tatárral, törökkel.

A labanc generális tartózkodva osztozott a társa lelkesedésében. Mint tapasztalt harcos, ismerte a hegyvidékek ezer baját, veszedelmét. A kísérethez fordult.

— Más szoros nem vezet hozzánk? — kérdezte.

Cserey Mihály, a jó krónikás, kit önkénytelen vetett a táborozók közé sorsa, s különben is haragosa volt Telekynek, kapott a kérdésen. Felmutatott a Zernyest felé vezető meredek hegységre.

Fejedelem volt újra.

— Van ott, — szólt.

Fitymálva nézett rá a főgenerális úr s elkacagta magát:

— Ha kend vezeti Thökölyt rajta!

Valósággal lehetetlen út volt az. Ember fia, a ki hadbeli, soha meg nem kísérelte. Térden bujókált a szirtjein, bozótjain át a süveges oláh, mikor eltévedt nyája után keresgélt. A hegyi-ló meg magában percekre várt, a míg lépést lépéssel válthatott.

— Romlására ne legyen aztán kegyelmességednek a vezetés, — zsörtölődött vissza a tudós öreg.

Maradtak hát a terv mellett. Bölcs ember Teleky Mihály, a ki van akkora úr, hogy maga elé rendeli ellenfelét.

A fejedelem pedig, kit a hosszú harcok és bolyongás sokra megtanítottak, hogy a kémeitől Teleky állásáról értesült, behívta sátrába éjnek óráján a szerdárt, ott adta elő neki másnapi terveit.

— Seregeid zömével Töröcsvárnak tartasz, érdeemes pasa. Magamnak azonban engedj szabad utat. Zernyest alá szállok.

— Öt napi út. Aztán lehetetlen is megjárni.

— Magam is annak tartanám. De hát a bujdosó ember, a ki száműzötten bolyong, sok mindent kitanul. Megjártam én már azt a hegytetőt. Nyomomban a fogdmeg-ek, velem pedig alig öt-hat ember. Tatárjaid lovai kitűnő hegymászók. Hát a dolog ekkép megy: fogom a lovat, a farkára karófát kötök. Okos állat, óvatosan ereszkedik lassú lépésben. Én meg utána bukdácsolok.

— Térden, ugy-e?

— Nem máskép. Így tart ez egy fél napot. Akkor felváltjuk a lovat. Belekapaszkodunk a hatalmas ágakba s az segít odább. Lovunk ösztönszerűleg keresi szemével a biztos pontokat s utánunk szöktet ... Ti pedig azalatt háborusdit játsztok a labanc tábor előtt.

Fogom a lovat...

Öt napnyi mulatozás ha untatna, gondolj küzködésünkre s akkor akár újra kezded.

— Meglesz, a hogy kívánod. Ezer tatár kíséren.

— S kétezer talpos kurucom. Derék fiúk ...

Aztán muzsikaszónak szólíttasd meg a tarackot, sereg-bontót, hogy halljam, mialatt masíroznak.

III.

Mozdul az erdő.

— Nem mondtam? — fejtegeti a sziklaormon a főgenerális úr. — Bolondoséodik Thököly. Ágyúi pöfögnek, de nem ártanak; portyázó támadásaitól meg ki tart? De csak bevárjuk itt.

Unalmas a négy nap. Vitézlő talentumot érez ereiben és sajnálja, hogy nincs mód közelebb kapni ellenfelét. S hegyezi a teleskópot, ha valamikép a lábai elé szedhetné a széledező hadat.

— Azok azt' tom felszedelőzködnek, — kiáltja egyszer, a mint a szerdár hadát Zernyest felé vonulni látja. S ámulva méregeti a sikot, a síkon ügető török-tatár sereget.

— Nem mondtam? — szorong az oldalához Cserey.

— Mit mondott kend? — röffen rá a fővezér. S szóra sem méltatja tovább. Gyáva, bujókáló ember volt világéletében Thököly, azt mondja Heiszlernek. Ehol az igazság!

De már nem lehet megállani. A labanc kívánja a harcot, legkivált Dória. Veszettül morog ugyanis a hosszú várakozás miatt.

Megnyugszik Teleky. Szedeti a sátrakat, megadja a jelet. Maga a generálisokkal (van egy csomó belőlük) lóra kap.

— Fekete köntöst húzott a kegyelmes úr? — ingerkedik Cserey. Mert ő neki minden szabad, még

kötödni is. Keményszavú ember, azért türi meg a nagyúr.

— Azt. Gyászolnátok bár ti is Apafy uramat?

— Rossz jel! — felel vissza amaz.

A szomorú emlékezés nem tartóztatja azonban vissza a jókedvet. A vitéz Dória nagy kövér embert bosszant maga mellett: Norcher generális urat. Fújtat a jó úr s átkozza a komisz hegyi utat. Tohán felé pedig, a hol már leereszkedni kell, egyenest kitör.

— Másodszor meg nem teszem ezt az utat! — fuldoklik szinte a rettentő doholás közepett.

— Te mondad! — kapja ráhagyó válaszul.

Aztán Magni generális urat kapják elő. Ici-pici ember, csakúgy dobálja a tizenhat markos lova. Hanem a nevének azzal akar becsületet szerezni, hogy nagyokat hadonáz a kardjával, úgy beszél.

— Tohán és Zernyest közt — vitatja — annyira eltorlaszoltuk az utakat, hogy farkasverembe lép a kuruc... Fársángot jár Thököly uram, úgy bizony.

— Mi meg a láb alá valót szolgáltatjuk! — folyt tovább a hösködés. Tábornok, ezredes akadt elég, a kit inasévre küldtek Heislerhez a bécsiek. Ezek gusztust csináltak egymásnak.

— Csufság, gyerekek! — dörrentett végre is közéjük Dória. S Magnira mutatva folytatta:

— Generális uram azért mégis az egyik szoroson hagyja el ezt a földet.

Tréfa is, komor sejtelem is szólt a nyilatkozatból. Az elsőt értették ki a vicánkoló fiatalok s szörnyű hahotával mutogattak előre-hátra, hogy melyik is lesz tulajdonkép a Magni uram szorosa. S tartott a dévajkodás.

Telekyt jólesőleg érintette a mókázás. Kálmán nevű lova hátán úgy megült, mint valamely hódító potentátum. Biztosnak érezte magát rajta, mert más-különben nem volt a lovaglásnak embere.

Settenkedő szó itt sem hagyta azonban békén. A jó székely csapatból kivált megint Cserey.

— Keményen ül a nagyúr . . . Ült volna bezzeg a szathmáriak előtt! . . . Én nem is tudom, mi lett azokból a szattyán csizmákból, a kiket rájuk hagyott.

— Hallgat kend? — rivallt rá vissza.

— No, mert a csizma ott megváltotta kegyelmességedet; de ki váltja meg itt?

— Kend is megvált, ha kell.

— Avagy inkább Thököly uram váltja meg kegyelmességedet?

Alig mondta, egy tábori kürtös jelt adott, hogy futár érkezett.

— Tűzben Tohán! — jelentette az: — A tatár a falura tört.

— Akkor legalább a melegben harcolunk! — vitézkedtek a labanc fiak.

— Mozdul az erdő! — érkezett másodszor is a hír. De csupa rémkiáltásban. — Lába kelt Zernyest fölött a meredeknek, mindenestül ellenünkre tör.

Hinni nem hisz, a ki hallja s kétségbeesett lármával rohan ki a lombsűrűséből. Ág csapdozza, szirtes út marasztja, de csak látni kívánja a lehetetlent.

— Az erdő megmozdult! — kiáltozza aztán. — Thököly aláereszkedett.

IV.

Egy sír előtt.

Hátul került a székel. Heisler az első sorokban fogadkozott, hogy veri, vágja a törököt. S hogy jobban kitetszék ereje, oldalvást fejtette ki táborát.

— Megolvashatja így Thököly — zugolódott Csereyvel a székelység — még a kornyétainkat is!

S mintha egy intésre, kiválni kezdtek a fővonalból.

— Mit akartok, fiaim? — nyargalt soraik elé Teleky. — Végünk van, ha kiváltok.

— Ahogy kegyelmességed gondolja, — huzódtak vissza a tüzeskedő felek. — Csak aztán bánom-szó ne legyen utána.

Thököly kapóra vette a mozdulatot. A jobb-szárnyra, a merről hosszan nyult el a félig elvált halom, tatárait vezényelte. Törvetés volt ez a labancnak. Ha belemegy, nyomban eldől az ütközet.

Dória hat századdal s Teleky tizenhárom székel zászlóalja fogta fel a támadást. Hátrált is a tatár, hogy öröm volt követni. Követni a hegyszakadásig, a hol a szerdár lappangott serege zömével.

— Hajrá székel! — heveskedett a főgenerális úr, ki talán először élvezte a diadal gyönyörét.

— Meg ne ártson az öröm, kegyelmes úr! — lábatlankodott mindjárt körülötte a baljóslatú szózat.

Túlán pedig Thökölyék »nagy sűrű, roppant sereggel« bontogatták a balszárnyat. A »meleg« csakugyan megvolt, azonban nem a Tohán tüzei keltették. Heisler uram keservesen szenvedett miatta.

— Fut a székely! — hangzott egyszerre a szoros irányából. — Dória magára maradt.

Valahogy így összegabolyodott a világ. A magyar labanc, hogy egymásra ismerjen, fehér kendőt kötött balkarjára. Próbálta, így kívágja valahogy Heisler táborkarát, de csak egérutat csinálhatott neki.

Fenn is járt a hegytetőn a vitézlő úr. Szaladó székely a nyomában. Az integetett utána.

— Generális uram, ottvész ám Dória.

Mint szikla-erdő, állt s fogta fel a csapásokat a bátor ezredes. Oroszlánok harcát látszott vívni, mialatt parancsnoka lopta életét.

— Dicső katona! — kiabált újra a székely. — S te mért hagytad oda Teleky Mihályt? — fordult hirtelen vissza a megszólított.

— A halálba kövessem?

Ránézett. Megismerte: Cserey volt.

— Ellensége voltál, — szólt — azért hagytad ott.

— S kegyelmességed mért hagyta el a barátját?

— Igazad van. Szégyen, a mit teszünk... Jöss-e velem?

— Ha segíthetek!?

* * *

Halotti mező a csatatér. A generális-fiakat most szedeti össze a győztes fejedelem. Sorban megnevezik előtte: Norchert, Magnit s az apróbbakat. Vitéz foglyai is vannak: Heisler, a ki társul állott Dóriához, meg a vitéz ezredes.

— S kegyelmed hogy szabadult meg? — fordul jó Cserey Mihályhoz.

— Palástot veték balkaromra — mondja az —
s úgy csapdostam nagyságoddal a németet . . . Hanem

Halotti mező a csatatér.

a legnagyobb győzelem most következik, fejedelem!
Teleky Mihály lova a kalangyákban elbukott. Ott-
veszett vele maga is.

VIII.

AZ ELHURCOLT STÁTUSOK.

I.

Pünkösdi királyság.

Még egyszer kisütött hát a dicsőség napja . . .

Nagy temető a zernyesti tér. A fejedelemnek magának is van halottja: Cserkesz Ahmet, a szerdár. Hálásan temetteti el s vele, a kik vitézül kivették részöket a diadalból.

Teleky Mihály tetemére kerülne a sor, de az elcsonkított hullák között nincs, a ki ráismerjen. Komáromy uramat állítják elő, a ki tilógus ember s egykor addictusa volt a nagyúrnak.

— Fogatlan ember volt, — bizonyítja az. — A süly marta ki a fogait. Hát azt keressétek.

Ugy hozták ruhátlan, összekoncolva Thököly elé legnagyobb ellenfelét. Gyászos halál volt az övé.

— Hej Kopasz, Kopasz! — fojtotta vissza megindultan könnyeit — ha te nem lettél volna Erdélyben, nem esett volna az ország a német kezébe.

Aztán szabad folyást engedett fájdalmának. Saját ruháiba öltöztette, koporsót készíttetett számára, úgy küldte busuló özvegyének Görgénybe . . .

Eszébe jutott-e akkor ifjúkori bolyongása, a sok baj, a miket egyedül neki köszönhetett? Nem látta-e áldozatnak magát? Vagy a siker meddő küzdelemnek mutatta ellensége ármányait?

A fényes nap nem a tépelődés ideje volt. Diadalmas serege s a visszaszállingózó székelység örömrivalgás közt hangoztatta nevét. Erdély szabadítójának mondotta.

Még ott helyben, készülődések közt, találták a brassóiak is. Gyors küldöttséget menesztettek hozzá, hogy a hazafias szászság nevében üdvözljkék. Kuruc vér pezsgett akkor mindnyájok ereben.

— Császártok ellen szóltok-e? — hökkent meg láttukra, de azért kegyes örömmel fogadta őket. — Egy nyelven imádkoztok hiszen vele.

— Nem úgy, nagyságos fejedelem! Labanc a német a szásznak, bár németül kéri is a szabadítóra isten áldását . . . Erdélyország a mi hazánk, magyar a szívünk, magyar az istenünk . . . Kitől szenvedt többet a szász, mint azoktól, kík véreinek hazudják magokat s ádáz fegyvereikkel pusztítják sorainkat? . . . Brassó az első, a ki neved' kiáltja!

— Jézus nevében öveztem fel a kardot, Jézus segített át a hegyen, az ő nevében fogtam az ütkö-zethez s isten kezembe adta ellenségemet.

— A miénket, fejedelem: a mi árulónkat!

S az első üdvkiáltás messze hangzott a bérces kis haza földjén. Boldogan jött a székel, majd a sze-beni szász. S hogy hiba ne essék, Keresztényszigeten

mindjárt meg is tartották Erdélyország rendei a fejedelmválasztást.

Hogy ne írja tovább magáról:

»Isten kegyelméből *a fényes portától kinevezett* erdélyi fejedelem.«

Hanem azért török uram sem maradt hátra a tisztességgel. Új szerdár, kapucsi pasa, oláh vajda, tatár szultán valamennyi ott diszelgett Erdélyország ura előtt.

Egészen úgy, hogy a deák mondás tartja:

»Donec eris felix, multos numerabis amicos.«

Sok volt egyszerre a barát. Ha száz keze van, az sem elég, hogy nyujthassa nekik.

— Parolás napok, — irta utánuk fel Bécsbe az árváinak. — Ha ismét elhagy a jó csillagunk, lesz-e vaj' egy igaz barátunk?

Az igaz, hogy a rendek is kitettek magukért. Megsemmisítették az 1685-diki birtok-kobzást, erdélyi dominiumai törvényes urának jelentették ki, Görgényt és Dévát hatvan-hatvanezer forintban inscribálták reá s huszonegy bujdosó társát »az erdélyi haza fiai és statusai közé« fogadták.

— Sándor Gáspár és Petröczy István uramék — gonoszkodott a bor mellett Cserey — bezzeg jól számítának. Egyben beretvált arccal jövének.

(Azt jelentette a csupasz arc, hogy vége a bujdosásnak. Követik a divatot.)

— Tanult róka ellenben ő nagysága: forog előtte a világi dolgok változása, hát szakálasan maradt.

(Ezt az utóbbit már nem mondta, csak gondolta. Krónikás írásban tette később a vallomást.)

II.

Költözködő madarak.

Volt sípszó, trombita, dob; a puska ropogott s fénylett a pompa. Harmatos beszédben győzte le a kuruc hátralevő ellenségeit; csak a jó erdélyiek tanácsára nem ügylet.

— Eredjete le a Vaskapuhoz, — biztatták őket a főemberes urak. — Három kompániája settenkedik még ott a labancnak: kössetek azoknak is uti-füvet a talpuk alá. Akkorra odaérkezik Belgrádról a nagyvezér s együtt veritek le Bádenit.

— Hja bizony! Hogy kívül tágasabb: nem annyit tesz-e erdélyi uramék ajánlata?

Ezen az okosságon mult aztán jó Thököly Imre erdélyi urasága. Mire észrevette magát, a győzhetetlen labanc vezér, nagy ország hódítója, úgy ott termett Földváron, mint a gondolat. Hatalmas sereg a keze alatt, mely csupa hírvirágok közt jutott a fogarasi bércekig: ugyan bizony mit tehetett a megijedt fejedelem, mint hogy udvarostul-seregestül kapta magát s tovaillant a bozzai szoroson át Oláhországba.

Teremtett hát új fejedelemséget, mint egykor Földnélküli János király. Hívei ha resignációval, de csak irhatták magukról, hogy:

»Kegyelmes urunk önagysága mellett lévő nemes Erdélyország három nemzetiből álló státsi.«

Még a törcsvári új excursio sem segített Veterani ezredes ellenében. Kevésben mult, hogy országa után maga is ott nem vészett — a fejedelem.

Barangolt aztán »pusztákon, ligeteken«, míg Szalán-Kemén mellett utoljára látta leáldozni napját. Sejtette, hogy az 1691-dik év végkép eltemeti reményeit.

A porta is izetlenkedett Dória és Heisler miatt, kiket hitveséért ajánlott fel a bécsieknek. Perpatvarkodás keserítette napjait, kedvetlenül huzódott Passarovicz felé. Mint az őszi madár, a mely mostohának érzi a földet, hol fészket rakott.

Pedig kopár az új tanya, igazi siralom völgye. Bús ott a rabmadár sorsa. De hátha idegenben mégis heged a seb, s feledi keservét a szív!

IX.

IDEGENBEN.

I.

Ferman Sultanum.

Egyre öszébb szorult a határ a fényes porta előtt. Utja is egy maradt: Belgrádon, Nisen át Nándorfejejvár felé. Innen küldözte portyázó seregeit az alföldnek vagy az erdélyi havasok útján, de csak mint roskatozó beteg, aki meg-megnyújtóztatja lábait s fájdalmasan visszakapja.

Thököly már csak a régi fermanban király, bárha ma is ezzel a címmel illetik. Valójában kolonc, a kin, bárhogy akarnák a nagyvezérek, túladni nem lehet. Ma a szultán levelére üt s jogot formál, holnap panaszokkal ostromolja a divánt. Bizonyos, hogy sok is a baja a kurucsággal, aztán nyavalya bántja.

Passarovicban éli remete-napjait. Udvara a régi, mert a külszin embere. Legalább ezzel a váddal huzakodnak elő ellenségei, valahányszor új nagyvezért rendel a szultán kegye. Mostanság tudniillik igen változó

az a kegy. S a felséges szultánok is cserélgetik a trónt. Egy kis palota-forradalom s kész az új installáció.

Passarovichoz négy »palánk« tartozik: Galambvár, Rám, Ujpalánk és Ressova. Köztük határolódik a kuruc király országa. Mindössze akkora föld, hogy kísétálhatja benne magát.

Jön, megy azonban a sok követség: francia, angol, mivel most ketten nézik görbe szemmel a német császár sikereit. Ez már nem a keresztény világ küzdelme, mondják, a pogánynyal, hanem az erőszaké. S biztatják szép szóval Thökölyt is, hogy az igazát nem engedik. Egyebekben jó néven veszik a hosszú lakomákat s örömmel isszák a fejedelmi bort.

— Hova leszünk, nagyságos uram? — akációzuskodik nem egyszer a titkos, Komáromy János. — Görnyed az asztalunk a vendégségtől, a pénznek pedig ólomlába van, keservesen ballag Párisból, Stambulból.

— A prézencia, fiam! — vág vissza szeliden amaz. — Ha megjön a fejedelemasszony, más lesz itt egyszerre a világ.

Szabad óráiban úgyis csak az ő emlékének él. Fölfejtí a drága multat, a munkácsi boldog időt. S levelei egymást érik nyomon.

»Jövök — — jövök«, kapja sokszor válaszul. Hanem a levélnek szaporább a járása a nagyasszonyénál, kit ezer ellenőrző vesz s ad át. Pokoli gyötrellem a vergődése, kivált a délvidéken.

Utoljára tehetetlenné válik magával. Íróasztala előtt öli a heteket, naplót ír s aprózkodó gonddal jegyzi számadásait.

Akkor aztán kifakad, Komáromyval zsörtölődik.

— Nyakunkba szakad az adósság, ha mégsem jön.

— Bizony jobban tenné nagyságod, ha egyébként olvasná a napot... Elernyed a kéz, mely a penát mozgatja... Tömérdék itt a dologtalan ember. Azt gondoltam, Jenőbe rándulhatnak velők?

— Fegyvertelen néppel?

Itt aztán megakad Komáromy uram okossága. Pedig Boros-Jenő felől nem árt meg-megjárni az utat, mert nagy híre kel, hogy oda tart a vitéz Bádeni. Élést kellene a várbelieknek szállítani.

Elhadt Ali nagyvezér idején oldja meg a kérdést. Pogányul, az igaz. Szörnyű haraggal szitkozódik a fejedelem hallatára, hogy henye nép a kuruc, dözsöl a telepen, a porta érdekeivel pedig nem törődik.

— Így, így, — támogatja gondolatban Komáromy. — Csak erős szóval, akkor nem ül tovább búslakodásban Thököly.

— Sok szónak nem kell lenni; — lármázik tovább Ali — a te fejedre bizom, vidd be Jenőbe az élést; a te fejedtől kérek számot, csak készülj!

— Lehetetlenség, nagy jó uram, — rimánkodik a megtámadott — Lónak nincs szénája, embernek fegyvere.

Nyomós okok ezek. Nyomósabb azonban a dühös ember mozdulata. Írást ránt elő s ráüt a markával:

— Ferman Sultanum!... Nincs tovább!

II.

A szabadulás útja.

Igy beszéltek akkor már a hontalannal. S meglebbent előtte, kegy jeléül, a hatalmas ember kaftánja. Goromba a szó, de kitüntető a mozdulat: az a szultán ebének, ez a vazallusnak, a ki boldog lehet, hogy földig hajolva, csókjával illetheti a köntöst, melynek árnyéka védi őt.

Erről a »királyságról« álmodott-e egykor Thököly? Óh, erősen munkált benne a lócsiszár vére, ki híres, emlékezetes fámiliára gondolt, a mely nagyot kapaszkodik a dicsőség kerekén s emelkedik fokról fokra eladdig, hol elfelejti már a késő utód, mi bánatom az, ha agilis az ember, semmi több. Fényes, káprázatos napokat élt, s csak ringatta magát a balga hitben, hogy nem lehet az másképp, csupán a növekvés, a hatalom, az elismerés útjain...

Szegény király!

Megtörtén, megalázkodva érteti ajkához büszke ura ruháját, úgy mondja:

— A szultán akarata!

S kitámolyog a fogadó-teremből.

— Megyünk-e, nagyságos fejedelem?

Meglepi titkosának kérdése. Szinte boldogan biceg a jó öreg eléje s ajkáról kétség közt látszik lesni a választ.

— Ferman Sultanum.

Csak ennyit mond.

— Allahnak áldás és dicséret! — ujjong hirtelen a kérdő. S mint a gyermek, vigan szökel ura körül.

— Mi bajod? — fordul hozzá.

— Hogyne örülnék, a mikor megszabadít ismét nagyságod. Bezzeg hiába jártak ugy-e a kapitihájaink Drinápolyban, hol új szultánt ünnepezt a török, meg a defterdár agánál, jancsár agánál, reiz effendinél, kapudzsi pasánál? Defterdár uram majd hogy a szemébe nem köpött Sándor Gáspár uramnak, mikor ebből az átkozott fészekből elkiváncoztunk. »A deputált élés kevés; — instálta pedig — hajóra is kellene fermán, tatár kalpagokat sem viselünk; a hadak majd azt fogják mondani, hogy a magyar süvegeket változtatni akarják. A föld, hol most vagyunk, teljességgel pusztá; sem kenyér, sem abrak, semmi sincsen.« S lovas hadunk — nem így irta-e nagyságod is? — egyáltalán nem maradhat, mert szénája nincs . . . Defterdár uram csak vállhegyről nézett reá. »Nagy orcapirulva sok ember előtt, beszélte Sándor uram, el kelle előle mennem. — Itt ne prédikálj, kiáltotta utánam: ha akarod, vegyed; ha nem, hagyj békét! hájde!« Aztán a kihája kapta le lábáról. »Semmi dolgotok sincsen más a kérésnél, — így, ezenkép förmedt reá; — csak mindenkor *der, der, der*. Az apa is megunja a fiát, ha mindenkor kér« . . . Hát ezentúl nem kérünk.

— Nem értelek?

— Pedig úgy lesz, a hogyan mondom. Bádeni Lajos nyomunkban jár a győztes sereggel; meg sem áll, gondolom, a míg Jenőt, Jenőn túl idáig ki nem üríti a vidéket. Akkor aztán békét köt labanc uram.

— Bár akarna kötni!... Azért azonban még most sem értelek.

— Hiába duruzsoltam-e a minap is? Jenőbe a haddal: úgy mondtam.

— S ha megyünk? Viszünk élest? Vége a várnak ma-holnap. Nem így gondoltad?

— Így, csakugyan. Még azt is hozzáteszem, bár mennél előbb... Szomorúak ám, nagyságos fejedelem! a hontalanság napjai... Hát hogy szavamat a másba ne öltsem, a jenői hadmenet, kivált ha sikere lesz, fordít a sorunkon. Legelsőbb is: innen elmegyünk.

— Annyi bizonyos. Mert a várat megveszi Bádeni uram, — mosolyodott el a fejedelem.

Amaz nem zavartatta magát, tovább szötte az okoskodást:

— Hová? Ez a kérdés. Widdin és Nis közt, a hová óhajtott a nagyságod, már nem juthatunk. S nem is kezeskedem a hely felől. A fődolog, hogy becsülettel állhassunk a porta elé. Annak pedig egy csak az eszköze, ha Jenőre visz nagyságod hadat. Fölsegíti a várnépet, mely kétségbeesetten jajveszékel; útközben, ha szerencsénk akad, lecsapzunk néminemű labancokat; azzal megírjuk a levelet szultán uramnak, aki úgy megbecsül a szolgálatért, hogy ki nem feledi a békepropositiók közül nagyságodat. Aztán jusson emlékeztébe kegyelmes uram a mi nagyasszonyunk, a kinek ugyancsak elszorulna a jóságos szive, ha látná, duruzsol s nem vitézkedik ország sorsáért a fejedelem.

— A fermán szaván jársz. Láttatlanban kitanultad. Hát hogy is lesz a dolog?

— Sándor Gáspár uram elmondja. Készen a terv.

— Ti hát összejátszottatok!

Selma cselekedet volt ő kegyelmétől, de csak beugratta a nagyvezért. Százféle a kerülő út, az okos egy. Azt választotta.

— S a sereg? — tünődött mégis a fejedelem.

— Egy kis kölcsön azon is segített. Gondoskodtam róla, hogy a fegyver meglegyen. Lónak az abrak ma még kijut, holnap pedig jó az isten.

III.

A vadorzók.

Sándor Gáspár, a volt kapitánya rég orrolt a nagyhatalmasságu urakra, a kik valósággal tétlen életre szorították kurucait. Vakmerő ember volt, hát nem nyugodott addig, míg ki nem főzte öreg barátjával a tervet.

A fejedelmet a jenői úton állította meg. Híreket vett, hogy nagyobb labanc csapatok járnak Gyula táján. Engedélyt kért, hogy rajtok üssön.

— Ferman Sultanum, — e szóval kezdte.

— Csak élés volna, — válaszolt Thököly. — De honnan vegyük? Miattam felsétálhat kegyelmed. Az úton legel a ló; a kuruc pedig falni valót keres.

— Van a labancnak. Egész tábori készletet hozs vele a pénztár.

Nem lehetett ellenvetést tenni: kíváncsi dolgokról emlékezett.

El is váltak egymástól.

— Már most fogjunk ám labancot, vezér uram! — sugta Komáromy vitéz társának. — Különben oda a becsület, kegyelmedet pedig valamerre a Kaukázusba internálja a török.

Mesebeli út volt az, mint a királyfié, a ki tündért megy keresni. Mert hogy labanc jár Gyula táján, azt nem volt bölcsesség kitalálni. De a tündérleány: éhes ínynek élés, hogy erőre kapjanak tőle a jenőiek!

Sötétesre fordult az idő, mikor egy vadonba értek.

Jó ötven kuruc, a ki nem ijed meg a tulajdon árnyékától s ráadásul enyhe alkonyatra kel, tudja, hogy hogy rövidítsen a hosszú éjszakán. Tüzet hevenyész fele, a többi meg a lovain babrál, hogy pihenhessenek is, meg ha kapóra jön a dolog, vágatásra is készen álljanak. Kerül egy s más harapni való szintén, mert hiszen biztatja az embereket Komáromy uram, a hogy a kegyelmes fejedelemnél igérkezett:

— Isten, a ki a szegény madarokról gondoskodik, nem hagyja a kurucot!

Ezenközben nagy haditanácsot tartanak. A nagyságos kommandó Sándor Gáspár, adlátusa Komáromy János. Két stóbbeli van: a hadnagyok. Bele-beleszól azonban az öreg zászlótartó is, ha — kérdezik.

Ország dolga nem volt komolyabb, mint az első pont: merre a labanc. Még ha a föld alól is, még ez éjjel elő kell keríteni. Holnap délig szól az ordré.

— Ötvenen vagyunk, — kezdi a kommandáns. — Sok erre az egy helyre, a hol ellenség után hiába kereskedünk. De nagy a vadon; útjai messze kanyarodnak, meg újra találkoznak. Négy csapatra oszlunk. Öten maradnak itt a zászlóssal a lovaknál; hadnagy

uramék az ellenséget nyomozzák; kegyelmed, Komáromy, uram a tartalék; magam pedig ütöm a labancot. A tiaztáson aztán, hol utjaink összeérnek, akad munka mindannyinak.

Azzal ki erre, ki arra, óvatosan lépkedve a sűrű lombozatú fák és cserjék között. Mint a hogy a vad-orzó lopja be magát a rengetegbe: meg-megáll, figyel, szimatol, de görcsösen szorított fegyverével áldozatára les.

A kommandans a legrövidebb útra csapott. Mikor aztán magára maradt csapatával, megállt.

— Hol van — kérdé — Cserey uram?

— Balra rést talált, — kapta válaszul, — azon tűnt el. Visszatér pedig a főútra: odavezeti a gyalog-ösvény.

Csak percek teltek el. Egyszerre megzörrent a csalit. Figyeltek.

— Jön a labanc! — termett köztük nemsokára a kérdezett. Lihegve, alig tartva magát. A mint a sötétségből kivált, mögötte még egy alak lett látható.

— Itt van egy — mutatott rá — foglalónak... Szabadkozott szegény, de csak elkisért.

Hosszú német volt az istenadta. Hebegett is némit, de biz azt Sándor uramon kívül senki sem értette.

— Gonosz egy nyelven szól, — bujtak össze a kurucok.

A kommandans azonban közre fogta.

— A Bádeni seregéből való vagy? Annál jobb. Hogy erre jártok, jó szívvvel fogadunk.

— Inkább kegyelmességednél vagyok, — mondta a jámbor — mint amazoknál.

— Hogy-hogy? Ez a mi barátunk pedig panaszkodik, hogy haragos voltál, azért jó útra hozott ... Baj van, ugy-e?

— És mekkora! Főbe lövet az őrgrof, a hol ér.

— A kommandóhoz tartozol, úgy látom.

— Kétszáz lovassal küldöttek el Pancsováról, hogy szállíttassam le a hadi pénztárt az alsó Duna mentén. Más kétszáz az eleséget gyűjtötte.

— S hol hagytad őket?

— Hol, ugy-e? Ez a bökkenő. Mikor ez az én barátom (s akkor Csereyre mutatott) elfogott, ép a bujdosásról gondolkoztam ... Pénztár nélkül jelentkezzem-e? Híttak a gonosz fiúk, hogy osztozkodjam velök. Tiltakoztam. Nem használt. Utoljára azzal bocsátottak el, hogy megkimélik az életemet.

— Hát az éléshordók?

— Szaporán követtek. Alig késhetnek Erős hada.

— Se baj. Hát most a kincstartók után nézzünk. Ha ezen az úton jártatok, lehetetlen, hogy elkerüljék a vadont.

Erre intett az egyik harcosnak, hogy kösse guzsba az érdemes férfiút.

— Kísérje utánunk kend; a tisztásnak tartunk.

Figyelmesen vágtak be a sűrűségbe s jó félórányi úton haladtak. Egyszerre, úgy látták, oszladozóféiben van a sötétség.

— Virrad, — sugta valamelyik.

Valósággal erős fénysugár csapott a hosszú résen át.

— Égés van ott, — magyarázta a kommandans. — Aligha nem a szökevények raktak tüzet.

A világosság egyre terjedt; könnyű volt annak irányában lépdelniök. Mikor aztán a tisztás közelségébe jutottak, átintett az emberek előtt Cserey:

— Ott vannak.

Még csak egyes körvonalak tetszettek ki a lombozaton keresztül, de már elejtett hangokat is hallhattak.

— Itt van egy — foglalónak!

— Maradjatok! — vezényelt a parancsnok. S maga merészen kilépett a sűrűségből.

— Istennek ajánlom kegyelmességedet! — búcsúztatta el féljedten, félig álmélkodva Cserey.

Az azonban vállat vont, ment s hallgatózott.

IV.

Labanc-fogás.

Volt ott tábori tűz tizével, huszával. Ember két-annyi. De a kétszáz ezer bajoskodással gyötörte magát.

Mélységes völgykatlanban üldögéltek. Ürühús forgolódott a nyárson, kulacs sikongott a kézben, vagy ha odább került, kocka járta vigan a hadfiak között.

— Tartom az ötvenet ... a százat rhénusokban! — hangzott erről is, arról is Sándor uram felé.

— Kutyánszky népe! — dörmögte. — Hogy pocsekölja a császár pénzeit!

Pocsekolta valósággal s marakodott. Két kézzel markolászhatott pedig a ládákban s a mi félrefolyt, nem is kellett valami nagyon utána kereskednie. Mintha láz fogta volna el a szíveket; görcsösen leste a játszó, ha a kockája jól gördül-e s kapzsin septe be a nyereséget. Másfelül meg dévajon szórta nyertes szomszédja szeme közé a sajátját. Mint a vízesés játéka, kápráztatta a hulló ezüst, arany a kommandáns szemeit.

Folyt közben a beszéd, a mikor evéshez fogtak. A magas politika került szóba, mivelhogy magyarokul mulatoztak. Zagyva hang ütötte el az okosabbat; így hát a szidalmon felül, a mi a németet illette, nem sokat érthetett a hallgatózó.

— Eddig jól volnánk, — sodorított harmatos bajuszán. S közelb próbálkozott.

— Elkeresztelt kuruc ez mind, — mondotta magában. — Az is a gonoszabbja ... De hogy is forgathatja ki a magyarok istene a magyar fiak eszt?

Szinte alig volt már távolság az első csoportbeliek között s közötté. Átsurrant azon is. Majd odább. Utjában többet is megértett, meg azt, hogy a szive mégis helyén van a magyarnak, csak az esze fordul ki néha napján a tengelyéből.

Ha azt is visszafordíthatná!

Középen állt: a belső sorbeliek háta mögött. Nagy fatörzs takarta még el alakját.

Itt már a melegénél tartottak . . .

Mese, mese a tündérkirályról, a kinek szépséges asszonyát elrabolta a sárkánykirály. Tüzes felhő gomolygott a száján, orrán, az lett a szekere. S lecsapott a mérhetetlen magasból, hogy azt hitték a tündérkisasszonyleányok, mikor a királyasszonyt becézték, hogy üstökös röppen az égen s egyenest feléjük közelít.

»Nini, mondták, ahhoz kívánczok, a ki a leg-szebb.«

El is ragadta s vitte tengeren túl, a hol egy barlang a lakóhelye.

— Sasok a szolgálai, — bizonykodott a mese-mondó.

— Fészke a császáré . . . Haj, szegény király-asszony!

— Kiváltjuk, fiuk! — pattant föl helyéről egy tüzes képű alak. S marokban szórta a pénzt. — Elég-e, a mi van?

Lázás hév gyult ki e szavakra az ereken. Döledező alakok viaskodtak, erősködtek; kard villant meg a tüzfényben nem egy; volt, a ki sirva borult társára s panaszszal emlegette ország veszteségét, Zrinyi Ilona rabságát.

— Mindnyájan elmegyünk! — szökött fel valaki a törzs közelébe. Onnan emelte s rázta jobbját.

Itt volt a pillanat, hogy a kuruc megmutassa, ha helyén van-e a szive...

Zörrent a bokor; a lombok kettéváltak; egy idegen állott a sorok előtt.

— Megálljatok! — kiáltá.

Alakja, hangja mint visszhang a mesék országából. Lelkes szemek, szivek rajongják egyszerre körül s száz hang feleli vissza:

— Vezess hozzá, veled megyünk!

— Esküdjetek a kurucok istenére!

— Esküszünk.

— Szent akaratából fejedelmetekre, Thököly Imre!

— Esküszünk.

— Akkor kövessetek!

* * *

Igy ment ez akkoriban. Mert magyar a magyar, még a férgese is, ha királyasszonyát emlegetik.

V.

Jön az élés!

— Együtt volnánk, fiúk! — állította csatarendbe Sándor Gáspár uram a csapatot. — Már most az ordre másik fele következik. Arra való nézvést pedig beszéljen Cserey uram.

A székely szigorú képpel helyezkedett parancsnoka elé, egyet-kettőt köhintett s megszólalt:

— Baj van, vitézlő kommandáns ezeres-kapitány uram!

— Már mint merről?

— Labancországból. Kétszáz lovas futtat az elvesztettek után... Beszélik a kémeim, hogy hopp ide, hopp oda, úgy nyargalásznak... Társzekereken hozzák a gúzszt, bilincset.

Értette a mokány ezredes, mely hangon kell kántálni most a szökevénynek. Üstökön fogta a kellő szót.

— Rabok lesztek-e, vagy szabadok velem?

A veszély gondolata pillanat alatt józanítólag hatott. Marokra görbült a kéz, más a lova csábrágjához kapott.

— Vezessen kegyelmed! — kiáltották a sorok.

— Vérkeresztségre, fiúk! — intett a parancsnok. S lovára kapott s mutatta a kivezető utat.

Az országút táján éles fütty lassította meg lép-teiket. Az ezredes előre szöktetett lován.

Az őrmester fogadta, teljes hadi készenlétben az öt huszárral és lovakkal.

— Mi a jelszó, zászlótartó? — kérdezte.

— Jön az élés, ezeres-kapitány úr... Egész armádia kíséri a társzekereket.

Kiszöktetett a tisztásra s azonnal megpillantotta a szomszéd domboldalon huzódó hosszú menetet.

— Ötven ember, — okoskodott az öreg, — hogy leszünk annyi ellenséggel?

— Kétszáz ulánus van elül, hátul, a munición katonát nem számítva.

— Ha elengednők magunk mellett legalább az elejét.

— De éppen azokra csapunk. Huszonöt huszár, az angyalát, aki négy labancot tartozik fejenként leaprítani.

— Csodával nem határos . . . Mégis, ha a hátulja megneszeli a támadást?

— Dehogy neszeli. Torkán forr a kegyes indulat egyben, ha megmoccan.

Nagy selma nézéssel toldta meg, a mi a vakmerő támadás lehetőségéhez hiányzott. Dehogy kételkedett a vén zászlós. Az olyan tekintet elég, hogy akár az oroszlanok barlangjába törjön be a kuruc, nem hogy ulánusok közé.

Tisztában is volt hamar, hogy hamis a zuzája ezeres-kapitány uramnak. Kiért akkorra a kétszáz szökevény.

— Hát a fogollyal mit tegyünk? — bámészkodott őrmester uram a tüzes népre. Mert hogy honnét kerítette őket elő a parancsnok, ki nem találhatta. S nem, hogy kurucokul fogadkoztak.

Gúzsban tartsák-e avagy tovább ereszszerk: ez volt a kérdés. Ha a jámboron mulik, inkább az elsőt választja.

Előállították. Határozzon maga.

— Styriában van egy kis ház, kommandáns uram! — mondta búsan. — Ott hagytam el családomat. Ide hoztak, hogy segítsem elfojtani a zendülést. De hát a ki kezem alá kerül, lopva viszi életét, hogy hazájának szolgáljon. Szeretem én is a földet, melyhez az enyéim kötnek; hát visszavágyom hozzá. Ez az én határozatom. Kegyelmezeteket pedig áldja meg az isten!

— Legyen az óhajtása szerint, — szavazott mellette az ötven kuruc.

Az idő azonban sürgelőzve bandukolt a vakmerő fiúk fölött; azért rövid bucsú után kirendelte az ezredes a csatavonalat. Huszonöt emberével elül ő támad s viszi a százötven szökevényt, a többi hátul kerül, hogy zavarba hozza az ellenséget.

A domboldaliak pedig csendesen baktattak a társzekerekkel. Felül, alul biztos volt az út, középről pedig jóformán egy csatakiáltásra Bádeni Lajos főse-rege volt várható. A biztonság nagy lelki nyugalmat okozott; tréfálkoztak is, mulatoztak is a katonák s segítettek, a hol érték, a szekerek terhén könnyíteni.

A vadon mellé kanyarodott le az útjuk. Vigan csapdozta a morva szekeres lovait, dalt énekelt hozzá az ulánus s úgy csoportokban szállottak lejjebb.

— Hajrá kuruc! — hangzott eléjük hirtelen a csatakiáltás.

S kiváltak a szökevények, egyenest neki egykori társaiknak.

Az ulánus sem ostoba ember: nézi előbb a támadót, aztán felkacag. S mókásan üdvözli a jövevényt.

— Ezt ugyan jól csináltátok, — kiáltják a szekeresek. S nagyobb igazságnak kedvéért mutogatják ám a butykosokat, hogy akár olyan fegyverrel is helyt állanak.

Sándor uram azonban ott terem — magyarázatul. Elsőnek is lesújt rövid dákorával kettőt-hármat. A huszonöt azonképpen.

Nem tréfa a dolog: látják a szökevények. Akkor őket is elkapja a marakodó indulat s neki a többi-

nek: szekérnek, védőnek. Kimélik, a hol lehet a vért inkább a hosszú dzsidák alá hajolnak s úgy rángatják le a ló hátáról a tulajdonost. Kötél akad fölösen.

Marakodik, dulakodik a két had, hogy örömet nézni. A megocsudt ulánus is helyt kezd állani, kivált a hátulso tartalék. Az meg éppen lefelé szorítja s már-már üldözi támadóit.

— Hajrá! kuruc! Nem apád! — vitézkedik Sándor Gáspár. De hajh, a kétségbeesettek harcába keveredett, a melyből — látja — nehéz a kilábolás.

— A kaparj kurta sorsa! — gonoszkodott aprítás közben a székely. — Élés kellett a pénzhez, ugy-e, ezeres-kapitány uram?

— Vakapád! — ordított háta mögé amaz s nagy mérgében két mihaszna labancnak egyszerre adta ki az örök obsitot. S rendet vagdosott tovább vitéz szabljája.

Összegomolygott azonban a két sereg: utoljára kuruc és szökevény nem ismert már egymásra. Ekkor azt kiáltotta közéjük az ezredes:

— Mi asszonyunkért, fiaim!

Az lett a jelszó. Okos ige; jajongva hallotta a pusztuló labanc.

Mégis eldöntetlen folyt a viaskodás. Csodát művelt a szökevény, ki a makacs ellenállásra vérszemet kapott; de a vitéz ulánus sem maradt adósa. Szörnyen döfölgözött a rengeteg pizskafával.

— A fogamat vájod, jámbor? — csapott le az egyikre a vezér. Mert valamerre arrafelé motoszkált a dárdájával. — Ha feljebb kívánczol, legyen az akaratod szerint.

A következő, meglátszott, okult: egyenest irányozta ellene a fegyverét. Cserey uram ha nyakszirten nem üti, bizony beletalál.

— Kegyelmességed is majd hogy el nem kívánczók, — toldta hozzá jóságos figyelmeztetéssel. Alig volt azonban ideje, hogy kimondja, csak elhült, hogy félrenézett.

— Fut a tartalék! — kiáltotta el magát.

Zsibbasztó hatású volt a pillanat: lélekvesztve rohant egy csapat le a vadon irányában. Utána a győzelmes dzsidás.

— Hol az élés, ezeres-kapitány úr? — sóhajtott most a székely.

— Utánuk! — biztatta az. S megsarkantyuzva lovát, kitört az ellenség sorából.

Még le sem ért azonban, amikor az erdő mélyéből éles kürtszó rivallt s rá huszárok vágattak a menekülők közé.

— A fejedelem! — visszhangozta diadalmaskodó reménynyel hegy, völgy. S ez a szó megbüvölte a sorokat. Kard, ki kard! újra: vesztére a labancnak.

★

— Elég lesz, fiúk! — intett Thököly Imre a győzelem után. Mert a hogy benne voltak a mészárlásban, nem akartak pihenni a fiúk.

— Van-e élés, lófő uram? — adta vissza végezetül kölcsönben a gorombáskodást Sándor Gáspár Csereynek.

X.

A BUJDOSÓ.

I.

A kúra.

Volt mit jelenteni a drinápolyi divánban. Sándor Gáspár büszkén mutogatta is a zászlait, foglyait. A jeñőiek sem maradtak hátra: buzgón hálálkodtak.

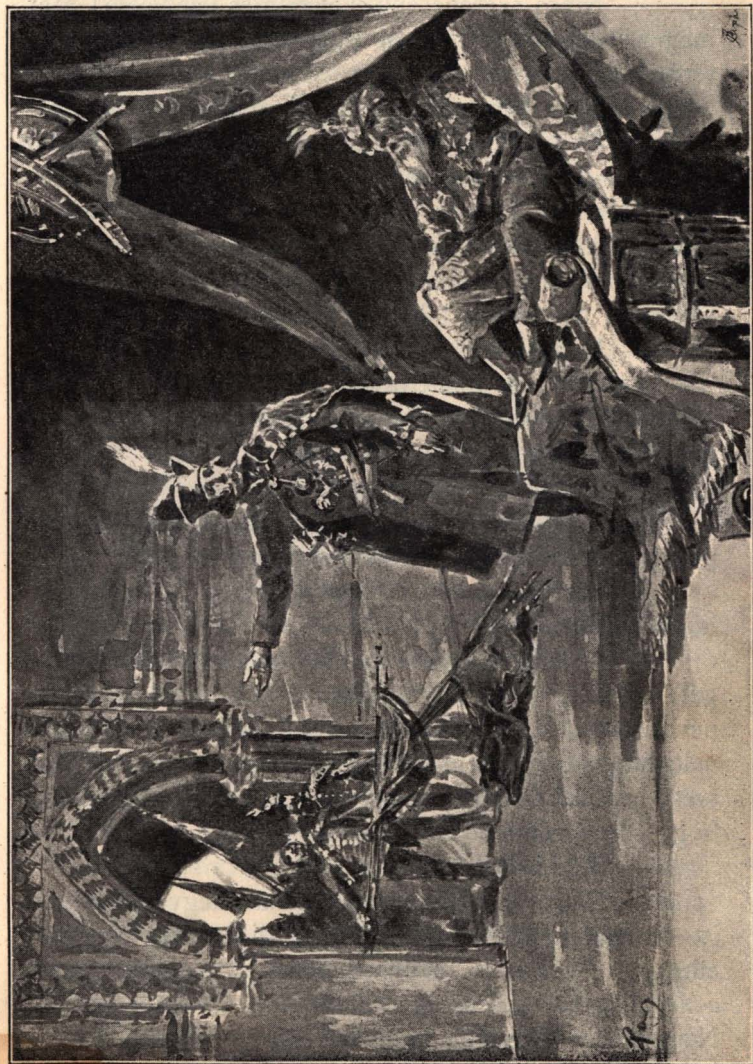
Büklü Musztafa, az új nagyvezér »igen szépen replikála« s hogy kellő választ adjon, megkérdé, mi volna a fejedelem kívánsága.

— Szépséges nagyasszonyát hogy végre visszakapta, — mondta a követ, — felosztatja az udvartartást. A nő maga kívánja a nyugalmat férjének, kit sokféle baj gyötör.

— Meglesz a kívánsága, — hangzott a biztató válasz.

Nem a jóakaraton mult a szabadulás.

Komáromy uram pár nap múlva nagy sebbel-lobbal szalad be urához. Kezében a hadi tudósítások friss újdonsága, rámutat:

Sándor Gáspár büszkén mutogatta is a zászlait.

— Nincs szerencsénk, kegyelmes fejedelem! — Már meg zsinórt kapott az új nagyvezér is. Utódja Defterdár Ali.

— Nem barátunk, — jegyzi meg amaz.

— Nem. Widdinbe küldené nagyságodat. Előbb azonban Belgrádra kihallgatásra várja. Egyéb hír is van. Horváth Ferenc kapitányunk, kit a temesvári pusztára küldöttünk, nyolcvanad magával megszökött. Török rabokat is vitt. Ezekért aztán Fileky Mátyás követünk ugyancsak kikapott szerdár uramtól.

— Hogy-hogy?

— A rabok miatt orrolt meg. Azt mondta neki: magok mennének bár a gychenna tűzére, csak törököt ne vittek volna. S összefeleseltek.

— Tovább.

— Több élest nem ad a kurucnak, nagyságodat pedig Konstantinápolyba internálja.

— Három császár s tizenegy vezér idejében hogy igazán szolgáltunk?

— A kulicsi révnél gyűjtse össze azonfelül seregét nagyságod, a hol tudtára adjuk minden néven nevezendő udvari rendünknek, tisztjeinknek és hadunknak, hogy a kik megúnták a bujdosást, szabadon visszatérhetnek. Eskü köti csupán, a ki elhagy bennünket, hogy török ellen nem táborozik.

— Mi történt?

— Nagy esemény, uram! Mialatt kegyelmességed itt betegen nyomta az ágyat, pedig sokat nyomta, elhagyta a szerencse a portát. Jenő is megdőlt. Aztán a zentai ütközzettel végkép leszámolt a német velünk. Nem hiába új csillaga támadt: Savoyai Jenő. Most a békén alkudoznak.

Hogy lesz már mostan?

Eltűnödhetett jó Thököly Imre a világi szerencse forgandóságán: nyavalya gyötörte, annál is inkább a bizonytalan jövő. Felhős, csillagtalán éj borongott körül.

— Kikapartuk számukra a gesztenyét — emlegette Komáromy.

Igaza volt. »Pandúrok barlangja«-nak hítták Stambulban már a kuruc tanyát s hasznavehetetlen eb volt a fejedelem.

Először amaszt robbantották szét. A ki akart, menekült; a többi kuruc Visnicére vagy Nikápoly és Ruscsuk közé került. Aztán a fejedelemre került a sor. »Ötvenig való vitézlő rendjét« hagyták meg az udvariakon kívül. Azok sem voltak sokan.

— Visznek már — sóhajtozott a titkos.

— Bár utoljára vinnének!

Még egyszer meg akarta mutatni udvara fényét. Az idegen követek ne lássák, hogy nyomorútan kényszerül odút váltani a »kuruc király«.

Más ok is volt az ünnepélyes befejezésre: a rác doktor.

Ezt az embert alig pár hete szerezte nyavalyájához a fejedelem. Nagy hírű férfiúnak tartották a délvidéken, a ki csodákat művel a betegek között.

Komáromy, a ki konyított némit a tilógusok tudományához s utóbb egészen átvette ura orvoslását, konok visszatetszéssel fogadta a jövevényt. Láta benne a nagyhatalmat, a kinek a beteg nyoszolya vendége föltétlen bizalommal fogja parancsait követni.

Bele is kötött, a hol érte. Forgatta a chirurgia mókás témáit, hogy zavarba hozza vele a tudóst.

— Doctissime! — ostromolgatta a kérdésekkel — olvasta-e az asszonyokról való receptomos könyvet? No mert itt kényesek ám a dámák. Teszem azt, ha szarvasnak írját kérik, mi ellen rendeli kegyelmed? Az Ábel vére azonképpen hasznos receptom; ismeri-e?

Egy nap az érvágás nagyon elbágyasztotta a fejedelmet. Ijedten futottak össze az udvariak. A fejedelemasszony, a ki pedig ugyan türelmesen nézte, hogy babrál a szerencsétlen az urával, maga is kifakadt.

— Vérét ereszti kegyelmed, mikor alig tartja magát?

Mondott az valami érthetetlen választ, mert hiszen doctorok szavát, mióta a világ, föl nem fogta ember; hanem az aggodalom, meg a Komáromy incselkedései nyiltabb beszédre szorították utóbb a jeles férfiút. Kijelentette, hogy hit nélkül semmire sem megy a beteggel. Ezuttal még köppölyözést rendel, reggelre meg piócákat.

Akkorra már mintha hálni járt volna a fejedelemben a lélek: összeroskadt egészben.

— Kezdődik a hatás — sugta diadallal a doctissimus előbb a nagyasszonynak, aztán sorra a bentfentes uraknak. Komáromynál pedig hosszas magyarázgatásba kapott.

— A köppölyözés a gyomortól húzta el a nyomást, a pióca pedig a halálnyavalyát szította ki. Már most, ha a köszvény a lábról a felső testbe huzódott, a mi teljességgel üdvös dolog, a csodafürdő segít.

Az aztán valóságos arkánium. Teve kell hozzá meg ló.

— Teve meg ló a fürdőhöz? — álmélkodott el a titkos, a ki egyben előszedte a naturáliák könyvét

és sem látott, sem hallott addig, a míg a két szabadító speciést föl nem találta a foliánsok között.

— Megvan! — kiáltotta nagy örömmel. S mutatta, hogy a teve szügyéből fakasztja ki a fürdő-forrást a doktor úr. A mi azonban a lovat illeti, arra nézve nem szól a tudomány.

Találgatásnál kellett hát maradni, mert az új receptom nem fölfejteti való dolog.

Rendelkezésére állították hát a tudósnak a két állatot, a ki két napra elzárkozott a laboratoriumába. A mérhetetlen bűz, mely az egész palotát elárasztotta, árult el némit, hogy nagy munka folyik odabenn.

Végre megnyílt az ajtó. Kész fürdő várta a beteget.

— Hallatlan! — szörnyűködött el a belépő társaság — Fürdő víz nélkül.

— S mi csodás!

Köröskörül éktelen tömegekben heverték a húsrészek, bőrdarabok, zsiradékok, paták. Csak a csont hiányzott.

Abból készült a fürdő, vagyis inkább a csontvelőrészekből. A keményét a tűz emésztette föl.

Mikor beültetni készült a beteget, nagy komolysággal intett neki, hogy várakozzék. A zsebeiben kotorászott s apró csontporcokat szedett elő. S venyigét hozzájuk.

— Minek az? — hűledezett Komáromy.

— Ez az orkánom. Tizenkét csont a venyigével átfonva derékon felül, ugyanannyi alul. Velük kell a fürdést végezni. Két óra mozdulatlan ülés s akkor kipusztul a gyomorhaj. Ha még félórát kitart ökegyelmessége, akkor a köszvényért is felelek. Hogy pedig

állandó folyamata legyen a kurának, fürdés után a beteg maga oldozza le magáról a csontokat.

— S mi történjék velük aztán?

— A kádban maradnak s a zsirral együtt felfőztjük, a mig teljesen el nem párolog a keverék. Nincs máskülömben.

— — —

Ült is a beteg, oldta is fel a venyigét. Éppen, hogy végezett a kínlódással. Estére aztán holt-eleven módra huzzák ki a torturából.

— Hol a doctissimus? — jajveszékelt az egész telep, mert mindenki azt hitte, megölte a kúra a fejedelmet.

Krónikában írva nem látom, hogy szelelt el az udvarból a jeles férfiú, de hogy isten csodája, hogy életben maradt a beteg, annyi bizonyos.

Meg is térítette a kúra örökre. Alig lábbadt fel, csak visszatért a régi receptomokhoz, a melyek dehogy kívánták tevé és ló csontját, csak a venyigénél maradtak. Ott is a bakator-termésnél. »A huzamos poharak« aztán megtették a magokét.

II.

A csapláros.

Ideje is volt, hogy erőre kapjon. Karlovicon kemény békeföltételeket diktáltak a bécsiek a megszorult töröknek. A bujdosó telep Nikápolyra jutott, Thököly maga pedig Konstantinápolyba.

Oettingen gróf, a nagykövet, ennyivel sem akarta beérni. Még messzebb kívánta »a lázadót«. Valahová a Fekete tenger vidékére, hol aztán, ha valakiben ártani akar, az egyedül maga lehessen.

Minthogy egyáltalán nem akart menni a dolog, fülelt, szimatolt. Majd csak kikukkan valahonnét egy kis ribillió szándék Thököly uramból.

Előbb a Duka oláh vajda palotájába dugatta ellenfelét. A perai városrészben feküdt a régi, roskatag épület, beleékelve csodás görbeségű utcákba, hol jó keresztény ember egyebet sem tehet, mint áhítatos kegyelettel kerülgeti, ha félti bőrét, a »szent ebeket.« Azok pedig felséges kényelemmel sütkéreznek a napmelegben. Aztán ha ezeken túl van, mérhetetlen kölapokon bukdácsolhat keresztül.

Majd az »erdélyi ház« váltotta fel amazt: régi emléke a fejedelmi széknek, melyre hajdan tisztelettel nézett a porta. Itt aztán el is feledhette volna végkép a király-álmokat, ha idején át nem szalasztja követét a felséges padisáh udvarába.

— Már meg bajotok van? — fogadták ott fanyaron.

— Nem kérünk, csak engedelmet. Galátában vett a fejedelem egy kis házikót, ha oda huzódhatnánk.

Nem volt szerénytelen a kívánság, hát betöltötték. A fő-csausz urnak azonban mégis akadt némi skrupulusa. Közölte:

— Az erdélyi ház a fejedelemé. Ha elismertük őt, tartozik vele, hogy sajátjának mondja.

— Könnyű azon segíteni. Lovainkat tartjuk benne, meg a bort.

— Igazhitű muzulmánoknak veszedelem a bor.

— Azt titokban adjuk, hogy ne tudja meg a Korán.

Igy a megállapodás létrejött, annyival könnyebben, mivel önagysága csalafinta pillantással sejtetni engedte, hogy a titkos bortisztelők sorából maga sem óhajtja kizárni magát.

Öttingen uram ezótától gyanus dolgokat vett észre. Először is megfoghatatlannak tartotta, hogy mért lát nap-nap után, az esteli órákban, az »Arany szarv« hídján annyi főemberes törököt. Pénteken ropják ugyan Perában a dervisek a szent táncot, de az naptól újabb péntekig hosszú az idő; már pedig nincs Allah-nak annyi délutánja, hogy a processió a hidról elmaradna. S haladnak, furfangos mosollyal, a nagy urak fel a süllyesztőig; ott belevetik magokat egy fakalyibába s csigákon ereszkednek alá Galatába.

— Összeesküvés lesz? — tapogatózik a gróf. S kémnek öltözködik át, úgy áll ki lesbe.

Egy-egy vendég ha leérkezik, lopva körültekint, majd sebes léptekkel átsap a szomszéd utcába. Nyilván Thököly uram házának tartanak.

Ablak zörren (be senki sem lép), mire egy fej kukkan elő: Komáromy uramé.

— Ahán, a fejedelem titkosa!

Azok aztán összebólintanak; szót keveset, taglejtést azonban annál többet váltanak. Olyanforma mozdulatot tesznek legszaporábban, hogy a jobbjukat félkörben magok előtt a szájokig emelik s nevetnek rá.

— Törökül nyilván megegyezést jelent — gondolja Öttingen s ravaszul lehuzza szinte a szeme héjáig turbánját, úgy követi a távozót a süllyesztő ház felé.

Igy kísérget ötöt-hatot, néha többet egymás után. Utoljára Komáromy uramat látja előbukkanni. Kezében rengeteg kulcs s valami fura eszköz, a melynek vékony a szára, maga pedig puffadt, mint az ágyugolyó. (Lopónak hívják az erdélyiek. Indán terem készen, csak hosszában átfurják. Boros ember fegyvere.)

Maga is beül az »alkalmatosságba«. S egyet gondol, kettőre fennvan. Gróf uram mindenütt vele, mivel-hogy nyitjára akar jutni a titoknak.

Az erdélyi házban aztán szapora nép vár reá: nagy csibukcsiból, összevetett lábakon ülve, füstölnek Stambul urai. Füstölnek s pletykáznak. Vadonat új hírek az, hogy menesztik legközelebb Öttingen gróf urat, a ki mód nélkül élhetetlen ember, semmire sem megy Thökölyvel. Ugy megvan ő kegyelmessége a portáján, hogy erősebb ember sem fog ki rajta. Haj, okosabb ember a francia követ! A mikor jött, hogy a béke okán beleavatkozzék a fejedelem ügyeibe, nem a felséges szultánhoz szaladt, hanem Galatába. »Bacchus hadseregének két valódi lovagját« kapta nyomban tiszt-társakul, a kik aztán ha kívánalmakkal hozakodott elő, ugy elkészítették, hogy huszonnégyszer órá alatt sem heverte ki mámorát.

»A bort borral kell legyőzni, nagy jó uram!« szokta válaszolni Thököly, ha panaszkodik. S akkor ő szedeti vele az orvosságokat. Magyarádit és patrasi görögöt vegyest. Egymást a kettő kiegyenlíti.

De hagyján a szó! Az azonban cudar szemfényvesztés, a mit Komáromy művel. El-eltűnik a szomszéd helyiségben, majd fordítva hozza ki a szerszámot. Ha aztán nyomja felül, ránevet a török, ha meg el-

huzza újját, hirtelen vére serked, hogy alig győzi felfogni billikommal, pohárral a társaság.

Bár a gróf úr Prágában, csillaglesők közt szerezte a tudományt, annyit mégis megértett a dologból, hogy bormérést űz titokban Komáromy. Űzi pedig, hogy megrontsa a törököt. Könnyű lesz aztán forrongást előidézni ekkora városban, kivált ha így a zsebében tartja félország urait.

Szaladt fel nyomban a főszertárosmesterhez, onnan a nagyvezérhez. Panaszon kezdte, tiltakozáson végezte. Azt a gonosz csontot (már mint Thökölyt), a kinek a belső embere így rontja az igazhitű muzulmánt, nyomban el kell tenni láb alól. Bűnök fészke, a hol tartózkodik.

— Megtesszük gróf úr! — nyerte válaszképpen. — Viheti is mindjárt a hír. Bécs városába. Ehol a levél: csak meg se pihenjen, írják; úgy siessen vissza kegyelmed.

III.

Egy kis elégtétel.

Rossz bőrben volt még Thököly Imre, de azért felfortyant benne a harag. Hát még az utolsó óráit is meg akarta keseríteni ez az ember?

Bosszút tesz rajta, fogadta; megkeseríti a bukása percét. Ugy, mint az az övét. Csakhogy az a fulánk, a mi a szívében marad, nem vész ki egyhamar.

Szép október 11-dikére nyílt kilátás; azért még az este berendelte titkosát.

— Hallotta kegyelmed? — fordult hozzá.

— Passust küldtek a grófnak. Eggyel kevesebb, a ki bajunkra tör.

— De nem addig van. Járt, kelt, szimatolt kegyelmed után is. Töröknek öltözött: innen, a házam elől bujkálva követte borissza barátainkat.

— Skandalum!

— Aztán árulkodni szaladt. Rosszabb ez az ember az ellenségünknel.

— Csúfot teszünk rajta.

— Ám lássa kegyelmed.

Látta ő; amugy is torkolt reá!

Hát a mint megviradt, nagy síkongva rándul meg az udvari harang. Huzzák, irgalom nélkül.

Szalad ki, félig öltözetten, úr és szolgál. Az utóbbi nyilván, hogy lefülelje, a kit ér.

— Adatik tudtul mindeneknek, — várja azonban már a haranglábnál Komáromy uram az érkezőt s nagyobb hitelesség okáért papirosról mondja — hogy díszben öltözötte; paripástul, fegyverestül; férfi, aszszony kivonul az Ejub külváros előtt elterülő rémészbe. A csorgó mellett, a külső szép fasor alján van egy domb, dombon lesz a nagyságos fejedelem sátora, abban is ő kegyelmessége, a ki tulajdon szemeivel óhajtja megfigyelni az uralkodó plánétának, a holdnak elvonulását. Secus non facturi;* elmehetnek kegyelmetek.

Tanakodás ide, tünődés oda: felkészült az udvari rend, fel az ötven fejtül való vitéz. A sátrat hogy ne is említsem, mert hiszen felséges színeivel, lobogóival várta már a menetet.

* Így kell tenni.

A kegyelmes fejedelmet könnyű gyaloghintó szálította, pompás karosszék fogadta. Körülötte szép sorokban a tisztas bujosók és asszonyaik, csecsemőik, szolgálók, belső és külső embereik.

— Hol a túbus, — settenkedett egyszerre halkan elő a szó — mikor holdvonulást nézünk?

— Lesz az is — mondta megnyugtatókép a titkos. S mutatott át az országutra, mely a sátor táján kanyarodott le a köhídről. — Ni, hozza is már Öttingen gróf uram.

Csakugyan közeledett német grófokkal, udvari néppel és gvárdiával a nagykövet. Ezek vörös ruházatban, a grófjai bársonyban, maga galléros, hosszú nyusztos mentében, vörös bársony, nyusztos süveg a fejében, medaillosan, kócsagtollasan.

Két kornétás fujta előtte az indulót, hogy messze viszhangzott a vidék zajoktól. Szaladt is elő a fiatal muzulmán, hogy megcsodálja hat fürge kengyelfutóját, a kik Mercurius isten módjára szárnyasan, kigyós, aranyos botokkal sűrögtek léptei előtt. Maga pedig büszkén ballagott, mint trónja-vesztett király. A ki annyit elégtételül megkövetel, hogy eltakarodóban legalább — megbámultatja magát. Jól táplált kerek arcán a felkunkorodó apró bajusz méltósággal parancsolni látszott a tiszteletet.

Jutott is neki bőven, a merre járt. Kíváncsibb népe alig van istennek a töröknél. Egész tábora kelt a csupasz lábon járó, vesd el magad suhancoknak, a kik alázattal hajlongva kapdosták fel a közéjük vetett »baksisokat«.

Tetszett a grófnak a tisztesség; fujatta a kornétát s szóratta grófjaival a pénzt. Mekkora híre lesz a kivonulásának Bécs városában!

Fölért a hidra, szemben állt a sátorral, ott is ellenfelével, a kinek ártani nem tudott.

— Ki az? — kérdezte a csoportozattól meglepetten.

— Thököly — figyelmeztették a gróf urak. (Magyarok is voltak közöttük.)

— Tiszteletünkre vonult-e ki?

Lép egyet, újra fölveti s élesen szegzi szemét a sátorközépre. Nem hiszi, a mit lát, hogy mozdulatlan tömeg s annak körében üdvözlés nélkül Thököly ülve néz vissza reá. Büszke méltósággal, fagyosan, büntetön.

Közeledik. A hány lépést tesz a sátor felé, annyi-szor fokozódik sértett büszkesége. Mert hogy beteges ember a száműzött, jól tudja; de van-e betegség, mely egy nagykövet tiszteletét kizárná.

Alig áll kéznyújtásnyira már s hiába lesi a mozdulatot. Akkor előkapja pápaszemét, úgy néz farkaszemet. Hosszan, hogy szóra bírja.

— Ott a respeg — sugja Komáromy uram. — Most pedig lássuk az elvonulást.

* * *

Szégyennel takarodott odább a kegyelmes úr. Csak egy izma sem rándult meg a bukott fejedelemnek, csak egy békéltető szava sem volt hozzá.

»Csaknem megette mérgében a kezét, lábát — írta krónikás könyvében Komáromy uram. S dehogy hajtott a gróf úr fenyegetéseire, a melyeket hírül másnap vittek a galatai házba, hogy:

»Higyétek el magyar uraim! — mondta volna ő kegyelmessége bőszen dühében az első stáción — nem-sokára más nótát hallotok.«

— — — —

Ha még a maga kornétásai fujhatták volna azt a nótát!...

XI.

TUDÓSOK VISSZÁJA.

I.

Hasznos multságok.

Két haldokló nagyság nézett szembe egymással. Az egyik, a kinek országa is, hazája is elveszett; a másik a ki mérhetetlen birodalmában sem talált már he lyet a hol jól érezhette volna magát.

A nagy kalifák utódja végre ráúnt a dologra. Átízent a volt kuruc királyhoz:

— Miattad nincs nyugodalmam. A fermán, a kivel őseim a sorsodat biztosították, az én szerencsétlenségem. Halálodat kívánják vagy inkább szabadságot: én egyiket sem, csak a saját magam nyugalma. Egyezzünk ki: add te az írást, én meg örökre eltemetlek a világ elől.

Rongy élet volt a Thökölyé. Kiábrándult az álmokból; reménytelenül pillantott a jövőbe. Pihenni akart már, hogy okulásra taníthasson irataiban.

Örömmel fogadta az ajánlatot. Hajóra ült...

Tündéri kép az út, melyen haladt. Jobbról a bájos Hercegszigetek, balról a Fehértenger »lámpása«,

majd egy magányos hegyen Gebize puszta vára tűntek el szemei előtt. Régi, mesés kalandok színhelyei: Mithridates százezrei itt vallottak kudarcot s itt pusztult el Karthagó hőse: Hannibál. Fényből, pompából a komor száműzetés honába így jutott át.

Nikomedia, szép tengeröblével, lett utolsó lakóhelye. Pompás szőlőhegyek, gyümölcsösök, vadaskertek környezték mindenfelől. Kücsük Miszirnek*) hitta a török. Utjai szanaszét ágaztak a világtájak felé: a keresztény Jeruzsálem felé ejtette útjába, a zsidó Sziria, az arab Egyptom, a török meg Babylonia felé jártában.

Új viszonyok, új emberek; csak a múlt emlékei a régiek. Azok előtt pedig menekülni jó . . .

A tengerparton egy széltében van most a kuruc telep. Lakói csendes emberek, a kik a vadnak s hálnak barátai. Annak a bérci erdőn ütik nyomát, hol véghatára áll a nagyvilágnak; ennek a mérhetetlen tengerhabok közt keresgéli útjait. S a hogy keresik, előttük, fölöttük s alattuk újra csak bezárul a mindenség. Nem látnak, nem éreznek tovább.

S a magánynak, melyet fölkeresnek, csodás hatása van. Emlékekkel terheli meg a lelket, mely hosszú és kínos harcokon esik át; aztán elzsibbad a néma csendben, mely visszhangot nem ad s új társaság után érzi lassan megébredni vágyát. Így kerül össze szomszédjával, a kit hasonlókép az elhagyottság gondolata űz hozzá. S megébred a pillanatnyi gondülő, a búfelejtető: a tréfás öröm.

Signor Francesco, a kegyelmes fejedelem új orvosa, egymaga is gondoskodik róla, hogy zajosabb legyen

*) Kis Egyptom.

a világ e telepen. Fura kis öreg; izgó-mozgó testtel, ugyanolyan kecskeszakállal. Hogy a dámák kedvéért festi arca díszét, annál mókásabb alak. Egyebekben a tudománya és hódító természete fordított viszonyban állanak a környezettel. Amazt a férfi-nép csipdesi, emezért sok asszonyi kacaj áldozata. S kíváncsi, mint a palotás házi majom.

Szépséges Szőlősy Katalinnal, a Zsigmond úr feleségével van a legtöbb baja. Örül, valahányszor kapikiha minőségben Drinápolyban, Konstantinápolyban jár az érdeemes férfiú, persze a fejedelem dolgában, hosszú hónapos utakon. Ilyenkor elemében érzi magát s még Komáromy uram döfölözéseit is békésen tűri. Pedig ez, a mióta a boros receptomokkal felhagyott a fejedelem, idegenkedő pillantásokkal méregeti a szüntelen váltakozó doktorokat. Hiába olvassa a sententiát bármelyik uton ura fejére: az csak beleesik nyavalyás-túl a próbálgatózásba s ha jó új vállalkozó, társul fogadja.

— Katinka lelkem! — szólítja meg egy izben az asszonyt — megint bucsúznod kell az uradtól. A portára hívják... Van itt vagy kétórányira egy felséges tér: virágmezőnek nevezik, mert olyan is. Mögötte a havasok ömlesztik a pisztrángos patakot; hűvös forrás fakad hegyéből s árnyékos völgyében »életre való alkalmatosság« mint másutt a rét füve, oly szaporán terem. Sűrű fasarok élén állnak a virágciflikék:*) középütt a legnagyobb, hol a fejedelem lakhatnék asszonyával; jobbról s balról a kisebbek. Ezekbe vinne téged velünk Szőlősy komám. Pénzdologban indul, mint gondolhatod. Hát mit szólasz a tervhez?

*) Majoros faházak.

Iratos mező, bércóriások, zugó patak — — fiatal asszony gyönyörűségei. Mit mondjon a patyolat teremtés, a kinek széles e világon nincs egyebe egy csepségnél, a kit mikor elgügyögtet, akkor szövi annak motyogó hangjai közé a hontalanság titkos fájdalmaát?

— Ugy lesz hát. Megy az urad. Hanem hogy leszünk addig Francesco urammal? Felfal az egy pillantásra a szemével, ha magadra lát.

Ezen aztán volt mit kacagni. A signor, a ki a bókjaival halálra üldözi Katinka asszonyt!

— Talán bizony kegyelmed az, a kit a pillantása keres? No, beszéljünk őszintén, titkos uram! Bucsút szeretne venni az olasztól?

— Tűrés, tagadás: megrontja a szegény fejedelmet. Aztán a nagyasszonyunknak is kedvére tesz, ha segítségemre vagy... Ijedt képpel beszélt az imént, hogy minek jutott legújabban nyomára.

— Csak nem hírekkel gyöttri?

— Gyötörhetné, a mi azt illeti. Musztafa szultán ellen a mult héten lázadtak fel a janicsárok. Az imperium e nagy felnáborodása alatt én meg az urad, s a kik hivei vagyunk a fejedelemnek, úgy feküdtünk itten, mint káposztás kertben a nyulak... Nem a hirtől félti nagyasszonyunk.

— Vagy az újabb receptomoktól?

— Nem hisz már nekik. Signor Francesco tevét, lovat nem főz ugyan egybe, de azért sinkófa ember, a mi a tudományt illeti... Azzal meséli tele ő nagysága fejét, hogy egyenes vérsége volna a szentséges római pápának, III. Imrének, a ki, hogy régebben vette volt a fejedelem levelét, nagyon elszorult a szíve a szána-kozástól s drága öccsét küldötte volna ide hozzá vi-

gasztalásúl. Mert a szent liga, Thököly Imre megrontója nem létezik többé; a ki legelőször kivált, az éppen a szent atya.

— Hát az igaz egyház számára térítgeti?

— Végzi azt a galatai jezsuita, Braconnier atya, a kinek a nagyasszony hite megnyitja ajtainkat. Se baj azonban; csimbókot kötött rég a hitéhez való zélus ő nagyságában: a pater rector hasztalan próbálkozik... Csak nem találd ki, bogaram! miben töri a fejét az a fraudulentus ember?

— Nem én. Mondja kegyelmed!

— Mondom. Eziránt beszéltünk össze az uraddal is, hogy ha az új telep árával visszaérkezik, úgy elszelleltetjük az olaszt, hogy ha visszakerül, hirünket, hamvunkat sem leli. Hanem a te segítséged el nem maradhat.

— Állok elébe. Kivánják kegyelmetek, hogy csúffá tegyem?

— Azt is, nem is. Most ne kereskedjél. Hát hogy a szavam elé ne vágjak, észrevehetted pár nap óta, hogy a fejedelem valóságos remete-életre adta magát. Kétszer sok. ha asztalnál mutatkozik, ott is mogorván elgondolkozik. S el se mondják az asztali áldást, már a Signor felé fordul, a ki iránt csupa nyájasság. »Signor így, Signor úgy; de a legbölcsebben mondja Signor Francesco.« Ördög vigye, rózsám! azt a pajtásságot!

— Még mindig nem beszéli ked, mi a nagyasszony titka.

— Elfog a harag; az aztán félreforgatja a nyelvemet is... Hát aranycsinálásra adta magát, hallod-e? a fejedelem.

— No hisz! Üdvös egy mesterség az. Egyebet se tegyen álló nap, ha a drága egészsége engedi, mint aranyat termeljen... Ezért a gonoszságért csak nem segítem kegyelmedet az olasz ellen.

— Pedig segítesz, ha elmagyarázom; még a szemét is kikaparod... Albanus, Bonanus s a jó isten tudná, miféle szemfényvesztő tudósok könyveit bujják ketten urunk dolgozó-kamrájában. Nekem, a titkosnak, ott semmi dolgom. Pacsmagol az olasz, seper és takarít a rogyásig önágyása. Mert úgy kell lenni: úr szolgálja a léhűtőt, a ki alchymista tudósságra adta fejét. S rakják a tüzet, kotyog a lé a sok üstben, lombikban; mikor pedig az öreg fujtatót mozgatják, szinte kidől a szemök, úgy hegyezik a platina-lapocskára, ha megszületik-e végre az arany.

— Igazán mulatságos. Ezért csak nem haragudott meg a mi nagyasszonyuk. Okos teremtés Zrinyi Ilona, a ki jól tudja, hogy a semmis, pepecselő foglalkozás nyugtatja meg legjobban fejedelmi urát.

— Asszony vagy látom... De ha azt mondom neked, hogy önágyása drága ékszerei, asztali készlete és tündöklő máriásai egymás után bevándorolnak a kamrába, kamrában a kohóba, a hol miután mozsártörővel szétverték, megpuhítják, kiforrasztják, el is párologtatják, hogy egyszerre azt látod, semmit sem látsz belőlük... S ha még tudnád, aranypénz, de mennyi pusztult máris el az olasz kezén!... Értesz-e már, mi a bajom azzal az átkozott fickóval?... Kitezzük a szűrét, mihelyt a férjed urad meghozza a pénzt... Meg ne sejtse azonban a fejedelem!

II.

A hal-emberek barlangja.

Megjött Szőlősy uram levele. Kerülő úton járt, hogy a patyolatasszony kezébe jusson, a hova szánta volt. Ért belőle a fejedelemasszony is, Komáromy János is, a mennyi szükséges. Azt írja benne szeretettel asszonyához, fiacskájához kipihája uram, hogy együtt van a virágmező költsége; immár egérutra kel hát, az Illés próféta hegyén keresztül keresi föl Bosztandzsi Musztafa agát, a kihez ajánló levele van. Azé a csiflik. Adja pedig ez a birtokot, mert únja messzeföldről, Konstantinápolyból a vezetést. A kontraktust hát anynyiba vegyék Komáromy uramék, mintha készen volna.

Annak sem kellett több: össze-vissza ölelte, csókolt a szépséges hugát, a ki dehogy mondta akkor, hogy nem szabad. Még nevetett is a szemei közé, hogy de bizony elszeleltetjük olasz uramat.

Mindjárt aznap nagy vendégséget rögtönzött a menyecske. A fejedelemasszony pedig a szószóló szerepét vitte uránál, hogy bocsássa ki pár órára vendégét, mivelhogy szomorkodik távollevő ura után a Katinka. Egy kis hőbörtös lakomát rendeznek a vigasztalására.

Nem kellett kötéllel húzni Francesco uramat; elég epesztette a távollét; meg aztán bornak, ételnek sem volt ellensége soha.

Dévajkodó gyönyörűséggel fogadta a menyecske. Kiszaladt elébe a kis kert lábjaig s a karjába csimpeszkedett. Vitte, huzta s motyogott feléje csodálatosan bódító szavakat.

Fűszere volt ételnek, itálnak; fűszeres volt a menyecske szava is, mosolygása is. Leverte bizony legelőbb Komáromy Jánost, a ki olyan kalandos beszélgetésbe kapott, hogy lehetetlen volt nem figyelni reá. A Böjükada- és Marmara-szigetek óriási barlangjáról mesélt s ép jelezte, hogy nem messze innen a tengerparttól, a minap hasonlót talált.

— Hat óra gyalog, — magyarázta a ház asszonyának, mintha nem is a doktornak szólana. — Jó lovon harmadfél. Egyenes az út, mint a puskalövés... Hal-emberek tanyáznak abban is.

— Hal-emberek?*) — figyelmezett az olasz.

— S micsodásak!... A Fejér-tenger szigeteinek experiálására hogy első izben kimenék, akkor hallám hiröket. Szörös-börös az ábrázatuk, mint a majomé. A férfinak nagy haja, nagy bajusza szokott lenni. Két lába, két keze, öt ujjá van; körme mindegyik ujján kinő s olyan ékes, akár a csinai kisasszonyoké. Keze, lába kurta; a farka annál erősebb, mint a delfiné.

— Ne mondja, titkos uram!

— Hát még az asszonyok! Micsodás sátrat borít a hajuk a felső testökre! Aztán, ha derékig a vízből kiválnak s két kis csecsemőjüket gügyöztetik!... Ki is szoknek a tenger partjára, ha nyugodni akarnak. Lefeküsznek a meleg fővényre: puha moha a fejök alja, terítőjük pedig a napsugár.

*) Komáromy János, törökországi diarium s experientia.

— Alusznak is?

— Rettenetes horkolást végeznek, hogy szikla reped a hallatára... Hogy hempergöznek akkor az apró halemberek, mivel ez az ünnepi órájuk, a mikor gyerek-soron érzik magokat.

— Ott látta kegyelmed is őket?

— 'Sz ha láthattam volna!... Hittel mondták papok, régi emberek, öreg halászok, hogy csak szombat napon, soha ki nem lépnek a barlangból, én pedig szintén szombaton jártam ott. Minthogy hidegben nem mutatkoznak, husvét utánra lesik az időt. Sajna, marcius eleje vitt engem oda.

— Most április végén állunk — kottyantotta ki Katinka asszony.

— Alkalmatos idő — hagyta rá nagy komolyan a mesemondó. — Nagy a meleg, melegben pedig órák hosszat künn tanyázik ő kegyelmök... Ha azonban élőképpen nem láthattam is őket, láttam kiterítve a bőrüket. Kettőt ejtett el a halász, a ki löni szokta őket; mert nagy erejük miatt lehetetlen megfogni, hanem felettébb nagy golyóbisú puskával lövik, de annak is a golyóbisa egyéb testét meg nem járja, hanem csak a fejét találja. Elevenen pedig a török császárnak kedvéért sem ejthették eddig szerét... Mikor a halászok halat fogva s éve rájuk akadnak, bevárják, magokat félig kimutatva, úgy hogy az evezőkkel verik őket. Akkor bögnék s köpdösnek reájuk.

— S nagyok ugy-e? — melegegett bele a kíváncsiskodásba Signor Francesco.

— A nagyja olyra nő, mint egy hajó... A halászok a zsirjáért ölik meg, husz tallért is kapnak érte. Drágább a bőre, a mely oly vastag, hogy fegyver nem

foghatja. Csávázni szokták. Ez az övem is belőle való; nézze, doctissime!

S derekáról egy széles fogású, hatalmas övet bontva le, mutatta.

— Derékfájás ellen hordozom. Két éve mult, hogy nincs is bajom. Pedig előbb szörnyű kinjaim voltak; úgy jártam sokszor, mint a dereka tört nyavalyás, vagy a ki háta mögé szedi a köszvényt... S hallja tovább kegyelmed, miféle gonoszkodó monstrum a hal-ember. Legkivált a szőlőhegyet kedveli, a hol neki kúszik a két rövid lábán s félkezén a fürtöknek, a másikkal pedig letépi.

— Hogy szemzi aztán? — kezdte ki újra erősebben a tudni vágy a doktort.

— Szemzi, majd mondom mit; kitátja a száját, beleereszti a nagy gerezdeket s azzal becsapódnak hirtelen az állkapcsai. A csutkát könnyű aztán kirántania. Ereszti, huzza. A kis hal-fiak, leányok hasonlóképp ott torkoskodnak körülötte; s tart a mulatság, a meddig emberi lény nem mutatkozik. Akkor aztán ill' a berek, nád a kert: keze, lába, farka összegömbölyödik, úgy gurulnak vissza a tengerbe. Nagy gömböcök, meg kis gömböcök: azt 'tom, ez a leggyönyörűsebb mulatságuk.

Eleget mondott: oda lett a doktor a históriától. Nagy darab föld, a honnan jött; de ha minden csodákkal összeállának országok, népek, fölért volna-e valamennyi ez eggyel a szemében? Ha láthatná őket; csak akkorát belőlük, mint a gondolat; mekkorát újságolhatna róluk országnak, világnak.

— Holnap szombat — ugratta be Katinka asszony.
— Bizony, Komáromy uram! megnézném a barlangot.

— Megnézné? — kapott a szón a doktor.

— Nem lehet az, szép hugom! — tiltakozott szánó tekintettel a titkos. — Asszony népnek tilos oda az út; csupán férfi előtt mutatkozik a hal-ember... Aztán nem is értenél a nyelvén.

Ezen aztán jót nevettek: Signor Francesco, a kit majd felkapott a helyéről az ujdonság ingere, s nálánál is jobban a társaság.

* * *

Kései alkonyat-időn, hosszú orral tért meg utjáról másnap a doctissimus. Gondolom, visszatérte alatt nagy haragos ostromot készítgetett Komáromy uram ellen, a kit menten lekap, a hol érni fogja.

Az üresen maradt telep hamar lecsitította. Nyugtalanul zörgetett ajtón, kapun; vándorolt Szőlősy uram portájáig, onnét a fejedelmi lakig.

Élőt nem talált sehol, hanem talált nagysokára, a főbejárathoz szegezett levelet.

— Kihalt volna a telep? — bontogatta teljes izgatottsággal az iratot.

Valahogy afféle választ olvasott kérdésére.

»Kedves Signor,

Bucsúzó soraim az utolsó pillanatok, a melyekben önre gondolhatok. A hal-emberek, a kiket keresett megkerülték s egyenest ránk támadtak. Irtózatossá volt, hogy tünt el egymás után a fejedelem és asszonya. Most, hogy a betűt reszkető kézzel vetem a papírra, Székárosyt pusztítják el áldott lelkű feleségével.

A kis hal-emberek szint' azonkép a gyermekeinket. Utolsónak maradtam . . . Képzelje, egy óriási boltozat mered most felém: fogai, mint a cseppkőbarlang függő oszlopai . . . Eszembe jut, a mit egykori kísérorim mondtak, hogy a bendőjében e szörnyetegnek egy egész ló teste meg sem kottyán: mi leszek akkor én neki!? . . . Érzem már lehet. Még ez egy sort, drága Signor! . . . Gondoljon — — az egész teleppel örökre távozó hivére,

Komáromyra.«

XII.

A VIRÁGMEZŐ HALOTTJA.

Bércek, lombos erdők árnyéka borul a hontalanok földjére. A nap is csak delelő pontján látogatójuk s akkor sem tesz egyebet, csacska mesét sugdos, a hogy érte, messze magyarok földjéről: a hegyaljai mozgalmról, hol az elgyötört jobbágy most az úr s ádáz fegyverét feni üldözőire.

— Feltámadunk! — sűrög-forog ősz Komáromy uram s a hogy kapta, viszi tovább a friss híreket. S talpon a telep s édes reménykedés között néz napnyugat felé.

— Fényes név lépett örökünkbe — folyik tovább a beszéd. — Tudjátok-e, kié?... Egy ország visszhangozza: a mi vérünk, Rákóczi Ferenc. Mégsem küzdötünk ugy-e hiába? S a nagyok, kiket önösség szakított el sorainktól, nézik-e ma közönyösen országunk veszését? Oh, van hát még ereje a gyermekkori benyomásnak, mely dicsőségünket hirdette, a nagyok tetteit, a távoli emlékeket, a melyeket cserben hagyni nem szabad!

Őszbe borult asszony, jóságos tekintetű, hallgatja a boldogan reménykedő fejedelmet, kinek még egyszer visszatérnek ifjú álmai. Szeliden, mint galamb, de oko-

san, mint nagy idők emlékezője csitítja legott. Zrinyi Ilona szól urához:

— Uj idők emberei szólamlanak meg, fejedelem! Talán erősebb lesz szavuk, igazabb a harcuk. Minket, kik rég idők fegyverével küzdöttünk, úgy érintsen országunk ébredése, mintha szellő lengene át elhagyott havasaink közöl. Üdvözlétünk néma jaj, hogy elbukánk; reményünk azoknak sikere s a magunk okulása... Elaggott szívem, mely a boldog ifjúság virágaitól ide hozott, virágaira lelt itt a tavasznak, mely könnyíti elmulásunk'... Hagyd te is a multakat: óriás szárnyfalak azok immár, a melyeknek szerepe, hogy hősi harcodat magyarázzák, letelt. Roskadozik a háttér, omlik össze világa: nem illünk mi sem belé... Csak áldó imánk kísérje honfiaink újabb törekvéseit.

S édes-bús szava, mint zsolozsma, száll tovább a szenvedő haza istenéhez. Könyörületet kér, ha tévedünk; jutalmat, ha igazságos a fegyverünk. Aztán könnyezve borul a férfiúra, kiért mindent elhagyott s kinek vérző sebeit mégsem orvosolhatta meg.

— Temessetek virágos hant alá, — sugja — majd ha meghalok. Fény és dicsőség, őseink érdemei s a mi emlék életemet illette, minden szétfoszolt; csak a mezők virága kísér siromig. Hűséges társaim ők; szívem, a mely elporlad, fakassza újra porából: a szeretet, nagy titka, örök életet fog adni nekik...

Futó felhő, kelet országának ritka vendége, az is ellebbenő a hír. A ki hallgatta, mintha álomkép űzte volna játékát, úgy érez ma már s űzi nap után a napot. Egy lappal több vagy kevesebb, gondolja a krónika könyvében.

Bús sejtelem közt lapozgatom. Virágfakadásnak sehol nyoma; minden az elmulásé. Az enyészet lelke pusztítja a virágmezőt, halál jár nyomáhan mindenfelé.

Elsőnek a nagyasszonyt kíséri örök útján jó Komáromy János. Beteg a fejedelem, csak a határig követheti »lelke jobb felét«; rábizzá hát hűséges emberére. »Visszaadta bátor lelkét az Urnak« írja ez a sirköre, melyet fejtül állít a galátai kolostor új hantja fölé. Imája egy árva honé, mely e napokban vesztette el leghibebb asszonyát.

Gyászos arccal köszönt be aztán a rideg otthonba. Mondhatatlan érzés, kétségbeeséshez hasonló, fogja ottan el; keresi s nem találja helyét. Mintha mámoros életet élne: bú tépi, fájdalom szaggatja, s nincs gondolata csak a halálsejtelem.

Hetek, hónapok teltek el így. Fejedelme elzárkózva ül lakában. Ha kérdi, elmondják, hogy naplóját, iratait rendezi. S levelei egymást érik Rákóczihoz, kit örökösének nevez s kinek fiára ruházza fényes nevét. »Hogy a méltóságos Thököly familia ki ne haljon«: így, ekképpen üdvözli dicsőségben leendő utódját.

Aztán nem hall róla. Csak egyszer, utolszor . . .

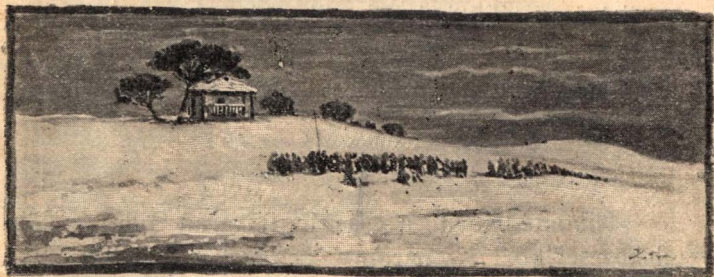

»Nikomédiában, a császár udvarán túl, — írja emlékezései közt Komáromy — közel a tengerhez vagy az örményeknek kövel bekerített nagy új temetőjük, kiben *szegény* gyakran járt magát mulatni, egy nagy sűrű fa alá, egy hideg forrás mellé, hol közel senki nincsen temetve. Én azon helyet az örményektől hatvan talléron megvettem s a sűrű nagy fa alatt, a hol életében

sokadt feküdt, nekie sírt ásatván s kővel a koporsó körül megrakatkván s vastag cserfadeszkákkal béborítván, eltemettettem. Ezenfelül ismét övédig rakattam kőrakást, melyen felül nagy öreg fehér márványkö-monumentumot tettem, melyen aranyosan a címerét felmetszettem, irással mind megaranyozva tisztességesen.

»E monumentum felibe szép cserepes épületet csináltattam; már ez minden útonjárók, valakik jönnek, mennek egész Ázsiába, a Szentföldre, Arábiába, Egyiptomba, Sziriába, egy szóval akárhová, Perzsiába és egyéb helyekre, minthogy más uton nem is mehetnek, mind láthatják, és mondhatják, a mint méltó is, hosszas bujdosásáért s édes hazájáért s nemzetiségeért való martyromságát szegénynek:

— Requiescat in pace. Amen!«

TARTALOM.

Oldal

I. Az agilis úr	1
II. A kis főispán	28
III. A tokaji szüret	40
IV. A kuruc király	60
V. Üllő és kalapács között	77
VI. Munkács asszonya	96
VII. A sir előtt	113
VIII. Az elhurcolt státusok	128
IX. Idegenben	133
X. A bujdosó	152
XI. Tudósok visszája	167
XII. A virágmező halottja	178

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

